

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ**

Кафедра економіки та фінансів

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ
ДО СКЛАДАННЯ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ ОСВІТНЬОГО РІВНЯ
«БАКАЛАВР»
ДЕННОЇ ТА ЗАОЧНОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ**

**за напрямом підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит»,
спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа
та страхування»**

Тернопіль-2018

Методичні вказівки для підготовки до складання екзамену з фаху для студентів освітнього рівня «Бакалавр» денної та заочної форм навчання за напрямом підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» // Укл. Панухник О.В., Константюк Н.І., Винник Т.М., Химич І.Г. – Тернопіль: ТНТУ ім. І. Пулюя, 2018. – 190 с.

У методичних рекомендаціях наведено загальні вимоги до організації, підготовки та проведення екзамену з фаху, програма екзамену з фаху для атестації здобувачів освітнього рівня «Бакалавр» на підставі Закону України «Про вищу освіту», інструкцій Міністерства освіти і науки України, Положення про екзаменаційну комісію з атестації здобувачів вищої освіти ТНТУ імені Івана Пулюя

Укладачі:

Панухник Олена Віталіївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів ТНТУ ім. І. Пулюя

Константюк Наталія Іванівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів ТНТУ ім. І. Пулюя

Винник Тетяна Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та фінансів ТНТУ ім. І. Пулюя

Химич Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів ТНТУ ім. І. Пулюя

Рецензенти:

Тимошик Наталія Степанівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів ТНТУ ім. І. Пулюя

Хрупович Світлана Євгенівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів ТНТУ ім. І. Пулюя

Методичні рекомендації розглянуто та затверджено на засіданні кафедри економіки та фінансів

Протокол № 14 від «02» квітня 2018 р.

Схвалено на засіданні науково-методичної комісії факультету економіки та менеджменту

Протокол № 7 від «18» квітня 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ ЗА НАПРЯМОМ 6.030508 «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ», СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 072 «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ».....	6
1.1 ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ СТАНДАРТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОН УКРАЇНИ ПРО ЕКЗАМЕН З ФАХУ ЗА НАПРЯМОМ 6.030508 «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ», СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 072 «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ».....	6
1.2 ЦІЛІ Й ФУНКЦІЇ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ.....	6
1.3 ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ ЗА НАПРЯМОМ 6.030508 «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ», СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 072 «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ».....	7
1.4 ФОРМУВАННЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ КОМІСІЙ (ЕК).....	7
1.5 ОBOB'ЯЗКИ ГОЛОВИ ТА СЕКРЕТАРЯ ЕК.....	8
1.6 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПОРЯДОК АТЕСТАЦІЇ СТУДЕНТІВ.....	8
2. ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ ЗА НАПРЯМОМ 6.030508 «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ», СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 072 «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ».....	10
2.1 ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ.....	10
2.2 КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ.....	11
2.3 ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ РОБОТИ ЕК.....	13
3. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ».....	14
3.1 ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ».....	16
3.2 ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ».....	17
3.3 ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗКІВ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ».....	58
3.4 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ».....	62
4. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ І КРЕДИТ».....	65
4.1 ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ».....	66
4.2 ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ».....	66
4.3 ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗКІВ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ».....	81
4.4 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ».....	82

5. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ».....	85
5.1 ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ».....	86
5.2 ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ».....	86
5.3 ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗКІВ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ».....	112
5.4 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ».....	116
 6. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ».....	 119
6.1 ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ».....	120
6.2 ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО- ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ».....	121
6.3 ПРИКЛАДИ ТИПОВИХ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО- ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ».....	152
6.4 МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗКУ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ».....	159
6.5 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО- ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ».....	174
 7. ПЕРЕЛІК ДОДАТКОВИХ ЗАПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ.....	 177
 ДОДАТКИ.....	 178

Екзамен з фаху для студентів напряму підготовки 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» є формою атестації освітнього рівня «Бакалавр» та проводиться з метою підсумкового контролю теоретичних та практичних знань студентів.

Питання екзамену з фаху для напряму 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» складені на основі змісту навчальних програм наступних дисциплін: «Фінанси»; «Фінанси підприємств»; «Гроші і кредит»; «Техніко-економічні розрахунки на підприємстві».

Екзамен з фаху повинен визначати рівень засвоєння студентами матеріалів наведених вище економічних дисциплін, вміння самостійно аналізувати складні явища та процеси суспільно-економічного розвитку, активно використовувати набуті знання в своїй професійній та громадській діяльності.

Під час екзамену не тільки конкретизуються, систематизуються, а й поглиблюються та закріплюються знання з найважливіших фінансових дисциплін.

На екзамен з фаху виноситься матеріал із вибраних дисциплін циклу професійної підготовки навчального плану бакалавра за напрямом підготовки 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», що дозволить екзаменаційній комісії виявити сукупність знань студентів, які засвоєні ними в процесі опанування нормативних дисциплін професійної підготовки, визначити рівень їх відповідності сучасним вимогам, що пред'являються до молодших спеціалістів.

У методичних вказівках представлено: нормативно-правові та організаційні засади підготовки та проведення екзамену з фаху за напрямом 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», а також порядок організації та проведення екзамену з фаху за напрямом 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

**1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ
ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ
ЗА НАПРЯМОМ 6.030508 «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ», СПЕЦІАЛЬНІСТЮ
072 «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ»**

**1.1 ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ СТАНДАРТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ МОН УКРАЇНИ
ПРО ЕКЗАМЕН З ФАХУ ЗА НАПРЯМОМ 6.030508 «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»,
СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 072 «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА
СТРАХУВАННЯ»**

Відповідно до стандарту вищої освіти МОН України вибрано структуру завдань атестації здобувачів вищої освіти освітнього рівня «Бакалавр» – екзамен з фаху.

Екзамен з фаху за напрямом за напрямом 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» містить завдання з наступних дисциплін, а саме: «Фінанси»; «Фінанси підприємств»; «Гроші і кредит»; «Техніко-економічні розрахунки на підприємстві».

1.2 ЦІЛІ Й ФУНКЦІЇ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ

Екзамен з фаху за напрямом 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» повинен визначати рівень засвоєння студентами теоретичного матеріалу та рівень сформованості практичних умінь та навичок наведених вище економічних дисциплін, вміння самостійно аналізувати складні явища та процеси суспільно-економічного розвитку, активно використовувати набуті знання у своїй професійній та суспільній діяльності.

Екзамен з фаху за напрямом 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» є продовженням навчально-виховного процесу та складовою частиною завершального етапу підготовки бакалаврів.

Цілі екзамену з фаху зумовлюють і його функції. Головною з них є контроль та оцінка рівня економічних знань, отриманих студентом протягом чотирьох років навчання з урахуванням вимог Болонського процесу. Реалізація цієї функції припускає перевірку методологічних та теоретичних принципів, проблем та положень наведених вище економічних дисциплін, а також вміння їх використовувати при аналізі економічних явищ та в практичній діяльності. Особливу увагу необхідно приділяти виявленню знань та вмінь студента аналізувати сучасні умови здійснення економічних реформ в Україні, проблеми, з якими стикаються суб'єкти господарювання в процесі здійснення своєї діяльності. Важливе значення має функція виявлення навичок вирішення практичних завдань, конкретного аналізу проблемних ситуацій на мікроекономічному рівні.

Екзамен з фаху виконує ще й важливу виховну функцію. У конкретному вираженні вона виявляється в умінні студента самостійно, логічно та послідовно

висловлювати свої економічні переконання, здійснювати самоконтроль та критично оцінювати свої знання та навички.

Екзамен з фаху за напрямом 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», за умов всебічного аналізу його результатів, дозволяє найбільш вичерпно з'ясувати позитивний досвід та недоліки в організації, змісті та методиці викладання фахових економічних дисциплін, а також самостійної роботи студентів.

Все це дає можливість визначити конкретні заходи щодо удосконалення викладання фахових економічних дисциплін, накреслити шляхи поліпшення взаємозв'язку та спадкоємності в їх викладанні.

Отже, екзамен з фаху виступає засобом всебічного впливу на особистість студента та має контрольну, пізнавальну та виховну функції.

1.3 ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ ЗА НАПРЯМОМ 6.030508 «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ», СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 072 «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ»

Організаційна підготовка до екзамену з фаху проводиться згідно процедури, визначеної розпорядчими документами університету. Кафедра економіки та фінансів разом з навчальним відділом, деканатом факультету ФЕМ організує підготовку до екзамену з фаху за заздалегідь розробленим планом.

Для підготовки та складання екзамену з фаху виділяється не менше п'яти навчальних днів, протягом яких організовується читання оглядових лекцій, проведення групових та індивідуальних консультацій.

1.4 ФОРМУВАННЯ ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ КОМІСІЙ (ЕК)

Екзаменаційна комісія організовується щорічно і діє упродовж календарного року.

До складу ЕК входять голова і члени комісії. Голова ЕК призначається наказом ректора з числа провідних фахівців у відповідній галузі, провідних науковців відповідного напрямку наукової діяльності, науково-педагогічних (педагогічних) працівників відповідної спеціальності. Головою ЕК не може призначатись особа, яка є працівником університету.

Одна і та сама особа може призначатись головою ЕК, як правило, не більше трьох років поспіль.

Пропозиції щодо кандидатур голів комісій завідувачі випускових кафедр подають до навчального відділу до 1 листопада, а пропозиції щодо персонального складу комісій – до 10 грудня поточного навчального року.

До складу ЕК входять: представник адміністрації університету (ректор, проректор, декан факультету або його заступник, начальник навчального відділу), завідувачі кафедр, професори, доценти (викладачі) випускових кафедр, провідні фахівці з виробництва. У разі необхідності до участі в роботі ЕК можуть залучатися професори і доценти інших кафедр. Секретаря ЕК

призначають з числа викладачів або навчально-допоміжного персоналу випускової кафедри. Секретар не є членом ЕК.

Кількість членів ЕК – не більше чотирьох осіб. В окремих обґрунтованих випадках, на підставі письмового подання завідувача випускової кафедри, кількість членів ЕК може бути збільшена до шести осіб.

Персональний склад ЕК затверджує наказом ректор не пізніше, ніж за місяць до початку її роботи.

1.5 ОBOB'ЯЗКИ ГОЛОВИ ТА СЕКРЕТАРЯ ЕК

Голова ЕК зобов'язаний:

- ознайомити всіх членів ЕК з їх правами та обов'язками;
- довести до членів ЕК основні завдання та вимоги щодо атестації здобувачів, критерії оцінювання, розклад роботи ЕК, особливості організації та проведення атестації;
- забезпечити роботу ЕК відповідно до затвердженого розкладу;
- обов'язково бути присутнім на засіданнях ЕК під час проведення атестації та обговорення її результатів, виставлення оцінок, прийняття рішення щодо присудження здобувачу відповідного ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації;
- розглядати звернення здобувачів з питань проведення атестації та приймати відповідні рішення;
- контролювати роботу секретаря ЕК щодо підготовки необхідних документів;
- скласти звіт про результати роботи ЕК та після обговорення його на заключному засіданні подати до навчального відділу університету.

Секретар ЕК зобов'язаний:

- доводити до відома голови і членів ЕК інформацію, що стосується її роботи;
- вести протоколи засідань ЕК;
- забезпечувати правильне і своєчасне оформлення документів, пов'язаних з роботою ЕК.

1.6 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПОРЯДОК АТЕСТАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Екзаменаційні комісії працюють у терміни, визначені графіком навчального процесу. Графік роботи ЕК затверджує ректор або перший проректор.

Розклад роботи ЕК, узгоджений з її головою, затверджує перший проректор на підставі подання декана факультету за пропозицією завідувачів випускових кафедр. Його доводять до загального відома не пізніше, ніж за місяць до початку проведення атестації.

Затверджені оригінали графіка та розкладу роботи ЕК подають до навчального відділу не пізніше, ніж за місяць до початку проведення атестації.

До атестації допускаються здобувачі, які виконали усі вимоги навчального плану.

До початку роботи ЕК декан факультету подає секретарю ЕК:

- витяг з наказу по університету про затвердження персонального складу ЕК;

- розклад і графік роботи ЕК;

- списки студентів (за навчальними групами), допущених до атестації;

- зведену відомість, завірену деканом факультету, про виконання здобувачами навчального плану й отримані ними протягом усього терміну навчання оцінки з теоретичних дисциплін, курсових проектів та робіт, практик;

- робочі навчальні програми з дисциплін, що виносяться на екзамени з фаху;

- екзаменаційні матеріали (екзаменаційні білети, комплексні кваліфікаційні завдання тощо), розроблені відповідно до програми екзамену з фаху;

- перелік наочного приладдя, матеріалів довідкового характеру, передбачених для використання студентами під час підготовки та відповіді на запитання екзамену з фаху, в тому числі технічні та дидактичні засоби, лабораторне обладнання;

- залікові книжки студентів;

- рекомендації випускової кафедри тощо.

Складання екзаменів з фаху проводиться на відкритому засіданні ЕК за участю не менше половини її складу за обов'язкової присутності голови комісії. Екзамен з фаху проводиться як комплексна перевірка набутих загальних та спеціалізованих професійних компетентностей студентів.

Програму екзамену з фаху, екзаменаційні білети, варіанти завдань, перелік довідкових матеріалів складають випускові кафедри. Їх на підставі протокольних рішень науково-методичної комісії та вченої ради факультету затверджує ректор (перший проректор).

Екзамени з фаху проводять за білетами, складеними в повній відповідності з навчальними програмами основних фахових дисциплін, передбачених навчальним планом. Тривалість екзаменів з фаху не повинна перевищувати 6 годин на день.

Результати складання екзаменів з фаху оцінюються за 100-бальною, національною та шкалою ECTS.

Оцінки виставляє кожен член ЕК, з урахуванням рівня теоретичної, практичної та наукової підготовки здобувача, на підставі яких виводиться усереднена підсумкова оцінка.

Рішення ЕК про оцінку знань, виявлених при складанні екзамену з фаху, про присудження студенту відповідного ступеня вищої освіти та видання йому документа про освіту, ЕК приймає на закритому засіданні відкритим голосуванням звичайною більшістю голосів членів комісії, які брали участь у засіданні. При однаковій кількості голосів голос голови комісії є вирішальним.

Результати письмових екзаменів з фаху оголошує голова комісії після перевірки робіт не пізніше наступного робочого дня, а оцінки з усних екзаменів оголошують у день їх складання.

Повторне складання екзаменів з фаху з метою підвищення оцінки не допускається.

Студенту, який отримав підсумкові оцінки «відмінно» не менше як з 75 відсотків усіх навчальних дисциплін та індивідуальних завдань, передбачених навчальним планом, а з інших навчальних дисциплін та індивідуальних завдань – оцінки «добре», склав екзамени з фаху з оцінками «відмінно» видається документ про освіту з відзнакою.

Студента, який при складанні екзамену з фаху отримав незадовільну оцінку, відраховують з університету та видають йому академічну довідку.

Студент який не атестований у затверджений термін та не склав екзамену з фаху, має право на повторну атестацію в наступний термін роботи ЕК упродовж трьох років після закінчення університету. Перелік дисциплін, що виносяться на екзамени з фаху, для осіб, котрі не склали ці екзамени, визначається навчальним планом, який діяв у рік закінчення здобувачем теоретичного курсу.

У цих випадках наказом ректора за поданням декана факультету здобувача поновлюють до числа студентів на контрактних умовах на період складання екзамену з фаху.

Студентам, які не склали екзамени з фаху з поважної (документально підтвердженої) причини, ректор університету може продовжити термін навчання до наступного терміну роботи ЕК для складання екзаменів з фаху, але не більше, ніж на один рік.

З метою належної організації роботи ЕК випускові кафедри:

- готують приміщення для роботи ЕК, необхідну документацію й технічні засоби для проведення екзамену з фаху;
- регулярно, не менше двох разів за період роботи ЕК, обговорюють на своїх засіданнях питання щодо організації та проведення екзамену з фаху.

2. ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ ЗА НАПРЯМОМ 6.030508 «ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ», СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 072 «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ»

2.1 ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ

До екзамену з фаху за напрямом 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» допускаються студенти, які закінчили вивчення всіх необхідних теоретичних дисциплін, склали всі заліки та іспити, захистили курсові роботи та практики згідно з навчальним планом бакалавра.

В процесі підготовки до здачі екзамену, студенту необхідно користуватися відповідною програмою іспиту з фаху, підготовленою кафедрою і затвердженою Вченою радою ФЕМ.

Екзамен з фаху за напрямом 6.030508 «Фінанси та кредит», спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» проводиться в усній формі з попередньою реєстрацією короткого змісту відповідей на підготовлених

аркушах паперу, завірених штампом деканату ФЕМ. По завершенню екзамену з фаху письмові відповіді студентів здаються в архів.

Екзаменаційний білет містить два теоретичних питання та два практичні завдання, що дозволяє перевірити рівень засвоєння теоретичного матеріалу та набуті практичні навички студента.

Складання екзамену з фаху проводиться на відкритому засіданні ЕК за участю не менше половини її членів при обов'язковій присутності голови комісії. Засідання ЕК оформляється протоколами, які веде секретар. Тривалість засідання не повинна перевищувати шести академічних годин на день.

До початку екзамену з фаху група студентів, яка складає його згідно розкладу, в цей день, запрошується в аудиторію, де проводиться засідання ЕК. Голова ЕК вітає студентів з початком екзамену з фаху, представляє їм членів ЕК та коротко пояснює порядок їх роботи, а також оголошує час початку та закінчення екзамену з фаху. Після цього студенти отримують екзаменаційні білети.

Після завершення організаційних моментів, оголошується початок екзамену. Виходити студентам з аудиторії під час екзамену забороняється. Тривалість виконання завдань екзаменаційного білета для одного студента складає не більше 1 академічної години. Виконання студентами завдань екзамену з фаху повинно мати виключно самостійний характер. Використання додаткових джерел, зокрема будь-яких технічних засобів (крім передбачених екзаменаційним білетом), чи підказування на екзамені забороняються.

Отримавши екзаменаційний білет, студент знайомиться із змістом всіх питань та завдань. В разі сумніву щодо розуміння сформульованих у білеті питань або умов практичного завдання студент має право звернутися за поясненням до членів ЕК.

Відповідь на теоретичні питання повинна бути ґрунтовною та повністю розкривати сутність даного питання, мати всі необхідні пояснення та визначення, а також спиратися на нормативно-правову базу. При виконанні практичного завдання студент надає розгорнуту характеристику послідовності вирішення, алгоритм розрахунку та результати обчислення необхідних показників, висновок за розрахунками відповідно до поставленого питання.

Після завершення самостійної роботи над завданнями екзаменаційного білету студент повідомляє екзаменаційній комісії про свою готовність та дає розгорнуту відповідь на теоретичну частину завдань та виголошує результати за розв'язком практичної частини, що закріплені письмово. Члени екзаменаційної комісії ставлять додаткові запитання до здобувача, які дозволяють всебічно оцінити рівень його фахової підготовки. Результати оцінювання відповідей члени ЕК фіксують окремо за кожним завданням за критеріями: повна, частково повна, неповна, відсутня відповідь, які потім заносяться у протокол засідання ЕК.

2.2 КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ

Результати екзамену з фаху визначаються такими оцінками: «відмінно»; «добре»; «задовільно»; «незадовільно».

Оцінка «відмінно» – виставляється за таких умов:

- творчий підхід до засвоєного матеріалу, повнота і правильність виконання завдання;
- вміння застосовувати найбільш оптимальні принципи й методи в конкретних ситуаціях;
- глибокий аналіз фактів та подій, спроможність прогнозування результатів від прийнятих рішень;
- чітке, послідовне викладення відповіді на папері;
- вміння пов'язати теорію і практику.

Оцінка «добре» – виставляється за таких умов:

- за наявності деяких непринципових помилок несуттєвого характеру у викладі відповіді;
- переважання логічних підходів перед творчими у відповіді на питання;
- не завжди правильне прогнозування подій від прийнятих рішень;
- вміння пов'язати теорію з практикою.

Оцінка «задовільно» – виставляється за таких умов:

- репродуктивний підхід до засвоювання та викладання матеріалу;
- недостатня повнота викладення матеріалу, але при обов'язковому виконанні (можливо з несуттєвими помилками) тих завдань, що пов'язані з розв'язанням практичних задач;
- поверхове знання основного матеріалу, наявність великої кількості неточностей у викладі матеріалу;
- нечітке викладення матеріалу на папері, порушення логічної послідовності при цьому;
- труднощі при практичному втіленні прийнятих рішень.

Оцінка «незадовільно» – виставляється за таких умов:

- відсутність знань з більшої частини матеріалу, недостатнє засвоєння принципів положень курсу;
- наявність грубих, принципів помилок при практичному виконанні отриманих завдань;
- невиконання або виконання зі значними помилками тих завдань, що пов'язані з розв'язанням практичних задач;
- неграмотне і неправильне викладення відповідей на папері.

Оцінка виконання завдань екзамену з фаху здійснюється за 100-бальною шкалою з подальшим перекладом у національну 4-бальну шкалу та ECTS (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Шкала оцінювання (національна та ECTS) результатів екзамену з фаху

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	Відмінно
82-89	B	Добре
75-81	C	
67-74	D	Задовільно

60-66	E	Незадовільно
35-59	FX	
1-34	F	

Загальна бальна оцінка формується на основі суми бальних оцінок за виконання окремих завдань екзаменаційного білета (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл балів згідно завдань екзаменаційного білету

Завдання	Кількість балів
№ 1	25
№ 2	25
№ 3	25
№ 4	25
Разом	100

2.3 ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ РОБОТИ ЕК

Усі засідання ЕК протоколюють. В протоколи вносять оцінки, отримані на екзамені з фаху, записують запитання, особливі думки членів ЕК, рекомендують до присудження відповідного ступеня вищої освіти, присвоєння кваліфікації, а також, на який документ про освіту (з відзнакою чи без відзнаки) претендує студент.

Протоколи підписують голова та члени ЕК, які брали участь в засіданні. Помилки та виправлення в протоколах не допускаються.

За підсумками діяльності ЕК голова комісії складає звіт, який затверджують на її заключному засіданні.

В звіті відображають рівень підготовки студентів та характеристику набутих компетентностей, вказують недоліки, допущені у підготовці студентів, зауваження щодо забезпечення організації роботи ЕК тощо, також дають пропозиції, які стосуються:

- поліпшення якості підготовки студентів;
- усунення недоліків в організації проведення екзаменів з фаху.

Випускові кафедри:

- беруть участь у складанні звітів про роботу ЕК, на вимогу голови ЕК надають необхідну інформацію з організації освітнього процесу, його кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення, заходів щодо підвищення якості підготовки студентів та освітньої діяльності на кафедрі;

- обговорюють на своїх засіданнях підсумки роботи ЕК, розробляють та впроваджують заходи щодо покращення організації проведення екзамену з фаху.

Звіт голови ЕК обговорюють на засіданні вченої ради факультету.

Оригінали протоколів засідань та звіт голови ЕК подають до навчального відділу університету упродовж п'яти робочих днів після закінчення останнього засідання ЕК.

3. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ»

Мета дисципліни: дати теоретичні та практичні знання у сфері функціонування фінансів; показати їх роль та місце в процесі макрорегулювання, алокації ресурсів, перерозподілі добробуту та господарської діяльності фірми; розвивати у майбутніх спеціалістів здатність до самостійного мислення у сфері фінансів з допомогою сучасних фінансових категорій.

Завдання дисципліни: ознайомлення з теоретичними підвалинами функціонування фінансів; показати різницю між основними завданнями та функціями фінансів суспільного сектора економіки та фінансів підприємства; навчити студентів використовувати теоретичні знання у сфері фінансів у практичній роботі.

Предмет дисципліни: система фінансово-економічних взаємовідносин, що виникають у суспільному та приватному секторі на національному рівні, а також частково охоплюють міжнародний рівень.

Зміст дисципліни розкривається в темах:

Тема 1. Сутність фінансів, їх функції та роль. Виникнення та суть фінансів. Функції фінансів. Поняття про фінансові ресурси.

Тема 2. Фінансова політика. Суть фінансової політики та її завдання. Складові фінансової політики держави. Класифікація фінансової політики. Типи фінансової політики. Фінансова політика суб'єктів господарювання.

Тема 3. Фінансовий механізм. Сутність фінансового механізму. Складові фінансового механізму та їх характеристика. Забезпечення функціонування фінансового механізму в Україні.

Тема 4. Фінансова система. Теоретичні основи побудови фінансової системи. Структура фінансової системи. Правові та організаційні основи фінансової системи. Вплив фінансової системи на темпи та пропорції розвитку економіки.

Тема 5. Державні фінанси. Система державних фінансів. Призначення і роль державних фінансів. Правові й організаційні засади державних фінансів. Становлення та розвиток державних фінансів України.

Тема 6. Теоретичні основи фінансів підприємств. Сутність та функції фінансів підприємств. Організаційно-правова характеристика суб'єктів підприємницької діяльності. Фінансові ресурси підприємства: джерела формування та напрями використання. Формування фінансових результатів діяльності підприємства.

Тема 7. Оцінка фінансового стану підприємства. Суть, необхідність та завдання оцінки фінансового стану підприємства. Показники оцінки майнового

стану підприємства. Показники дохідності підприємства. Показники ліквідності підприємства. Показники фінансової стійкості підприємства. Показники ділової активності.

Тема 8. Фінансовий менеджмент. Сутність фінансового менеджменту. Фінансові рішення, їх розробка, прийняття та реалізація. Мета, основні завдання та функції фінансового менеджменту. Стратегія і тактика фінансового менеджменту. Механізм фінансового менеджменту, його сутність та складові.

Тема 9. Бюджет і бюджетна система. Економічна природа і функції бюджету. Бюджетний устрій та бюджетна система. Бюджетний процес. Доходи бюджету. Видатки бюджету. Бюджетний дефіцит.

Тема 10. Місцеві фінанси. Теоретичні основи становлення та розвитку місцевих фінансів. Місцеві бюджети – основа місцевих фінансів. Доходи та видатки місцевих бюджетів України. Міжбюджетні відносини.

Тема 11. Державні цільові фонди. Державні цільові фонди: їх сутність та призначення. Основні засади функціонування Державного Пенсійного фонду України. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Фонд соціального страхування на випадок безробіття. Фонд соціального страхування від нещасних випадків. Фонд захисту інвалідів.

Тема 12. Податки та податкова система. Передумови виникнення та економічна сутність податків. Елементи системи оподаткування. Види податків та їх характеристика. Податкова політика і податкова система. Основні податки податкової системи України.

Тема 13. Фінансовий контроль в Україні: необхідність, суть, класифікація, система. Необхідність і суть фінансового контролю. Призначення і класифікація фінансового контролю. Система державного фінансового контролю в Україні.

Тема 14. Державний кредит і державний борг. Поняття державного кредиту. Державний борг та причини його зростання. Класифікація державного боргу. Управління державним боргом.

Тема 15. Фінансовий ринок. Сутність і значення фінансового ринку. Структура фінансового ринку. Класифікація фінансових ринків. Фондовий ринок. Кредитний ринок. Валютний ринок.

Тема 16. Страхування і страховий ринок. Економічна сутність та функції страхування. Принципи страхування. Класифікація галузей і видів страхування. Страховий ринок. Становлення страхового ринку України.

Тема 17. Фінансова безпека держави. Економічна безпека як багаторівнева система: поняття та базові елементи. Фінансова безпека: сутність і місце в системі економічної безпеки. Механізм та системи забезпечення фінансової безпеки держави.

Тема 18. Міжнародні фінанси. Економічна природа і призначення міжнародних фінансів. Міжнародні фінансові інститути. Міжнародний фінансовий ринок.

3.1 ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ»

1. Основні передумови виникнення та розвитку фінансів як науки.
2. Фінансова політика як важлива складова у структурі економічної політики держави.
3. Фінансова політика на різних етапах розвитку економічних систем.
4. Фінансовий механізм як інструмент реалізації фінансової політики держави.
5. Фінансова система держави: поняття, структура та загальна характеристика її сфер і ланок.
6. Фінанси суб'єктів господарювання та їх місце у фінансовій системі держави.
7. Організаційно-правова характеристика суб'єктів підприємницької діяльності.
8. Генезис державних фінансів та структура вітчизняних державних фінансів.
9. Планування щодо формування та використання державних фінансів за допомогою бюджету.
10. Бюджетна стратегія і бюджетна тактика держави в ринкових умовах господарювання.
11. Бюджетний дефіцит: визначення, види, причини виникнення та джерела його покриття.
12. Розмежування доходів і видатків між рівнями бюджетної системи та видами бюджетів за допомогою механізму міжбюджетних відносин.
13. Фінансова база функціонування територіальних громад та її відображення у місцевих бюджетах.
14. Теорія податків та її історичний розвиток. Економічна сутність і роль податків у формуванні державних фінансів
15. Економічна природа державного кредиту та першопричини виникнення державного боргу.
16. Базові імперативи управління державним боргом та його обслуговування.
17. Сутність і значення фінансового ринку. Структура фінансового ринку.

18. Економічна сутність та функції страхування. Становлення страхового ринку України.

19. Економічна природа і призначення міжнародних фінансів. Міжнародні фінансові інститути.

20. Призначення та роль фінансового контролю у системі управління фінансами.

3.2 ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ»

1. Основні передумови виникнення та розвитку фінансів як науки

Фінанси є історично сформованою, складною та багатогранною економічною категорією.

Вперше термін «фінанси» з'явився у XIII столітті. Він походить від середньовічного латинського терміну «*financia*», що означає обов'язкову сплату грошей на користь держави. Так тривало майже до початку XVIII ст. Під фінансами розуміли державне публічне господарство або господарство будь-якого державного утворення, наприклад міська община.

У XVIII ст. трактування поняття фінансів як державного господарства мало подальший розвиток. Державні утворення різного рівня стали називатися союзами публічного змісту, а фінанси – формами та методами добування коштів і їх витрачання цими союзами при виконанні покладених на них функцій. Згодом функціонування держави ускладнювалось, що супроводжувалось розростанням судочинного, виконавчого та фінансового апарату, а також ускладнювались процеси господарювання, призводячи до появи надлишкового товару, грошей. Тоді терміном фінанси почали позначати значно ширше коло економічних явищ, ніж виключно податки.

Найвищого розквіту фінанси досягли у XX ст., коли функції держави набагато розширилися і вдосконалилися, а товарно-грошові відносини посіли головне місце в економічних системах. Фінанси перетворилися на універсальний і надзвичайно активний елемент економічного життя, розвинулися методи і форми мобілізації коштів та їх розподіл у державі.

Отже, основними передумовами виникнення фінансів є:

1. Виникнення держави.
2. Функціонування товарно-грошових відносин у формі обміну товару на гроші.
3. Розширене відтворення, яке зумовило необхідність повернення та включення в господарський оборот новоствореної вартості.

Обов'язковою ознакою участі фінансів у економічному житті держави, підприємства чи громадянина є гроші. Без використання грошей у процесах виробництва, у здійсненні державою своїх функцій, задоволенні населенням своїх життєвих потреб фінанси не існували б. Усі процеси економічного життя, де беруть участь фінанси, мають грошове вираження. Однак самі гроші не є

фінансами, фінансами гроші стануть тоді, коли їхній власник створить відповідний фонд, вкладе їх у цінні папери, надасть кредит або зробить щось інше, завдяки чому матиме певний дохід. Утворення фінансів нерозривно пов'язано з існуванням грошей, як основної фізичної форми їх існування. Таким чином, фінанси є особливою економічною категорією, яка характеризує специфічний вид грошових відносин.

Фінанси як економічна категорія по різному тлумачаться науковцями. Однак найпоширенішим визначенням фінансів є наступне:

Фінанси – це економічна категорія, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, надання різноманітних послуг населенню з боку держави, забезпечення виконання державою її функцій.

Фінанси сприяють забезпеченню збалансованості економіки держави на основі досягнення відповідності між матеріальними і грошовими ресурсами. Фінанси надають можливість державі формувати цільові фонди грошових ресурсів суспільного призначення, необхідні для виконання всіх функцій держави.

2. Фінансова політика як важлива складова у структурі економічної політики держави

У кожній державі реалізується певна економічна політика, яка впливає на всі стадії суспільного відтворення. Важливою складовою економічної політики держави є фінансова політика.

Сутність фінансової політики виявляється у поєднанні конкретних цілей та відповідних засобів, за допомогою яких вирішуються поставлені завдання. Цілі фінансової політики зумовлені потребами економічного розвитку і досягненням високого рівня індивідуального й суспільного добробуту. Основний вектор фінансової політики – забезпечення економічного зростання в країні через механізми фінансового впливу на попит і пропозицію, споживання, заощадження та інвестиції. Фінансова політика неодмінно має конкретне спрямування, а її реалізація завжди пов'язана зі знаходженням компромісу між певними потребами і реальними можливостями.

Фінансова політика – це комплекс державних заходів, що забезпечують ефективне функціонування фінансів і фінансової системи. Фінансова політика стимулює розвиток матеріального виробництва і створює економічний ґрунт для здійснення державою покладених на неї функцій і завдань.

Фінансова політика охоплює широкий комплекс заходів:

- розробка загальної концепції фінансової політики, визначення її основних напрямів, цілей і головних завдань;
- створення адекватного фінансового механізму;
- управління фінансовою діяльністю держави та підприємств.

Фінансова політика є складовою частиною економічної політики держави. В ній конкретизуються головні напрями розвитку економіки; визначається загальний обсяг фінансових ресурсів, їхні джерела та шляхи використання; розробляються механізми регулювання і стимулювання соціально-економічних процесів фінансовими методами.

Головними цілями фінансової політики є мобілізація та ефективне використання фінансових ресурсів, регулювання економічних і соціальних процесів, стимулювання провідних напрямів розвитку економіки.

При здійсненні фінансової політики держави виділяють фінансову стратегію та фінансову тактику.

Фінансова стратегія – це основні напрями використання фінансів на тривалу перспективу. Прикладом стратегічних завдань є впровадження власної грошової одиниці, проведення прозорої приватизації, подолання інфляції і спаду виробництва тощо.

Фінансова тактика – поточна політика, спрямована на вирішення конкретних завдань поточного періоду шляхом реалізації конкретних методів і засобів досягнення поставленої мети за конкретних умов. Прикладами фінансової тактики є: удосконалення системи оподаткування, надання пільг окремим платникам, територіальний перерозподіл фінансових ресурсів через бюджетну систему.

Залежно від рівня законодавчого чи адміністративного регулювання фінансових відносин щодо розподілу і споживання доходів розрізняють:

- фінансову політику жорсткої регламентації (переважна частина фінансових відносин регулюється на державному рівні законами чи адміністративними рішеннями, передбачає високий рівень концентрації ВВП);
- помірної регламентації (врівноважує інтереси суспільства, юридичних і фізичних осіб, що дає змогу стимулювання їх продуктивної діяльності й державних інтересів щодо впливу на соціально-економічний розвиток країни);
- політику мінімальних обмежень (регламентування державою обмежене, переважна частина фінансових відносин ґрунтується на договірних засадах окремих суб'єктів).

Основа фінансової політики держави – вибір фінансової моделі суспільства. Співвідношення між напрямками фінансової політики, використання її певних типів визначаються характером існуючої на поточний час фінансової моделі.

Залежно від завдань, що вирішуються із залученням фінансової політики, вона поділяється на:

- політику стабілізації (спрямована на підтримку макроекономічної рівноваги на основі стабільних обсягів виробництва і цін);
- політику економічного зростання (розрахована на досягнення щорічного приросту ВВП з урахуванням потенціалу країни);

- стримування ділової активності (використовується для регулювання економічного циклу для запобігання кризи надвиробництва або виснаження економіки країни внаслідок надмірних темпів економічного зростання).

За характером реалізації фінансова політика класифікується на:

- дискреційну (прийняття державою стимулюючих або стримуючих заходів, що вирівнюють економічну чи фінансову ситуацію);
- недискреційну (державою використовуються такі фінансові інструменти, як податки, соціальні виплати, субсидії та ін.).

Оптимальним для збалансованих фінансових відносин є поєднання дискреційної і недискреційної фінансової політики.

Залежно від рівня реалізації фінансової політики розрізняють:

- фінансову політику держави (макрорівень);
- фінансову політику суб'єктів господарювання (мікрорівень);
- фінансову політику міжнародних організацій та фінансових інституцій (міжнародний рівень).

3. Фінансова політика на різних етапах розвитку економічних систем

В історичному розвитку виділяють три типи фінансової політики: класичний, регулюючий, планово-директивний.

Класичний тип фінансової політики був панівним до 20-х років XX століття. Біля її джерел стояли класики політичної економії Адам Сміт і Девід Рікардо.

Основа класичної фінансової політики – невтручання держави в економіку, збереження вільної конкуренції, використання ринкового механізму як головного регулятора господарських процесів. Така політика привела до обмеження державних витрат і податків, забезпечення умов для формування і виконання збалансованого бюджету. Державні видатки виступали переважно у вигляді військових витрат, виплат відсотків за державним боргом, його погашенням. Система податків включала найпростіші й найефективніші з погляду стягування непрямі та прямі податки. Управління фінансовою діяльністю в державі зосереджувалося в одному органі – Міністерстві фінансів (казначействі).

Перехід до регулюючої фінансової політики пов'язаний із загостренням економічних, політичних, соціальних проблем у 20-х роках XX століття. Вона дала змогу протягом 30-х-60-х років забезпечити стабільне економічне зростання, високий рівень зайнятості, достатнє фінансування соціальних видатків у більшості європейських держав.

В основу регулюючої фінансової політики покладена економічна теорія Дж. М. Кейнса (1883-1946) про необхідність втручання і регулювання державою циклічного розвитку економіки і соціальних відносин з метою забезпечення повної зайнятості населення. Основними важелями втручання держави в економіку стають державні видатки, що формують додатковий попит. В остаточному

підсумку забезпечується пожвавлення підприємницької діяльності, створення нових робочих місць, зростання національного доходу і скорочення безробіття.

На відміну від класичної фінансової політики, головним механізмом податкового регулювання стає прибутковий податок. Він забезпечує вилучення через прогресивні ставки в суб'єктів господарювання доходів у вигляді заощаджень. Такий підхід дає змогу створити збалансованість державного бюджету при високому рівні доходів. Дефіцит бюджету використовується для регулювання економіки. Зростає роль ринку позикових капіталів як джерела доходів бюджету. Проводиться широкомасштабна політика дефіцитного фінансування, коли держава активно використовує середньо- і довгострокові позики.

Управління фінансами провадять самостійні спеціалізовані служби. Вони здійснюють планування бюджету, контроль за надходженням податків, управління державним боргом.

У сімдесяті роки XX століття на основі неокласичного напрямку економічної теорії регулююча фінансова політика одержала подальший розвиток. У результаті цього регулювання економіки стає багатоцільовим, тобто, крім економічного зростання і зайнятості, держава регулює грошовий обіг, валютний курс, соціальну сферу, структурну перебудову господарства.

Головною метою стає скорочення обсягу національного доходу, що перерозподіляється через фінансову систему; зниження бюджетного дефіциту; стимулювання зростання обсягів заощаджень; зниження податкового тиску.

У країнах з адміністративно-командною системою проводиться планово-директивна фінансова політика.

Яскравим прикладом здійснення такої політики був СРСР. Планово-директивна фінансова політика засвідчила свою високу ефективність у роки Другої світової війни, післявоєнної відбудови народного господарства. У цей період була потрібна максимальна концентрація фінансових ресурсів для фінансування надзвичайних витрат держави.

Планова система управління, заснована на державній формі власності, давала змогу здійснювати пряме директивне управління всією економікою, у тому числі й фінансами. Головна мета такої фінансової політики – досягнення максимальної концентрації фінансових ресурсів держави в руках центральних органів влади. Подальший перерозподіл здійснювався відповідно до основних напрямів державного плану. Характерним було непродуктивне використання коштів державного бюджету. Значні ресурси йшли на фінансування оборонних галузей народного господарства, військові витрати. Мав місце залишковий принцип фінансування соціальної сфери. Держава цілком регулювала фінансову діяльність підприємств через вилучення чистого доходу за допомогою податку з обороту і наступних індивідуальних відрахувань від прибутку.

Використання планово-директивної фінансової політики в умовах нормального функціонування економіки призводить до негативних наслідків. Як переконує досвід практично всіх колишніх соціалістичних країн, результатами проведення такої політики було зниження ефективності виробництва, уповільнення розвитку соціальної сфери, різке погіршення фінансового становища держави.

4. Фінансовий механізм як інструмент реалізації фінансової політики держави

Фінансовий механізм – це сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується здійснення розподілу, перерозподілу та контролю фінансових ресурсів; створення, мобілізація і використання децентралізованих і централізованих грошових фондів і резервів. За допомогою фінансового механізму реалізується фінансова політика.

Фінансовий механізм – найважливіша частина господарського механізму. Він являє собою систему фінансових важелів, що забезпечують організацію, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів.

До структури фінансового механізму входять п'ять взаємозалежних елементів:

1. Фінансові методи.
2. Фінансові важелі.
3. Правове забезпечення.
4. Нормативне забезпечення.
5. Інформаційне забезпечення.

Фінансові методи – це способи впливу фінансових відносин на господарський процес. Цей вплив здійснюється через управління рухом фінансових ресурсів, порівняння витрат і результатів, матеріальне стимулювання і відповідальність за ефективне використання грошових фондів. Фінансові методи становлять основу фінансового механізму, до них відносять:

1) фінансове планування – складання планів формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх об'єднань, територіально-адміністративних одиниць, країни в цілому;

2) оперативне управління фінансами – діяльність, пов'язана із необхідністю втручання в розподільчі процеси з метою ліквідації диспропорції, подолання «вузьких місць», своєчасний перерозподіл коштів, забезпечення досягнення запланованих результатів;

3) фінансовий контроль спрямований на перевірку правильності вартісного розподілу і перерозподілу валового національного продукту і національного доходу за відповідними фондами грошових коштів та їх використанням за цільовим призначенням. Фінансовий контроль є необхідною умовою безперебійного і поступового розвитку економіки країни;

4) фінансове регулювання – відбувається через оподаткування як вилучення частини доходів підприємств і організацій, а також населення, спрямування цих коштів в бюджети на державні цільові фонди для задоволення державних потреб. В умовах ринкової економіки використання адміністративних методів впливу надто обмежене, тому головний акцент у регулюванні економіки робиться на оподаткуванні;

5) фінансове забезпечення буває декількох видів:

- бюджетне фінансування як надання коштів з бюджету на безповоротних засадах;

- кредитування – це надання коштів на принципах поворотності, платності, строковості і забезпеченості;

- самофінансування передбачає відшкодування видатків суб'єктів господарювання по основній діяльності та її розвитку за рахунок власних джерел. Принцип самофінансування допускає залучення кредитних ресурсів;

- оренда (лізинг) – це передача майна у користування за певну плату і на певний строк;

- інвестування – процес вкладання грошей в ті чи інші об'єкти з розрахунком на збільшення їх вартості, а також отримання додаткового доходу.

Фінансовий важіль є засобом дії фінансового методу. Фінансовими важелями на макрорівні є, наприклад, ставка оподаткування, рівень резервування, ставка рефінансування НБУ, валютний курс тощо. Фінансові важелі часто використовуються для стимулювання потрібних процесів та застосування фінансових санкцій для зменшення небажаних явищ і процесів. До фінансових важелів належать: фінансові стимули та фінансові санкції.

Фінансові стимули – це рівень заробітної плати, доходів працівників, матеріальні допомоги, премії, пенсії, стипендії, надання різних пільг, зокрема – податкових пільг, податкових канікул, списання податкової заборгованості. До стимулів належать також заохочувальні фонди, створювані з прибутку, бюджетне фінансування ефективних напрямів розвитку національної економіки, фінансування підготовки і перепідготовки кадрів тощо.

Фінансові санкції охоплюють штрафи і пеню. Штрафи – це ступінь матеріального впливу на винних у порушенні законодавства, угод або чинних правил, накладаються, як правило, у твердій грошовій сумі. Пеню накладають при несвоєчасному виконанні грошових зобов'язань і нараховують за кожен день прострочення платежу, встановлюється у відсотках від суми простроченого платежу (санкції за порушення податкового законодавства, санкції за нецільове використання бюджетних коштів, пені за несвоєчасну сплату платежів, зменшення або призупинення бюджетного фінансування, вилучення до бюджету коштів, використаних не за призначенням, відміна наданих пільг).

Ефективність і дія фінансового механізму залежать від правового і нормативного забезпечення.

До правового забезпечення входять законодавчі акти, постанови, накази та інші правові документи органів управління. Нормативне забезпечення функціонування фінансового механізму становлять інструкції, нормативи, норми, тарифні ставки, методичні вказівки і роз'яснення.

Інформаційне забезпечення складається з різного виду фінансово-економічної інформації. До такої інформації передусім відносять дані про фінансовий стан підприємств, фінансові процеси на внутрішньому і міжнародному ринках. Наявність надійної ділової інформації дає можливість швидко приймати фінансові та комерційні рішення, які забезпечують максимізацію прибутку.

Таким чином, фінансовий механізм є найдинамічнішою частиною фінансової політики. Він швидко реагує на всі особливості поточного стану в економічній і соціальній сферах країни.

5. Фінансова система держави: поняття, структура та загальна характеристика її сфер і ланок

Фінансова система є фундаментальною підвалиною цивілізації. Як і держава, ринок, гроші, власність, вона є ефективним знаряддям забезпечення життєдіяльності суспільства, і, насамперед, процесів розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту між різними верствами населення, окремими господарськими структурами й територіями; усунення вад ринкових механізмів щодо розміщення ресурсів і забезпечення суспільними благами; заохочення бізнесу, ділової та інвестиційної активності, мотивації до праці, антициклічного регулювання економіки; підтримання рівня зайнятості; стабілізації економічного стану в державі.

Фінансова система – сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ (інституцій) за допомогою яких формуються, розподіляються і використовуються централізовані і децентралізовані фонди фінансових ресурсів і грошових засобів.

В історичному плані свого становлення і розвитку фінансова система була покликана, насамперед, забезпечити державу фінансово-грошовими ресурсами, необхідними їй для виконання своїх політичних, економічних і соціальних функцій. Джерелом цих ресурсів є валовий внутрішній продукт. Тому в основі функціонування фінансової системи є фінанси підприємств усіх форм власності.

Принципи побудови фінансової системи:

1) єдність, яка обумовлена єдиною економічною і політичною основою суспільства, єдиною фінансовою політикою, що реалізується в життя через фінансову систему;

2) функціональне призначення ланок відображається в тому, що в кожній із них вирішуються свої завдання специфічними методами, існують відповідні фонди грошових коштів, апарат управління.

Фінансова система розглядається з двох боків: за внутрішньою структурою й організаційною будовою.

За внутрішньою структурою фінансова система є сукупністю дещо відособлених взаємозв'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу ВВП. За організаційною будовою фінансова система є сукупністю фінансових органів та інститутів, які керують грошовими потоками в економіці та характеризують систему управління фінансами в країні.

Виділення складових елементів внутрішньої структури фінансової системи здійснюється за ознакою каналів руху грошових потоків і місця концентрації фінансових ресурсів. Концентрація фінансових ресурсів проводиться у відповідних грошових фондах, які можуть бути ознакою виділення окремих ланок фінансової системи.

Внутрішня структура фінансової системи відображає об'єктивну сукупність фінансових відносин і є загальною для всіх країн. Вона складається зі сфер і ланок. Сфера характеризує узагальнену за певною ознакою сукупність фінансових відносин. Розрізняють чотири сфери:

- рівень мікроекономіки – фінанси суб'єктів господарювання та рівень домогосподарств;
- рівень макроекономіки – державні фінанси;
- рівень світового господарства – міжнародні фінанси;
- узагальнюючий рівень – фінансовий ринок.

Ланка показує відособлену частину фінансових відносин, її виокремлення проводиться за ознакою наявності або відособленого фонду фінансових ресурсів, або специфічних форм і методів фінансових відносин.

Сфера фінансів суб'єктів господарювання не поділяється на окремі ланки, оскільки вони мають загальні принципи організації й методи ведення фінансової діяльності.

Фінанси домогосподарств. Вони є засобом створення і використання фінансових ресурсів для задоволення особистих потреб громадян. Джерелом фінансових ресурсів домогосподарств є заробітна плата, доходи від продажу власного капіталу, доходи від реалізації продукції підсобних господарств, доходи від здавання майна в оренду, відсотки на грошовий капітал, доходи на вклади у цінні папери тощо. Витрати фінансових ресурсів домогосподарств зумовлені задоволенням власних потреб та накопиченнями, необхідними для здійснення інших заходів.

6. Фінанси суб'єктів господарювання та їх місце у фінансовій системі держави

Фінанси суб'єктів господарювання є складовою частиною фінансової системи і займають визначальне місце у структурі фінансових відносин

суспільства. Вони функціонують у сфері суспільного виробництва, де створюється валовий внутрішній продукт, матеріальні та нематеріальні блага, національний дохід. Задоволення суспільних потреб, фінансова стійкість країни залежить від стану фінансів підприємств.

Фінанси підприємств призначені для забезпечення їх виробничої діяльності. Основою фінансів підприємств є формування фінансових ресурсів, отримання і розподіл доходів з метою забезпечення відтворення виробництва. Вони виконують роль сполучної ланки між окремими циклами відтворювального процесу. Брак ресурсів веде до падіння виробництва, а їх відсутність – до його припинення. Наявність достатніх доходів створює передумови для нормального перебігу відтворювального процесу, але ще не гарантує його, оскільки все залежить від їх раціонального розподілу й ефективного використання. Саме це і є основним завданням фінансів підприємств.

Фінанси підприємств безпосередньо пов'язані з рухом грошових коштів.

У процесі відтворення фінанси підприємств як економічна категорія проявляються та виражають свою суть через такі функції:

- формування фінансових ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності;
- розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення операційної, виробничої та інвестиційної діяльності, для виконання своїх фінансових зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими підприємствами;
- контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Фінансові ресурси підприємства – це сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства. Вони характеризують фінансовий потенціал, тобто можливості підприємства у проведенні витрат з метою отримання доходу. Фінансові ресурси поряд з трудовими і матеріальними ресурсами є важливою складовою ресурсної забезпеченості підприємств.

Формування фінансових ресурсів на підприємствах відбувається під час формування статутного капіталу, а також у процесі розподілу грошових надходжень, використання доходів та розподілу прибутків.

Формування та використання фінансових ресурсів на підприємствах – це процес утворення грошових фондів для фінансового забезпечення операційної та інвестиційної діяльності, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання.

Фінансові ресурси підприємства формуються за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел. До внутрішніх джерел належать: статутний капітал, валовий дохід та прибуток.

Зовнішніми джерелами фінансових ресурсів підприємств:

- кошти, що надходять з бюджету та інших фондів на безповоротній основі;

- кредити, що надаються банками за плату на поворотній основі;

- кошти, залучені на фондовому ринку.

Загальна сума фінансових ресурсів на підприємстві складається з наступних елементів:

- статутний (акціонерний) капітал;

- додатковий капітал (сума капітального та емісійного доходу);

- резервний капітал (який може формуватися в обов'язковому законодавчо закріпленому порядку, а може – у порядку, передбаченому рішеннями засновників);

- прибуток (нерозподілений);

- ресурси зовнішнього фінансування: одержані коротко- та довгострокові кредити; кошти від розміщених облігацій тощо;

- кредиторська заборгованість (перед власними працівниками, бюджетом, постачальниками, підрядниками тощо);

- відстрочена та розстрочена податкова заборгованість;

- сформовані резерви (наприклад – наступних виплат і платежів) тощо.

Уявлення про склад пасивів (фінансових ресурсів) та їх розміщення у активах дає баланс підприємства (форма № 1).

7. Організаційно-правова характеристика суб'єктів підприємницької діяльності

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Суб'єктами мікропідприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

Кожне підприємство, яке бере участь у господарському обороті створюється в певній організаційно-правовій формі. Вона визначає відповідальність та повноваження засновників підприємства, загальну структуру управління підприємством, зокрема, структуру та характер управління фінансами, порядок формування капіталу та розподілу доходів (прибутків).

Залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);

- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);

- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

- державне підприємство, що діє на основі державної власності;

- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

В Україні можуть діяти також інші види підприємств, передбачені законом.

У разі якщо в статутному капіталі підприємства іноземна інвестиція становить не менш як десять відсотків, воно визнається підприємством з іноземними інвестиціями. Підприємство, в статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить сто відсотків, вважається іноземним підприємством.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Найпоширенішою формою організації бізнесу є господарське товариство. Ним визнається підприємство, установа, організація, що створені на засадах угоди і шляхом об'єднання майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку. Господарське товариство діє на підставі установчих та статутних документів.

До господарських товариств належать:

Акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. В залежності від здатності акцій товариства вільно обертатися (тобто змінювати власника без згоди інших акціонерів або товариства) акціонерні товариства поділяються на публічні та приватні. Здатність акцій вільно обертатися не є єдиною особливістю цих типів товариств. Статус товариства як публічного або приватного відбивається на можливості залучення товариством капіталу на фондових ринках, ступені захисту прав акціонерів товариства, стабільності відносин власності і контролю у товаристві, гнучкості інструментів корпоративного управління товариством. Акціонери не мають абсолютної свободи при виборі типу товариства, оскільки приватна форма товариств може бути використана лише для тих товариств, число акціонерів в яких не перевищує певну величину.

Приватне акціонерне товариство

Особливостями приватного акціонерного товариства є:

- максимальна кількість акціонерів становить 100 осіб;

- товариство може здійснювати тільки приватне розміщення акцій;
  - статутом товариства може бути передбачено переважне право акціонерів та самого товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі;
  - акціонер товариства завжди має переважне право на придбання акцій додаткової емісії, в той же час акціонер публічного акціонерного товариства може бути позбавлений такого права умовами публічного розміщення акцій додаткової емісії;
  - акції приватного акціонерного товариства не можуть купуватися та/або продаватися на фондовій біржі, за винятком продажу шляхом проведення на біржі аукціону;
  - умовами емісії акцій може бути передбачена можливість сплати за них не грошима, а майном, майновими або немайновими правами, при цьому оцінка не грошового внеску здійснюється товариством і інвестором на власний розсуд, без залучення незалежного експерта;
  - статутом товариства може встановлюватися коло питань, вирішення яких вимагає більшої кількості голосів акціонерів, ніж проста більшість або кваліфікована більшість;
  - на розсуд товариства, члени наглядової ради можуть обиратися за принципом пропорційності представництва АБО шляхом кумулятивного голосування;
  - товариство не зобов'язане розкривати свою фінансову звітність на фондовому ринку, хоча зобов'язане оприлюднювати фінансову звітність у Державному реєстрі юридичних осіб, як і будь-яка інша юридична особа, зареєстрована в Україні.
- Особливостями публічного акціонерного товариства є:
- акціонери можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства;
  - товариство може здійснювати як публічне, так і приватне розміщення акцій;
  - при публічному розміщенні акцій акціонери не мають переважного права на придбання акцій, що додатково розміщуються товариством;
  - товариство зобов'язане пройти процедуру лістингу та залишатися у біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі, при цьому укладання договорів купівлі-продажу акцій товариства, яке пройшло процедуру лістингу на фондовій біржі, здійснюється лише на цій фондовій біржі;
  - у разі якщо умовами емісії акцій передбачена можливість їх оплати не грошовими коштами, товариство зобов'язане залучити незалежного експерта для встановлення ринкової вартості майна, майнових або немайнових прав, які передаються в обмін на акції, при цьому вартість негрошового внеску не може відхилятися від ринкової вартості акцій більше ніж на 10 відсотків;

- річна фінансова звітність товариства підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, а також оприлюдненню (разом із аудиторським висновком);

- обрання членів наглядової ради і ревізійної комісії товариства здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування;

- окрім питань, для вирішення яких законом вимагається кваліфікована більшість (три четвертих голосів від загальної кількості акціонерів товариства, які мають право голосу), рішення загальних зборів товариства приймаються простою більшістю голосів присутніх на зборах акціонерів. Товариство і його акціонери не мають право на свій розсуд розширяти коло питань, які вирішуються кваліфікованою більшістю, а також збільшувати число голосів, якими вирішуються інші питання.

Товариство з обмеженою відповідальністю є товариством, що має статутний капітал, розподілений на частини, визначені у статутних документах. Учасники несуть відповідальність виключно в межах своїх внесків і їм забороняється здійснювати відкриту підписку на акції (інакше це б нагадувало акціонерне товариство).

Товариство з додатковою відповідальністю, яке нагадує попередній випадок, однак учасники за борги товариства відповідають своїми внесками, а при їх недостатності додатково належним їм майном у кратному розмірі до внесків кожного з учасників, при чому коефіцієнт кратності обумовлюється у статутних документах.

Повне товариство, в якому учасники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім належним їм майном.

Командитне товариство. Командитним товариством є товариство, в якому поряд з одним або більшістю учасників, які несуть відповідальність усім майном, є один або декілька учасників, відповідальність яких обмежується їхнім внеском (що не перевищує 50% майна такого товариства).

Особливості правового статусу підприємств встановлюються Господарським Кодексом України, іншими законодавчими актами.

8. Генезис державних фінансів та структура вітчизняних державних фінансів

Державні фінанси – складова частина фінансової системи держави, її центральна підсистема, через яку здійснюється вплив держави на економічний і соціальний розвиток. Вона має свої особливі принципи організації та функціонування. Це зумовлено функціями й роллю держави в регулюванні й забезпеченні економічних, соціальних і демократичних засад життя населення й створенні сприятливих умов для діяльності виробничих і невиробничих структур.

Державні фінанси виникли та упродовж тривалого часу розвивалися як система мобілізації коштів, матеріальних і фінансових ресурсів для потреб правлячої еліти різних форм державних утворень і оборони своєї території. Для зазначених цілей запроваджувалися різні форми податків, зборів і платежів. Використання їх не підлягало жодному контролю з боку населення, тому протягом майже шести століть під поняттям «фінанси» у свідомості людей відкладалися різні форми зиску й несправедливого зменшення доходів населення.

Наприкінці XVIII ст. в результаті посилення демократичних засад з'являється фінансове й насамперед бюджетне право. Мобілізація та використання фінансових ресурсів набувають правової основи, стають об'єктом контролю з боку парламенту та інших законодавчих структур. Дані про державні фінанси оприлюднюються. Щодо питань мобілізації та використання державних фінансів ведеться жорстока боротьба між правлячими колами й різними соціальними групами населення. За цих умов набула розвитку й відокремилася в самостійну галузь знань фінансова наука.

У цей період розширюються межі державних фінансів. Держава стає власником великої кількості майна, галузей економіки, землі, природних багатств. Вона бере на себе зобов'язання із забезпечення низки соціальних потреб населення. Практично кожний громадянин стає пов'язаний з державними фінансами.

Сфера фінансової діяльності кожного члена суспільства значно розширюється в умовах ринкової економіки. З огляду на це зростає потреба в спеціальних знаннях, вмінні правильно оцінювати явища й процеси в галузі фінансів, які відбуваються в державі. На сьогодні фінанси слід розглядати насамперед як економічну категорію, що відображає процеси, пов'язані із створенням, розподілом і використанням фондів фінансових ресурсів.

Форми мобілізації ресурсів можуть бути різними. Так, держава мобілізує фінансові ресурси для своїх потреб у формі податків, зборів і платежів. Витрачаються ці ресурси через асигнування на різні заходи загальнодержавного значення, тобто на оборону, забезпечення громадського порядку, утворення органів влади й управління, збереження довкілля, надання громадянам безплатних послуг у сфері освіти, медичної допомоги, оволодіння професією, а також грошових виплат у формі допомоги.

В економічному житті фінанси є досить складним явищем. За їх допомогою держава перерозподіляє значну частину валового внутрішнього продукту, який є головним об'єктом фінансових відносин. З огляду на це фінанси слід розглядати як систему відносин, що склалася в суспільстві в процесі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту. З одного боку, суб'єктом цих відносин є держава, а з другого – населення й підприємницькі структури.

Держава для виконання своїх функцій повинна мати у своєму розпорядженні певну величину фінансових ресурсів, що створюються в її народногосподарському комплексі. З цією метою вона здійснює свою фінансову діяльність шляхом законодавчого визначення форм мобілізації доходів і витрат із метою досягнення економічного й соціального прогресу в державі.

Державні фінанси – головна ланка фінансової системи держави. Вона опосередковує значну частину усіх фінансових ресурсів і містить різноманітні фінансові інститути, за допомогою яких держава здійснює свою фінансову діяльність. Державні фінанси охоплюють: сукупність усіх бюджетів держави; централізовані та децентралізовані фонди цільового призначення; фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власності; державний кредит; державне особисте і майнове страхування.

Усі ланки державних фінансів мають власну сферу функціонування, проте вони тісно пов'язані між собою.

Основу державних фінансів становить державний бюджет та місцеві бюджети. Сукупність усіх бюджетів держави складає її бюджетну систему. Принципи побудови бюджетної системи регулюються бюджетним законодавством і залежать насамперед від адміністративно-територіального поділу в державі. Взаємовідносини між різними складовими бюджетної системи визначаються рівнем розвитку демократичних засад у державі. У більшості країн світу зведений або консолідований бюджет держави включає всі ланки бюджетної системи. Зведений бюджет України включає державний бюджет України і місцеві бюджети.

Державному бюджету належить центральне місце в системі державних фінансів. Він охоплює всі сфери економічної діяльності держави. За своєю сутністю бюджет характеризує фінансове становище держави. Проте бюджет – дуже складна економічна категорія, до якої не можна підходити однозначно, як і використовувати його показники без детального аналізу структури бюджетної системи держави.

Централізовані та децентралізовані фонди України цільового призначення включають Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування, Фонд сприяння зайнятості, позабюджетні фонди місцевих органів самоврядування. Вони певною мірою доповнюють державний бюджет, проте специфіка їх полягає у тому, що ці фонди мають виключно цільове призначення і на інші цілі не використовуються.

Державний кредит, як складова частина державних фінансів, є заборгованістю держави перед своїми громадянами та господарськими структурами. Його величина свідчить про раціональність і ефективність фінансової політики держави та регулюється законодавством. Великий борг дає підстави для висновку, що держава живе за рахунок майбутніх поколінь. Він лягає тягарем на видаткову частину бюджету, оскільки потребує витрат на обслуговування боргу.

Державне майнове й особисте страхування є одним із методів створення страхових фондів для збереження майна громадян і господарських структур. Держава є страховиком і розпорядником страхових фондів.

Важливою складовою державних фінансів становлять фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власності. За умов становлення ринкової економіки частка державного сектора зменшується, однак ще тривалий час цьому сектору належатиме вирішальна роль у процесах розподілу й перерозподілу, здійснюваного за допомогою фінансів.

Система державних фінансів складається з двох рівнів:

- 1) загальнодержавні фінанси;
- 2) місцеві фінанси.

Загальнодержавні фінанси призначені для забезпечення тих потреб суспільства, які мають загальнонаціональний характер і відображають інтереси держави загалом. Вони, з одного боку, формують фінансову базу вищих органів державної влади й управління, а з іншого – у їхніх руках є інструментом впливу на соціально-економічний розвиток країни. Через загальнодержавні фінанси здійснюється територіальний перерозподіл ВВП для збалансованого розвитку окремих регіонів. З їх допомогою здійснюється також структурна політика, яка покликана забезпечити оптимальний галузевий розвиток країни.

Місцеві фінанси являють собою фінансову базу місцевих органів влади та управління. Вони забезпечують регіональні потреби у фінансових ресурсах та доходах. Основне призначення місцевих фінансів – забезпечення відносної фінансової незалежності й автономності регіональних адміністративних формувань (областей, районів) та поселень.

9. Планування щодо формування та використання державних фінансів за допомогою бюджету

Бюджет є економічною категорією, в якій матеріалізуються всі фінансові відносини між державою та підприємствами, домогосподарствами та між іншими країнами і міжнародним організаціями.

Основними передумовами появи бюджету є:

- наявність держави;
- наявність товарно-грошових відносин;
- наявність чітко визначених у законодавчому порядку джерел, поступлень та напрямків використання коштів.

Найбільш характерними рисами бюджету є:

1. Бюджет по зовнішній формі являє собою фінансовий план, обов'язковий до виконання.

2. Через бюджет розподіляється значна частка ВВП та національного доходу суспільства, вхідні та вихідні грошові потоки бюджету є найбільшими серед грошових потоків країни.

3. Бюджет є відображенням соціально-економічної політики країни, є безпосереднім важелем усіх перерозподільних процесів в державі, а також відображенням масштабів суспільного сектора.

4. Бюджет, прийнятий парламентом має силу закону.

Державний бюджет можна розглядати з різних сторін соціально-економічного життя:

1. Він є інструментом алокації (нагромадження) та перерозподілу фінансових ресурсів.

2. Він є центральною ланкою фінансової системи і функціонально з'єднаний з усіма іншими ланками фінансової системи.

3. Бюджет виконує всі ті функції які виконують фінанси суспільного сектору (алокаційна, перерозподільна, стабілізаційна).

Природа бюджету та бюджетних відносин складається з економічної та суспільно-політичної складової.

Економічна природа бюджету полягає в тому, що через важелі нагромадження, перерозподілу та стабілізації здійснюється соціально-економічна політика участі суспільного сектору у господарських процесах, стимулювання економічного і соціального розвитку, державного регулювання економіки, макроекономічна та регіональна політика.

Суспільно-політична складова природи бюджету, полягає в тому, що структурні та макроекономічні параметри бюджету визначаються шляхом політичного діалогу, протиставлення інтересів різних політичних груп. Країна отримує той бюджет, який схвалюється суспільним вибором через делегування політичних, партіям представницьких повноважень. В умовах зрілої демократії бюджет відображає загальний попит населення на суспільні блага, структуру оподаткування на масштаби соціальних трансфертів. Оскільки представницькі органи змушені реагувати на громадську думку з метою досягнення та утримання політичної, адміністративної та економічної влади.

Підсумовуючи можна сказати, що бюджет є компромісом між економічною доцільністю та політичним рішенням.

10. Бюджетна стратегія і бюджетна тактика держави в ринкових умовах господарювання

Стратегія соціально-економічного розвитку країни може реалізуватися шляхом вирішення тактичних завдань. Бюджетно-податкова політика має забезпечити тактику вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни, визначити пріоритети розвитку на кожен рік, виходячи з етапів довгострокової стратегічної програми. За своїм впливом на параметри соціально-економічного розвитку Закон про Державний бюджет є другим після Конституції України. Розрізняють два основні елементи бюджетної політики як

способи її формування та реалізації – бюджетну стратегію та бюджетну тактику, що розробляються у межах бюджетного законодавства.

Бюджетна стратегія – це довгостроковий курс бюджетної політики держави, що розрахований на перспективу та зумовлює розв’язання масштабних завдань, які визначаються загальнонаціональною стратегією соціально-економічного розвитку країни.

Бюджетна стратегія має встановлювати основні напрями бюджетної політики та спрямовуватись на розробку таких економічних важелів, які були б націлені на їх реалізацію.

Основою розробки бюджетної стратегії є бюджетне прогнозування, що є складовою прогнозування макроекономічного розвитку соціально-економічних процесів у країні загалом. Бюджетне прогнозування – це процес розробки основних показників Державного бюджету на перспективу, прогнозування найважливіших надходжень видатків бюджету.

У процесі цієї роботи визначається концепція, основна мета, головні напрями розвитку й основні цілі, які мають бути досягнуті.

Прогнозування має стати невід’ємною частиною процесу бюджетного планування, що дасть змогу проаналізувати тенденції формування ресурсів бюджету та їх використання, виявити чинники, які необхідно враховувати у розрахунках бюджетних показників, визначити їх взаємозв’язки, а також можливі способи впливу на ці показники.

Призначення бюджетного прогнозування полягає в оцінці різних і найвірогідніших варіантів формування ресурсів бюджету і напрямів використання цих ресурсів. Аналіз таких варіантів створює основу для вибору цілей, які є орієнтиром при розробці бюджету.

Головна функція прогнозу – наукове передбачення. Прогнозування дає змогу, по-перше, одержати картину майбутнього стану будь-якого явища і, по-друге, обґрунтувати шляхи переходу від сьогоденного стану явища до майбутнього. Наукове прогнозування аналізує сукупність тенденцій соціально-економічного розвитку суспільства та оцінює стан економіки, що склався.

За допомогою бюджетного прогнозування можна розв’язувати такі завдання:

- визначати обсяг бюджетних ресурсів та їх використання як у цілому, так і за окремими їх видами;
- вивчати взаємозв’язки показників бюджету з основними макропоказниками, насамперед із ВВП, із показниками балансу фінансових ресурсів і витрат держави, балансу грошових доходів і витрат населення, платіжного балансу;
- визначати вплив на величину показників бюджету факторів, що характеризують динаміку розвитку економіки;

- перевіряти можливості бюджетного забезпечення показників соціально-економічного розвитку держави.

Бюджетне прогнозування має носити стратегічний характер, включати варіанти обґрунтування заходів щодо вдосконалення бюджетного механізму і засобів бюджетного регулювання за умови динамічного підтримання фінансової збалансованості в економіці.

Виокремлюється короткострокове (1-5 років) і довгострокове (5-10 років) бюджетне прогнозування.

Бюджетна тактика є швидкодіючим механізмом бюджетної політики в країні, гнучким методом пошуку короткострокової рівноваги, стабілізації та пристосування до умов, які постійно змінюються.

Бюджетна тактика фактично є продовженням, конкретизацією бюджетної стратегії. За допомогою бюджетної тактики органи управління забезпечують реалізацію поточних завдань функціонування та розвитку бюджетної системи країни на певному історичному етапі. Проте бюджетна тактика є гнучкішою, оскільки визначається динамікою економічних умов і соціальних факторів.

Основою розробки бюджетної тактики є бюджетне планування – важлива складова фінансового планування, підпорядкована вимогам фінансової політики держави. Економічна сутність бюджетного планування полягає в централізованому розподілі та перерозподілі ВВП між ланками фінансової системи на основі загальнонаціональної соціально-економічної програми розвитку країни в процесі складання та виконання бюджетів різного рівня.

11. Бюджетний дефіцит: визначення, види, причини виникнення та джерела його покриття

Бюджетний дефіцит – перевищення видатків бюджету над його доходами. Основні причини виникнення бюджетного дефіциту:

- війни, катастрофи, стихійні лиха;
- політична безвідповідальність та марнотратство уряду;
- дефіцитоутворююче зниження видатків;
- зростання видатків на обслуговування державного боргу;
- значні інвестиції в розвиток економіки країни.

За формою прояву бюджетний дефіцит поділяють на відкритий і прихований.

Відкритий бюджетний дефіцит – визнається урядом у Законі «Про Державний бюджет».

Прихований бюджетний дефіцит – не визнається урядом, завищуються планові надходження до бюджету.

Також розрізняють:

- дефіцит поточного бюджету – коли поточні витрати перевищують поточні доходи;

- дефіцит бюджету розвитку – капітальні видатки перевищують доходи від операції з капіталу.

Існує три види погашення бюджетного дефіциту:

1. Емісійний – бюджетний дефіцит покривається за рахунок емісії центрального банку, що може оформлятися у вигляді боргових зобов'язань, або додаткового випуску грошей.

2. Борговий – уряд позичає кошти на фінансовому ринку юридичних осіб, або міжнародних організацій.

3. Збільшення податків.

12. Розмежування доходів і видатків між рівнями бюджетної системи та видами бюджетів за допомогою механізму міжбюджетних відносин

Основою міжбюджетних відносин є розмежування доходів і видатків між рівнями бюджетної системи та видами бюджетів, проведене у відповідності до розподілу повноважень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. Остаточне збалансування бюджетів одного рівня, яке неможливо провести лише шляхом розмежування їх доходів та видатків, досягається за допомогою бюджетного регулювання, тобто перерозподільних процесів у межах бюджетної системи.

У складних процесах бюджетного регулювання необхідно відокремлювати вертикальне та горизонтальне бюджетне регулювання. Вертикальне бюджетне регулювання має на меті забезпечення необхідними дохідними джерелами бюджетів різних рівнів відповідно до діючого порядку розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування. Вирішення цього завдання досягається шляхом розподілу видатків між бюджетами і надання їм доходів, достатніх для фінансування визначених видатків.

Горизонтальне бюджетне регулювання покликане усунути розбіжності в рівнях бюджетної забезпеченості в розрізі бюджетів місцевого самоврядування.

У вітчизняній бюджетній практиці застосовуються такі два методи бюджетного регулювання:

- метод відсоткових відрахувань від загальнодержавних податків та доходів, які надходять на території місцевого бюджету;

- надання фінансової допомоги бюджетам у певній визначеній сумі (бюджетні трансферти).

Міжбюджетні трансферти поділяються на чотири види:

1) дотації вирівнювання, які надаються з державного бюджету України місцевим бюджетам;

2) субвенції;

3) передача коштів до державного або місцевого бюджету з інших місцевих бюджетів у випадках, коли прогностичні показники доходів місцевого бюджету перевищують розрахунковий обсяг видатків;

4) інші дотації, які надаються з державного бюджету до місцевих бюджетів.

13. Фінансова база функціонування територіальних громад та її відображення у місцевих бюджетах

Органи місцевого самоврядування мають власну компетенцію, вони не підпорядковані державній владі й перебувають поза межами цієї влади. Кожен територіальний колектив має власні завдання, які він самостійно визначає. Держава може впливати на діяльність територіального колективу через законодавство. Але вона не може позбавити його природних прав.

Економічна сутність місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих рад народних депутатів і місцевих державних адміністрацій, розподілі та використанні цих фондів на фінансування, утримання й розвиток соціальної інфраструктури, місцевого господарства.

Активний вплив місцевого самоврядування на формування нових суспільних відносин можливий лише в тому разі, якщо воно матиме в своєму розпорядженні достатню кількість фінансових ресурсів. Згідно з чинним законодавством органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції самостійно розробляють, затверджують і виконують бюджети місцевого самоврядування. Втручання в цей процес із боку державних органів не припускається. Бюджети місцевого самоврядування не включаються до інших місцевих бюджетів і до державного бюджету України.

У доходи місцевих бюджетів зараховуються:

- частина податку па додану вартість та акцизного збору, яка визначається Законом про державний бюджет України на наступний рік, але не менше 20%;

- податок на прибуток підприємств і організацій усіх форм підпорядкування й власності (крім комунальної) в розмірі, що становить 70% від ставки, передбаченої чинним законодавством для відповідної категорії платників, та 100% податку на прибуток підприємств і організацій комунальної власності цього рівня;

- частина податку з доходів фізичних осіб;

- податок на майно підприємств і організацій усіх форм підпорядкування й власності;

- плата за землю до обласних бюджетів і 70% – до бюджетів міст Києва й Севастополя;

- надходження від внутрішніх позик і грошово-речових лотерей, ще провадяться за рішенням відповідних представницьких органів влади згідно із законами України;

- частина доходів від приватизації державного майна, яка визначається Законом про державний бюджет на рік;
- відрахування, дотації та субвенції з державного бюджету України;
- надходження від оренди цілісних майнових комплексів, що перебувають у комунальній власності цього рівня;
- дивіденди, одержані на акції та цінні папери, що належать державі в акціонерних підприємницьких структурах, створених за участю підприємств комунальної власності цього рівня.

До місцевих бюджетів також зараховуються місцеві податки та збори, що встановлюються сільськими, селищними, міськими радами в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць. У новому податковому кодексі передбачено 5 місцевих податків і зборів, зокрема: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; збір за місця для паркування транспортних засобів; збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності; туристичний збір; єдиний податок.

Ради, ухвалюючи рішення про встановлення місцевих податків і зборів, затверджують положення про кожний їх вид, в яких визначаються платники, об'єкти оподаткування, ставки податків і зборів, пільги, порядок їх обчислення і строки перерахування до місцевих бюджетів, органи, що здійснюють контроль і справляння податків і зборів, відповідальність органів та платників за дотримання нормативно-правових актів із питань оподаткування.

З місцевих бюджетів здійснюються видатки на такі цілі:

- фінансування установ та організацій освіти, культури, науки, охорони здоров'я, фізичної культури, молодіжної політики, соціального забезпечення і соціального захисту населення, що перебувають у підпорядкуванні місцевих виконавчих органів влади, а також соціально-культурних заходів відповідно до покладених на ці органи влади функцій;
- утримання представницьких і виконавчих органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування;
- фінансування підприємств і господарських організацій, що входять до складу місцевого господарства, природоохоронних заходів;
- інші заходи, що фінансуються відповідно до чинного законодавства України з місцевих бюджетів.

Усі ці витрати безпосередньо пов'язані з інтересами широких верств населення й суттєво впливають на загальні соціальні процеси в державі й насамперед на рівень його добробуту, освіченості, забезпеченості медичними послугами, а також послугами в галузі культури, спорту, соціальної захищеності на випадок непередбачуваних обставин.

За умов високих темпів розвитку науково-технічного прогресу зростають вимоги до якості робочої сили. Виробництво не може розвиватися без високої загальної культури, спеціальних знань, професійної підготовки працівників.

Система освіти значно впливає на рівень продуктивності праці і з огляду на це видатки місцевих бюджетів мають виробничий характер.

Піднесення культурного рівня населення виявляється у фінансуванні видатків бюджету на проведення культурно-освітньої роботи – утримання масових бібліотек, будинків і палаців культури, музеїв, надання фінансової підтримки театральнo-видовищним закладам.

Важливе соціальне значення мають видатки бюджету на фінансування заходів з охорони здоров'я. Найбільшу частку в загальній сумі бюджетних видатків на охорону здоров'я становить фінансування лікувально-профілактичних закладів. Крім того, за рахунок бюджету утримується велика кількість інших лікувально-профілактичних та санітарно-епідеміологічних установ.

14. Теорія податків та її історичний розвиток. Економічна сутність і роль податків у формуванні державних фінансів

Податки є найбільш важливим видом доходів бюджетів. Об'єктивною реальністю є те, що з одного боку, податки – це фінансове підґрунтя існування держави, а з іншого, податки – це знаряддя перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб, найефективніший інструмент впливу держави на суспільне виробництво.

Податки – це обов'язковий елемент економічної системи держави незалежно від того, яку модель економічного розвитку вона вибирає, які політичні сили перебувають при владі, відсутність податків паралізує фінансову систему держави в цілому, робить її недієздатною.

Історія цивілізації свідчить, що в різні періоди розвитку суспільства вводились різноманітні податки – на землю, майно, прибуток, цінні папери, спадщину та дарування, додану вартість, заробітну плату, акцизи, збори й відрахування, на автомобілі, коней, собак, продуктивну худобу та птицю, бджіл, подушні податки і податки на неодружених чоловіків, податки на вікна, двері тощо.

Найбільшого розквіту податки сягають за умов розвинутої ринкової економіки. Вони стають об'єктивним елементом фінансових відносин між державою та юридичними й фізичними особами. Формується завершена модель податкової системи кожної держави. Вона включає методи й об'єкти оподаткування, ставки податків, строки їх сплати, контроль за витрачанням.

Проте не слід забувати, що податки є небезпечною зброєю в руках держави. Без наукової концепції податкової політики вони можуть перетворитися на гальмо економічного розвитку. Податкові системи економічно розвинутих країн спираються на детально розроблену теорію податків, її творцями є видатні представники економічної науки: Адам Сміт, Давид Рікардо, Джон Кейнс, Поль Самуельсон та багато інших.

За економічною сутністю податки є обов'язковими платежами, що вилучаються державою з доходів юридичних чи фізичних осіб до відповідного бюджету для фінансування витрат держави, передбачених її конституцією та іншими законодавчими актами. Це одна із форм вирівнювання доходів юридичних і фізичних осіб з метою досягнення соціальної справедливості й економічного розвитку. Вилучаючи частину доходів підприємців і громадян, держава гарантує їх ефективніше використання для задоволення потреб суспільства в цілому й досягнення на цій основі зростання його добробуту. Податки можуть запроваджуватися тільки з обов'язкового примусу держави.

Об'єктивною реальністю є те, що за наявних економічних умов підприємницькі структури та громадяни повинні віддавати частку своїх доходів на загальнодержавні суспільні потреби, а натомість одержувати від держави безоплатні блага та послуги. Досконалість форм і методів передачі цих коштів свідчить про рівень розвитку держави, її економічних і правових інститутів.

Отже, податки – це обов'язкові платежі, які законодавчо встановлюються державою, сплачуються юридичними і фізичними особами в процесі перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту й акумулюються в централізованих грошових фондах для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій. Як розвиток цього визначення можна додати, що податок – це індивідуально безвідплатний, безповоротний, нецільовий платіж, що вноситься платником до бюджету відповідного рівня в порядку, розмірах та у строки, встановлені законодавством. Крім податку в Україні сьогодні використовуються й інші терміни, що відображають платежі у бюджети. Це – плата, внески, відрахування і збори.

Плата вноситься за користування природними і іншими ресурсами, що перебувають у власності держави і може відноситись як на собівартість, так і сплачуватись з прибутку.

Відрахування передбачають цільове призначення платежів і, в основному, відносяться на собівартість.

У більшості країн світу за податками закріплені такі основні функції:

- фіскальна;
- розподільна;
- регулююча.

Фіскальна функція забезпечує необхідні умови для створення матеріальної бази функціонування суспільства, тобто за допомогою податків держава мобілізує кошти для утворення грошових фондів, які забезпечують виконання покладених на неї функцій.

Розподільна функція забезпечує розподіл вартості ВВП, встановлює пропорції між платниками податків і державою.

Регулююча функція полягає у впливі податків на різні види діяльності та на платників податків. Через податки держава регулює процеси виробництва та споживання в суспільстві.

Основними передумовами виникнення податків є:

- виникнення держави;
- наявність товарно-грошових відносин;
- суспільний поділ праці.

15. Економічна природа державного кредиту та першопричини виникнення державного боргу

Державний кредит – це, з одного боку, кредит, який надається уряду, а, з другого боку, надання позики урядом. Історично, причинами розвитку державного кредиту була неспроможність уряду забезпечити видатки бюджету достатніми податковими надходженнями, в результаті чого він виступав в ролі позичальника ресурсів, здебільшого, на фінансовому ринку.

Наслідком функціонування державного кредиту є поява державного боргу. Державний борг – це загальна сума емітованих позик та непогашених урядом кредитів з нарахованими процентами. Основними причинами зростання державного боргу є:

- бюджетний дефіцит. Покриття первинного дефіциту бюджету призводить до здійснення запозичень для його фінансування. В результаті здійснюваних запозичень уряд створює державний борг;

- рефінансування вже нагромадженого боргу. В умовах, коли виплати по державному боргу з нарахованими процентами покриваються за рахунок нових запозичень має місце рефінансування боргу. При здійсненні рефінансування державний борг зростає на величину нарахованих процентів;

- прийняття урядом на себе зобов'язань інших суб'єктів перед третьою стороною, при чому, прийняття на себе такого зобов'язання може опосередковуватись випуском цінних паперів;

- набрання сили угоди про гарантування повернення позики. В даному випадку, уряд, виступаючи гарантом повернення позики, за умов, що позичальник не може за неї розрахуватися, змушений вважати таку позику державним боргом. Фактично це випадки, коли опосередковані зобов'язання уряду перетворюються у прямі;

- списання парламентом певних зобов'язань третіх осіб на державний борг. Парламент країни може, на основі легітимної процедури, прийняти рішення про те, що певні суми заборгованості одних осіб перед третіми особами вважаються державним боргом;

- зростання процентних ставок на ринку. Від величини процентних ставок залежить сума нарахованих боргових зобов'язань, відповідно зростання

процентних ставок на ринку призводить до зростання державного боргу, до потреби у рефінансуванні тощо;

- здійснення запозичень для підтримки платіжного балансу. В разі появи нерівноваги платіжного балансу країни, він має бути покритий зростанням державного боргу, або зростанням заборгованості приватного сектора. Підтримка платіжного балансу у борговий спосіб може здійснюватися:

а) за для забезпечення споживання товарів критичного імпорту, без якого економічне зростання та підтримка завантаженості виробничих потужностей не можливі;

б) за для підтримки номінального курсу національної валюти, що дало б змогу здійснювати споживання імпорту;

в) здійснення антиінфляційних заходів (з МВФ), коли запозичення здійснюються для поновлення ресурсів центрального банку.

Розрізняють номінальну суму державного боргу та його реальну величину.

Номінальний борг визначається як величина заборгованості, виражена в грошовій формі в розрахунку на поточний період.

Реальний рівень боргу залежить від грошової політики центрального банку.

Оцінка обтяжливості країни державним боргом здійснюється на основі ряду показників, основними з яких є:

1) співвідношення боргу до ВВП, яке дозволяє оцінити боргову складову національної економіки. Прийнятним цей показнику вважається на рівні до 60%;

2) співвідношення зовнішнього боргу до експорту, яке дозволяє визначити наскільки експортні надходження можуть покрити зовнішні боргові зобов'язання. Прийнятний рівень цього показника до 100%;

3) співвідношення витрат з обслуговування державного боргу до експорту, – відображає, яка частина зароблених валютних надходжень країни повертається за кордон; прийнятний рівень – до 18%;

4) частка видатків на обслуговування боргу в бюджеті, що відображає ту частку урядових видатків, яка спрямовується кредиторам; прийнятне значення – на рівні 15-25%;

5) співвідношення платежів з обслуговування державного боргу до валових резервів центрального банку; цей показник відображає спроможність центрального банку країни здійснювати платежі в рахунок обслуговування боргу зі свої зовнішніх активів, нормальним вважається показник, що перебуває на рівні 25%.

16. Базові імперативи управління державним боргом та його обслуговування

Управління державним боргом – це комплекс заходів, спрямованих на підтримання оптимального боргового тягара для бюджету та макроекономічної системи. Управління державним боргом здійснюється щодо:

- 1) співвідношення державного боргу до ВВП;
- 2) строкової структури державного боргу;
- 3) щодо ставок дохідності в розрізі боргових інструментів;
- 4) складу власників державного боргу.

Основним імперативом політики управління державним боргом є максимальне відтермінування його остаточного погашення. Фактично це означає, що державний борг повністю ніколи не погашається, оскільки старі випуски покриваються за рахунок нових. В даному випадку, важливо, щоб ринок мав достатню переконаність у спроможності уряду обслуговувати майбутні нові запозичення. Поки така впевненість існує, використання якихось інших методів управління державним боргом чи залучення податкових надходжень для погашення боргових зобов'язань є зайвими.

Одним з найпростіших методів управління державним боргом є інфляція, яка знецінює реальну вартість державного боргу.

З метою відстрочення остаточного терміну погашення державного боргу здійснюється його рефінансування, тобто погашення попередніх позик за рахунок нових. Рефінансування буває просте, коли на суму погашення боргових зобов'язань випускається нова емісія, і складне, коли при погашенні емітуються короткострокові облігації, а при погашенні нових короткострокових облігацій випускаються довгострокові і т.д. Однак різновекторне коливання процентних ставок на ринку в розрізі їх строковості ускладнює процес рефінансування. Наприклад, коли на ринку зростають процентні ставки по довгострокових цінних паперах, то орієнтація управлінців державним боргом на розміщення довгострокових боргових паперів може призвести до надмірного підвищення майбутньої вартості боргового тягара. Така ситуація тим більше ускладнюється, коли існує невпевненість щодо співмірного з теперішнім рівнем надходжень до бюджету, адже в такому разі на пропозицію суспільних благ може виділятися менша сума коштів. Крім того, майбутнє зниження процентних ставок означатиме, що уряд гарантував надто високі інфляційні премії, коли розміщував свої довгострокові папери, порівняно з тими, які обертаються на ринку тепер. Отже, підвищення довгострокових процентних ставок спонукатиме розміщувати короткострокові цінні папери. При цьому, тягар високих боргових виплат, зумовлений зростанням доходності, матиме місце тільки у короткостроковому періоді, окресленому строковістю таких запозичень, а отже, в разі появи більш сприятливої кон'юнктури на фінансових ринках уряд може розмістити строковіші папери і мінімізувати майбутню вартість боргового тягара. Однак, активна експансія пропозиції короткострокових

паперів може призвести до концентрації виплат у вузькому часовому діапазоні, що негативно позначатиметься на стані обслуговування державного боргу, актуалізуючи погребу у розміщення довгострокових паперів. Як ми бачимо, застосування рефінансування теоретично можливе у нескінченному періоді, однак ефективність цього методу залежить від вмілого маніпулювання з пропозицією різних за строками цінних паперів та підлаштовування під вимоги кон'юнктури.

У випадку, коли уряд не спроможний здійснити рефінансування, а загальна сума коштів, яка може бути спрямована кредитором, наперед невідома, здійснюється процес реструктуризації та переоформлення. Серед інструментів переоформлення державного боргу розрізняють:

- конверсію, коли здійснюється зміна строків погашення та доходності за державними позиками. Основна мета конверсії – зменшити поточний борговий тягар, перекладаючи його на майбутнє;

- консолідацію, коли здійснюється об'єднання різних за формою чи за кредиторами боргових зобов'язань і на визначену суму емітуються якісно відмінні цінні папери;

- своп боргу (обмін боргу) на інші активи, як правило, на акції. Ідея використання цього інструменту полягає в тому, щоб зменшити борговий тягар, який накладається на бюджетну систему та економіку країни та перекласти ризики неотримання доходу у площину приватної ініціативи.

Специфічним управлінським рішенням в системі боргового менеджменту є тимчасова відмова від погашення зобов'язань, або дефолт. Однак як і дефолт, так і реструктуризація боргу негативно позначається на іміджі країни як позичальника, унеможливлюючи вихід на фінансові ринки у майбутньому. Основна мета цього полягає у формуванні опосередкованих важелів впливу на уряд країни з метою схилити його до проведення раціональної макроекономічної політики, яка би виключала вірогідність появи дефолту у майбутньому.

17. Сутність і значення фінансового ринку.

Структура фінансового ринку

Функціонування ринкової економіки ґрунтується на функціонуванні різноманітних ринків, які можна згрупувати в два основні класи: ринки виробленої продукції (товарів та послуг) та ринки трудових і фінансових ресурсів. На ринку фінансових ресурсів виділяють ринки, де у процесі господарювання виникає потреба в коштах для розширення діяльності, а також такі, у яких накопичуються заощадження, що можуть бути використані для інвестицій. Саме на ринку фінансових ресурсів, або фінансовому ринку, відбувається перелив коштів, при якому вони переміщуються від тих, хто має їх надлишок, до тих, хто потребує інвестицій. При цьому, як правило, кошти

спрямовуються від тих, хто не може їх ефективно використати, до тих, хто використовує їх продуктивно. Це сприяє не тільки підвищенню продуктивності та ефективності економіки в цілому, а й поліпшенню економічного добробуту кожного члена суспільства.

На фінансовому ринку ті, що мають вільні фінансові ресурси, передають їх на різних умовах іншим учасникам ринку, які опосередковано через суб'єктів ринку або безпосередньо використовують залучені ресурси для фінансування різних галузей економіки, забезпечення потреб населення та потреб державного бюджету. Фінансові ресурси надаються на умовах позики або на умовах співвласності, коли інвестор набуває прав власності на придбані за інвестовані кошти матеріальні чи нематеріальні активи.

Передача в користування фінансових ресурсів на фінансовому ринку оформляється тим чи іншим фінансовим інструментом. Якщо ресурси передаються на умовах позики, це оформляється відповідними інструментами позики – борговими цінними паперами (облігаціями, векселями, ощадними сертифікатами тощо) або різними видами кредитних інструментів. Якщо інвестор вкладає кошти в акціонерний капітал, така операція оформляється інструментами власності – акціями. Платою за надані в позику ресурси виступає процент, а при безстроковому інвестуванні коштів в акціонерний капітал – прибуток у вигляді дивідендів і капіталізований прибуток, що направляється на збільшення власного капіталу корпорації.

Фінансовий ринок являє собою систему економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів. Суб'єктами цих відносин виступають держава, а також ті, хто бажає передати в користування вільні фінансові ресурси, ті, які потребують інвестицій, та фінансові посередники, які на стабільній, впорядкованій основі забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів серед учасників ринку.

Осіб, які інвестують кошти в діяльність інших суб'єктів ринку, купуючи певні фінансові активи, називають інвесторами та власниками фінансових активів – акцій, облігацій, депозитів тощо. Тих, хто залучає вільні фінансові ресурси через випуск та продаж інвесторам фінансових активів, називають емітентами таких активів. Кожен фінансовий актив є активом інвестора – власника активу та зобов'язанням того, хто емітував даний актив.

Торгівля фінансовими активами між учасниками ринку відбувається за посередництвом різноманітних фінансових інститутів. Саме вони забезпечують неперервне функціонування ринку, розміщення серед інвесторів нових та обіг на ринку емітованих раніше активів. Фінансові посередники є необхідними учасниками фінансового ринку, які забезпечують інвесторам оперативне вкладення коштів у фінансові активи та вилучення коштів з процесу інвестування. Учасникам ринку, які потребують інвестицій, фінансові посередники допомагають залучити кошти за відповідну плату.

Фінансові ринки виконують ряд важливих функцій:

1. Мобілізація і трансформація вільних коштів у позиковий та інвестиційний капітал.
2. Фінансове обслуговування учасників економічного кругообігу та фінансове забезпечення процесів інвестування.
3. Вплив на грошовий обіг і прискорення обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів.
4. Формування ринкових цін на окремі види фінансових активів.
5. Формування умов для мінімізації фінансових ризиків.
6. Кредитування суб'єктів економічної діяльності.

Ціною ресурсів на фінансовому ринку є:

- процент за користування кредитом;
- дивіденди;
- курсові різниці.

У країнах з розвинутою ринковою економікою функціонують високоефективні фінансові ринки, які забезпечують механізм перерозподілу фінансових ресурсів серед учасників ринку і сприяють ефективному розміщенню заощаджень серед галузей економіки. В Україні та країнах, що ступили на шлях ринкових перетворень в економіці, фінансові ринки перебувають на різних стадіях формування та розвитку. Розвитку фінансових ринків у таких країнах сприяють масова приватизація, подолання кризових явищ та позитивні зрушення в економіці. Паралельно з цим, як правило, відбувається формування відповідної законодавчої бази та механізму, що гарантує її виконання.

18. Економічна сутність та функції страхування.

Становлення страхового ринку України

Страхування – обов'язковий елемент кожної економічної системи. Без розвинутої системи всіх видів страхування економіка успішно функціонувати не може. Умови господарювання й людського життя загалом побудовані таким чином, що постійно виникають непередбачувані обставини, викликані явищами природи або обставинами, що не залежать від волі й бажання людини. Ці несприятливі події, серед яких найпоширенішими є стихійні лиха та нещасні випадки, призводять до значних матеріальних збитків і втрати здоров'я або працездатності. Тому виникає потреба щодо пошуку шляхів локалізації зазначених втрат, що й зумовило виникнення та розвиток страхування.

Можна стверджувати, що суспільне виробництво в цілому, а також діяльність господарських структур та окремих громадян у своїй основі об'єктивно вміщують елементи ризику, що зумовлює необхідність їхнього попередження, подолання, зменшення руйнівних або збиткових наслідків. Для

цього треба частину валового внутрішнього продукту в грошовій або натуральній формі зосередити в страхових фондах.

Страхові фонди суспільства або фонди страхового захисту є централізованими й децентралізованими фінансовими резервами держави, які виступають гарантіями її фінансової стабільності й сталого економічного розвитку. За своєю суттю страхові фонди – це форма перерозподілу валового внутрішнього продукту між окремими господарськими структурами та громадянами з метою підтримання стабільного стану їхньої фінансової діяльності та суспільного добробуту.

Страхування є складовою частиною фінансів, однією з ланок фінансової системи держави. Специфіка страхування полягає в тому, що на відміну від фінансів, які пов'язані з формуванням, розподілом і перерозподілом прибутків та заощаджень, страхування охоплює лише сферу перерозподілу.

Страхування – це сукупність замкнених перерозподільчих відносин між суб'єктами з приводу формування за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого збитку, завданого юридичним і фізичним суб'єктам господарювання у зв'язку з наслідками страхових випадків.

Офіційне тлумачення цього терміну в Україні наведено в Законі «Про страхування»: «Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів».

У Законі зафіксовано головні елементи, що формують поняття страхування. Це, насамперед, мета страхування – захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб. Наголошується, що захист забезпечується на випадок конкретних подій, перелік яких зафіксовано в чинному законодавстві або страхових договорах. Виокремлюються джерела грошових коштів, що є ресурсами для страхових виплат.

Страхування є, насамперед, системою економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання, де, з одного боку, діють страхувальники, а з іншого – страховики. Важливою передумовою застосування страхування є майнова самостійність суб'єктів господарювання і їхня зацікавленість у переданні відповідальності за наслідки ризику спеціалізованим формуванням.

Існує тісний взаємозв'язок між страховою і кредитною діяльністю. Населення багатьох країн надає перевагу заощадженню своїх коштів через страхові компанії, укладаючи з ними договори на страхування життя та здоров'я. До продажу страхових полісів нерідко залучаються й банки.

Завдяки страхуванню акумулюються великі кошти, які до настання страхових випадків використовуються передусім як джерело кредитних ресурсів. Страхові поліси можуть бути гарантіями повернення позик. Матеріальні цінності, що їх у разі кредитування банки приймають як заставу, мають бути застраховані. Отже, існує тісний взаємозв'язок між страхуванням і кредитом. Але це не дає підстав для ототожнення специфічних економічних відносин, що становлять зміст страхування, з поняттям кредиту.

У світовій практиці страхові послуги як об'єкт специфічних відносин, що становлять зміст страхування, розглядаються як складова фінансових послуг. Так, у Генеральній угоді з торгівлі послугами зазначено: «Фінансові послуги охоплюють страхові послуги і ті, що, належать до страхових, а також усі банківські та інші фінансові послуги». З цього визначення випливає також, що страхування, є складовою ланкою фінансів у їх широкому розумінні. Такий підхід підвищує можливості активнішого і водночас ефективнішого застосування кожної із зазначених ланок у складному механізмі ринкової економіки.

З урахуванням наведених аргументів слід підходити й до визначення та характеристики функцій страхування, які в сукупності мають конкретизувати його зміст у сучасних умовах. З цих міркувань страхування виконує такі функції: ризиковану, створення і використання страхових резервів (фондів), заощадження коштів, попереджувальну.

Ризикована функція страхування. Вона полягає в переданні за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, перелік яких передбачено чинним законодавством або договором. Чим вищі ймовірність і розмір ризику, тим і плата за його утримання, більша. У разі настання страхового випадку страхувальник висуває страховикові вимогу щодо відшкодування збитків (виплати страхових сум). Ризикована функція відбиває процес купівлі-продажу страхової послуги.

Функція створення і використання страхових резервів (фондів). Страхування стає можливим лише за наявності у страховика певного капіталу, достатнього для забезпечення покриття збитків (у разі їх виникнення), заподіяних страхувальникові стихійним лихом, нещасним випадком чи іншою страховою подією. Власними коштами покрити таку потребу у грошових виплатах страховик, здебільшого, не в змозі. Тому кожний страховик створює систему страхових резервів. Нагромадження й використання таких резервів характерні для страхової діяльності.

У формуванні й використанні страхових резервів виявляється перерозподіл коштів між страхувальниками. Ті з них, для яких у певному періоді не настала страхова подія, сплативши страхові внески, не отримують жодних виплат. І навпаки: страхувальникам, які зазнали серйозних збитків від страхового

випадку, виплачується відшкодування в сумах, значно більших за внесені страхові платежі.

Формування страхових резервів – це спосіб концентрації та використання коштів, необхідних не лише для розподілу між усіма страхувальниками збитків, зумовлених страховими випадками поточного періоду, а й для відповідного покриття можливих масштабніших збитків, що можуть припасти на окремі роки наступних періодів.

Функція заощадження коштів. У більшості країн світу першість за обсягами страхових премій посідає особисте страхування (дожиття, пенсій, ренти тощо). Проте виплати, пов'язані із втратою життя і здоров'я внаслідок нещасного випадку, становлять менш як 10%. Решта припадає на заощадження. Вони виплачуються з урахуванням інвестиційного доходу в разі дожиття застрахованого до певного віку або події.

Населенню часто вигідніше заощаджувати кошти у страховій системі, ніж у банках. Припустимо, що громадянин А вніс 7500 грн. на строковий депозитний рахунок у комерційному банку, а громадянин Б придбав поліс змішаного страхування життя на 25000 грн. терміном на 10 років, сплативши за перші три роки 7500 грн. премій. У разі нещасного випадку банк може видати громадянину А кошти лише в межах залишку вкладу (з урахуванням відсотків). Якщо така біда спіткає громадянина Б, то страхова компанія виплатить йому грошову допомогу, виходячи зі страхової суми і коефіцієнта втрати працездатності. На випадок тривалої втрати працездатності фінансове забезпечення громадянина Б буде (особливо в перші роки дії страхового договору) у кілька разів більше, ніж у громадянина А. У разі гострої потреби в коштах страхувальник може достроково припинити дію договору, повернувши належну йому суму заощаджень.

Попереджувальна функція. Учасники страхування, і насамперед страховики та страхувальники, зацікавлені зменшити наслідки страхових подій. З цією метою вдаються до правової та фінансової превенції.

До правової превенції належать передбачені чинним законодавством або договорами страхування застереження, згідно з якими страхувальник повністю або частково позбавляється страхових відшкодувань. Вони охоплюють випадки протиправних дій або бездіяльності з боку страхувальника щодо застрахованих об'єктів. Наприклад, страховики не покривають матеріальних збитків, що їх зазнали потерпілі, перебуваючи у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, а також не передбачають страхових відшкодувань у разі самогубства, навмисного пошкодження власного майна і здоров'я.

Перелік ризикованих об'єктів, які не приймаються на добровільне страхування, та можливих відмов щодо виплати відшкодування може бути складений у разі страхування як фізичних, так і юридичних осіб.

Фінансова превенція полягає в тому, що частина страхових премій спрямовується на фінансування превентивних заходів. Відома практика фінансування заходів із запобігання дорожньо-транспортним пригодам і т. ін. Нині не передбачено обов'язкового створення фонду запобіжних заходів. Через це значно ускладнюється виконання страхуванням превентивної функції. Можливості страхування істотно звужуються, коли виникають суперечності між функціями, що характеризують сутність категорії страхування, і чинним правовим забезпеченням їх нормального виявлення.

Зазначені функції страхування є специфічними. Проте водночас у сфері страхової діяльності виявляються й функції, притаманні фінансам у цілому (наприклад, контрольна функція, яка передбачає строго цільове формування та використання коштів).

19. Економічна природа і призначення міжнародних фінансів.

Міжнародні фінансові інститути

Економіка будь-якої країни перебуває під впливом зовнішнього середовища. Практика показує, що на сучасному етапі принципами міжнародних відносин мають бути співробітництво, відкритість економіки та свобода торгівлі. Найкращим гарантом втілення їх у життя є розвиток економічної і фінансової інтеграції країн.

Після другої світової війни спостерігається постійне зростання міжнародного товарообміну. Обсяг світового експорту щорічно збільшується на 5-6%. Розвиток міжнародної торгівлі супроводжується нарощуванням світового багатства. Інтенсифікація міжнародного товарообміну відбувається одночасно із посиленням міграції робочої сили та збільшенням інвестицій. Наприкінці XX ст. значно підвищився рівень легальної та підпільної міграції робочої сили, особливо між розвинутими країнами, з одного боку, та країнами, що розвиваються, і країнами з перехідною економікою – з іншого. Міграція населення супроводжується міжнародним рухом грошових коштів.

Внаслідок поступового пом'якшення валютного контролю полегшується доступ на національні фінансові ринки для іноземних інвесторів та емітентів з промислово розвинутих країн. Фінансові потоки між країнами, основну частину яких становлять портфельні інвестиції, набувають значних розмірів. Все це сприяє й розвитку системи фінансових послуг у світовому масштабі.

Спостерігається широкомасштабна фінансова інтеграція країн, передусім промислово розвинутих, яка за темпами розвитку випереджає інтеграцію в галузі торгівлі.

Отже, сучасний період характеризується збільшенням міжнародного кругообігу суспільного продукту та стрімким розширенням міжнародних потоків грошових коштів і пов'язаних з ними відносин.

Поняття «Міжнародних фінансів» визначає потоки грошових коштів і пов'язані з ними відносини у галузі міжнародної економіки.

Міжнародні фінанси є підсистемою міжнародної економіки. Це економічні відносини, пов'язані з міжнародним рухом грошових коштів.

Існує певний механізм функціонування міжнародних фінансів, який постійно розвивається. На нього впливають рівень економічного розвитку країн, характер їхньої зовнішньоекономічної діяльності, поточні та довгострокові політичні пріоритети держави та ін. Чим досконалішим стає цей механізм, тим більша вірогідність ефективного розміщення ресурсів у межах світової економіки.

Можна виділити декілька сфер міжнародних фінансових відносин, які формують загальну систему міжнародних фінансів:

- валютні системи;
- світовий фінансовий ринок;
- вивіз капіталу та іноземні інвестиції;
- оподаткування в галузі зовнішньоекономічної діяльності;
- міжнародні розрахунки та баланси міжнародних розрахунків.

Система міжнародних фінансових відносин складається між різними суб'єктами. Ними є фізичні, юридичні особи та держави, які згідно із законом мають і здійснюють безпосередньо або через представників свої права та обов'язки, пов'язані з міжнародними фінансами.

Суб'єкти системи міжнародних фінансів з позицій конкретної держави поділяються на резидентів та нерезидентів.

З економічної точки зору розрізняють таких суб'єктів: домашні господарства, господарюючі підприємства, різноманітні фінансові інститути, держава, міжнародні організації.

Виділяють такі функції міжнародних фінансів:

1. Сутність розподільчої функції полягає у тому, що через механізм міжнародних фінансів здійснюється грошовий розподіл і перерозподіл світового продукту. Такий розподіл і перерозподіл є не хаотичним, а визначається об'єктивними закономірностями: капітал рухається в пошуках найбільшої норми прибутку; важливим чинником є ризики, пов'язані з отриманням прибутку; рух капіталів відображає також дію закону пропорційного розвитку. Певний вплив на розподіл світового суспільного продукту має й політика (інтереси) суб'єктів міжнародних відносин. На окремих етапах історичного розвитку об'єктивні закономірності та політика (інтереси) суб'єктів міжнародних відносин певною мірою збігаються. Але вони можуть і суперечити одні одним.

2. Контрольна функція базується на тому, що міжнародні фінанси відображають рух суспільного продукту в грошовій, тобто універсальній формі. Це дає можливість здійснювати у будь-який час, на будь-якому етапі облік та аналіз руху світового суспільного продукту в грошовій формі. Інформація,

отримана під час такого аналізу, є основою для прийняття подальших рішень щодо міжнародних фінансів, розробки поточної та стратегічної міжнародної фінансової політики. Можливість та ефективність практичної реалізації контрольної функції залежать від ступеня розуміння цієї можливості, політики держави, характеру та рівня її економічного розвитку, технічного оснащення процесу збирання та обробки інформації.

20. Призначення та роль фінансового контролю у системі управління фінансами

Фінансовий контроль – це важлива функція управління фінансами. З одного боку, він є засобом поєднання функцій фінансового планування і прогнозування, фінансового обліку та статистики, з іншого – передумовою здійснення функцій фінансового аналізу та регулювання. Це дозволяє фінансовому контролю відігравати інтегруючу роль, недооцінка якої значно знижує ефективність управління фінансами.

Фінансовий контроль слід розглядати як багатоаспектну систему спостереження і перевірки законності, доцільності, раціональності процесів формування і використання фінансових ресурсів на всіх рівнях управління для оцінки ефективності прийнятих управлінських рішень і досягнення на цій основі економічного зростання.

Виходячи з цього головною метою фінансового контролю є сприяння зміцненню фінансового становища держави, економічному зростанню шляхом стеження за досягненням цільових орієнтирів та перевірки дотримання обмежуючих параметрів фінансового і економічного розвитку.

Призначення фінансового контролю, що впливає з головної мети його здійснення, полягає у:

- перевірці законності і ефективності використання фінансових ресурсів, що знаходяться в розпорядженні держави і концентруються в державному і місцевих бюджетах;
- встановленні доцільності і раціональності використання фінансових ресурсів, зосереджених в державному секторі економіки;
- визначенні законності і обґрунтованості витрачання бюджетних коштів суб'єктами господарювання;
- виявленні достовірності і повноти мобілізації коштів до бюджетної системи і позабюджетних фондів;
- перевірці захищеності фінансових інтересів громадян. Досягнення поставленої мети та вирішення завдань, що витікають із призначення фінансового контролю, забезпечуються на основі дотримання низки ключових принципів організації та здійснення фінансового контролю, найважливішими з яких є принципи:

- системності контролю, що передбачає визначення системи контролю як сукупності взаємопов'язаних між собою елементів (суб'єктів і об'єктів контролю, методів контролю тощо);

- повноті охоплення об'єктів контролем, яка досягається завдяки суцільному простежуванню або вибірковій перевірці певних сегментів підконтрольних об'єктів;

- превентивності контрольних дій, завдяки чому досягається завчасне здійснення контролю з метою запобігання виникненню суттєвих відхилень фактичного здійснення фінансової діяльності від встановлених норм;

- самодостатності системи контролю, що передбачає наявність такого складу елементів контролюючої системи, який забезпечує ефективність її функціонування і розвитку;

- ефективності, що передбачає пристосування системи контролю до фінансової діяльності суб'єктів господарювання і залежить від повноти виконання контролюючими суб'єктами таких основних вимог:

- а) контроль має здійснюватися безперервно, регулярно, систематично;

- б) бути своєчасним за терміном здійснення і повним в охопленні суб'єктів контролю;

- в) бути оперативним, дійовим, гласним та різнобічним;

- принцип відповідальності, який передбачає відповідальність контролюючих суб'єктів за ефективність функціонування системи фінансового контролю та відповідальність господарюючих суб'єктів за наслідки контролю.

Важливе значення при здійсненні фінансового контролю має дотримання принципів законності, об'єктивності, поєднання державних і регіональних інтересів.

Розвиток людського суспільства зумовив інтеграційні процеси у фінансовому контролі. Нині існує цілий ряд міжнародних організацій, які працюють над розробкою єдиних вимог до фінансового контролю. У цьому зв'язку актуальними є рішення, прийняті міжнародною організацією вищих органів, де сформульовано принципи контролю взагалі, в тому числі вони певною мірою стосуються фінансового контролю. До найважливіших з них слід віднести:

- незалежність фінансового контролю як невід'ємний атрибут демократії і обов'язковий елемент управління державними фінансовими ресурсами;

- законодавче закріплення незалежності органів фінансового контролю;

- визначення необхідності здійснення попереднього контролю і контролю за фактичними результатами;

- наявність внутрішнього і зовнішнього контролю як обов'язкової умови існування фінансового контролю;

- гласність та відкритість контрольних органів з обов'язковою вимогою дотримання комерційної та іншої таємниці, що захищається законом.

Розкриття призначення і ролі фінансового контролю вимагає його чіткої класифікації. Фінансовий контроль слід класифікувати за трьома напрямками: видами, формами і методами його здійснення.

Вид контролю – це складова частина, що виражає (частково) зміст цілого і в той же час відрізняється від інших частин конкретними носіями контрольних функцій (суб'єктами), об'єктами контролю, що, у свою чергу, визначає і відмінності в методах здійснення контрольних дій.

Фінансовий контроль слід поділити на два види в залежності від характеру взаємовідносин суб'єкта і об'єкта контролю: внутрішній і зовнішній.

Внутрішнім називається такий контроль, коли суб'єкт і об'єкт входять до однієї системи, а зовнішнім – такий, коли контроль здійснюється суб'єктом, що не входить до тієї ж системи, що і об'єкт.

Внутрішній фінансовий контроль – це самоконтроль, який здійснюють організації, підприємства, установи за власною фінансовою діяльністю та фінансовою діяльністю підрозділів, що входять до їх складу. Він є складовою частиною управління організацією і тому проводиться за її розсудом, на основі рішень даної організації.

Заходи фінансового контролю, що здійснюються зовнішніми органами, звичайно охоплюють всю систему державних органів і тому можуть розглядатися як макрозаходи. Обидва види контролю доповнюють один одного, і між ними встановлюється тісний зв'язок.

Щодо класифікації видів фінансового контролю, то вони залежать також від контролюючих суб'єктів. В залежності від акцентування уваги на контролюючих суб'єктах слід виділяти такі види фінансового контролю: державний, муніципальний, незалежний.

Державний фінансовий контроль здійснюється від імені держави з використанням державних повноважень. Суб'єктами державного фінансового контролю є органи державної влади, які у визначеному законодавством порядку утворюють контрольні органи, сукупність яких складає інфраструктуру державного фінансового контролю.

Об'єктами державного фінансового контролю є фінансові відносини між гілками державної влади та в структурі кожної з них, фінансові відносини зі сферами громадянського суспільства та місцевого самоврядування щодо створення, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів з метою задоволення соціально-економічних потреб держави.

Реалізація положень Закону України «Про місцеве самоврядування» зумовлює появу в Україні принципово нових суб'єктів фінансового контролю, якими стають органи місцевого самоврядування. Об'єктами муніципального фінансового контролю є фінансові відносини між окремими рівнями та суб'єктами місцевого самоврядування і сферами державної влади і громадянського суспільства, що стосуються формування і використання

фінансових ресурсів для задоволення соціально-економічних потреб територіальних громад і окремих регіонів.

Становлення в Україні громадянського суспільства, тобто сфери, яку представляють відносно незалежні від органів державної влади та місцевого самоврядування громадяни та утворювані ними організації, обумовлюватиме розвиток незалежного фінансового контролю, який здійснюватиметься шляхом створення спеціальних контролюючих інститутів, метою функціонування яких є захист фінансових інтересів членів громадянського суспільства. Об'єктами незалежного фінансового контролю є акумулювання та використання фінансових ресурсів громадян та їх об'єднань з метою розв'язання власних фінансових проблем без втручання органів державної влади і місцевого самоврядування.

Виходячи з поділу контролюючих суб'єктів на ініціаторів та виконавців, можна виділити такі види фінансового контролю, як:

- прямий (безпосередній), який виконують його ініціатори;
- представницький (опосередкований), тобто контроль, делегований ініціаторами іншим суб'єктам, які відіграють роль його виконавців.

В залежності від ступеня охоплення контрольованого об'єкта можна виділити такі види фінансового контролю, як комплексний, тобто такий, якому підлягають всі аспекти діяльності підконтрольного об'єкта, і тематичний, тобто такий, що зосереджується лише на окремих аспектах діяльності.

Залежно від ступеня охоплення об'єктів фінансовим контролем можна виділяти такі його види, як повний і частковий, суцільний і вибірковий. Повний фінансовий контроль характеризується загальним глибоким вивченням фінансової сторони діяльності організації, максимально можливим застосуванням різних методів контролю. Частковий контроль проводиться з певного кола питань шляхом ознайомлення на місці з окремими напрямками фінансової діяльності.

Суцільний контроль передбачає вивчення всіх первинних документів і записів у формах аналітичного і синтетичного обліку. При вибіркового контролі перевіряються всі документи в окремі періоди протягом року або перевіряється частина документів, але за весь звітний період.

Залежно від джерел інформації і методики виконання контрольних дій фінансовий контроль можна поділити на документальний і фактичний. Цей поділ носить деякою мірою умовний характер, тому що в основу такого розмежування покладено лише різні джерела даних, що використовуються при здійсненні контрольних дій. Так, джерелами інформації для документального контролю є первинні документи, бухгалтерська, статистична звітності, нормативна й інша документація. Фактичний контроль базується на вивченні фактичного стану об'єктів, що перевіряються, за даними їх перевірки в натурі, а

тому він не може бути всеохоплюючим через безперервний характер фінансово-господарських операцій.

Важливою ознакою класифікації фінансового контролю є форма його здійснення. Під формами фінансового контролю слід розуміти окремі сторони виявлення змісту фінансового контролю залежно від часу здійснення контрольних дій. Формами фінансового контролю є попередній (превентивний), поточний і наступний (ретроспективний). Критерії розмежування цих форм визначаються зіставленням часу здійснення контрольних дій з процесами формування і використання фондів фінансових ресурсів. Разом з тим вони знаходяться у тісному взаємозв'язку, відображаючи тим самим безперервний характер контролю. В умовах переходу до ринкових відносин все важливішу роль відіграє попередній (превентивний) контроль, який здійснюється до проведення фінансових операцій. Попередній контроль є найефективнішою формою фінансового контролю, оскільки вона дає змогу запобігти виникненню недоліків, перевитрат і витрат фінансових ресурсів, порушенню законодавства.

Поточний фінансовий контроль є органічною частиною процесу оперативного фінансового управління і регулювання фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій, установ. Він проводиться в короткі проміжки часу – в процесі здійснення фінансово-господарських операцій.

Наступний (ретроспективний) фінансовий контроль здійснюється після виконання фінансових операцій за певні минулі періоди часу шляхом вивчення даних обліку і звітності, планової, нормативної документації, контролю підлягає і фактичний стан справ.

Попередній (превентивний), поточний і наступний (ретроспективний) фінансовий контроль взаємопов'язані і доповнюють один одного. Попередній контроль забезпечує перевірку проектів бюджетів, фінансових планів, кошторисів і т.п. Поточний контроль допомагає своєчасно виявити недоліки і порушення в процесі фінансово-господарської діяльності і своєчасно їх ліквідувати. Наступний контроль виявляє недоліки, які не виявлені попереднім і поточним контролем. Тільки застосування всіх указаних форм фінансового контролю в їх єдності і взаємозв'язку робить фінансовий контроль систематичним, підвищує його ефективність.

Важливою ознакою класифікації фінансового контролю є метод контролю. До методів фінансового контролю відносяться конкретні способи (прийоми), що застосовуються при здійсненні контрольних функцій. Методами фінансового контролю є ревізія, тематична перевірка, обстеження, безперервне відстежування фінансової діяльності.

Ревізія є методом контролю всієї фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації за певний період часу з метою встановлення законності здійснюваних операцій, їх доцільності і ефективності, правильності обліку і достовірності облікових і звітних даних.

Тематична перевірка здійснюється з певного кола питань чи однієї теми шляхом ознайомлення на місці з окремими сторонами фінансово-господарської діяльності. Такі перевірки можуть проводитися наскрізним методом за ознакою однотипності операцій чи за ознакою взаємозв'язку між різними суб'єктами контролю і мають сильний контрольний вплив.

Обстеження являє собою ознайомлення на місці з окремими ділянками фінансової діяльності, в процесі якого виявляються її позитивні і негативні сторони. Характерним для обстеження є використання прийомів співставлення фактичного стану справ з нормативним, логічного аналізу різних факторів і обставин здійснення окремих фінансових операцій і дій посадових осіб.

Відстежування фінансової діяльності господарюючих суб'єктів має відбуватися у формі моніторингу, який передбачає постійне здійснення фінансового контролю суб'єктів господарювання.

Використання всієї сукупності видів, форм і методів контролю має надзвичайно велике значення для ефективного функціонування системи фінансового контролю в цілому.

3.3 ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗКІВ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ»

Задача 1

Визначте динаміку державного боргу країни, якщо реальна процентна ставка – 8%, реальний ВВП за поточний рік становить 55 млн. у.о., тоді як минулого року він становив 51 млн. у.о. Первинний профіцит – 5 млн. у.о. Державний борг – 180 млн. у.о.

Розв'язок:

Динаміку державного боргу країни розрахуємо за наступною формулою:

$$b = \Delta(r - n) \times b - d, \quad (1.1)$$

де b – державний борг; r – реальна процента ставка; n – темп росту, реального ВВП; d – первинний дефіцит/профіцит.

Тобто:

$$\Delta b = (0,08 - (\frac{55}{51} \approx 1)) \times 180 - 5 = -6,52 \text{ млн. у.о.}$$

Отже, як видно із розрахунку, державний борг за поточний рік має позитивну тенденцію, так як його обсяг знизився на 6,52 млн. у.о.

Задача 2

Обчислити суму податку на додану вартість, що належить до сплати в бюджет виробничим підприємством на основі таких даних:

1. Виробництво і реалізація товарів (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Дані для розрахунків

Назва товару	Обсяг виробництва, шт.	Обсяг продажу, шт.	Ціна за одиницю товару (без ПДВ), грн.
А	5000	4000	10,0
Б	4200	4500	9,5
В	6400	7000	8,0
Г	800	650	10,0
Д	10000	10000	5,0

2. Вартість оплачених транспортних послуг (з ПДВ) – 25,0 тис. грн.

3. Вартість придбаних напівфабрикатів (без ПДВ) – 54,0 тис. грн.

4. Вартість оплачених запасних частин (без ПДВ) – 12,0 тис. грн.

5. Переплата ПДВ за попередній період – 10,0 тис. грн.

Розв'язок:

Розглядаємо операції в порядку їх здійснення (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Розрахункові дані

Зміст операції	Сума ПДВ (грн) що підлягає	
	відшкодуванню	Сплаті
1. Реалізовано продукцію: $4000 \cdot 10 = 40000$ ПДВ $= 40000 / 5 = 8000$ $4500 \cdot 9,5 = 42750$ ПДВ $= 42750 / 5 = 8550$ $7000 \cdot 8 = 56000$ ПДВ $= 56000 / 5 = 11200$ $650 \cdot 10 = 6500$ ПДВ $= 6500 / 5 = 1300$ $10000 \cdot 5 = 50000$ ПДВ $= 50000 / 5 = 10000$	-	39050
2. Оплачено вартість транспортних послуг (з ПДВ) 25,0 тис. грн. ПДВ $= 25000 / 6 = 4166$	4166	-
3. Придбано напівфабрикати (без ПДВ) на суму 54,0 тис. грн.	10800	-

ПДВ=54000/5=10800		
4. Оплачено запасні частини (без ПДВ)) на суму) на суму 12,0 тис. грн ПДВ=12000/5=2400	2400	-
5. Переплата ПДВ за попередній період на суму 10,0 тис. грн.	10000	-
Разом	27366	39050
Підлягаєсплаті до бюджету	-	11684

Задача 3

Визначити суми утримань із заробітної плати, які необхідно утримати з працівників підприємства за звітний місяць на основі даних про нараховану зарплату (табл. 3.1). У 2017 році застосовуватиметься базова ставка ПДФО 18% до усієї суми бази оподаткування, незалежно від її розміру та 1,5% військовий збір.

Таблиця 3.1

Дані для розрахунків

№	Прізвище та ініціали	Нарахована з/п, грн.
1	2	3
1	Коваленко О.І. (директор)	7600
2	Сидор В.Я. (головний бухгалтер)	5300
3	Куц М.О. (прибиральник)	3200

Розв'язок:

Розрахункові дані подаємо в табл. 3.2:

Таблиця 3.2

Розрахункові дані

№	Прізвище та ініціали	Нарахована з/п, грн.	Утримання	
			ПДФО 18%	ВЗ 1,5%
1	2	3	4	5
1	Коваленко О.І. (директор)	7600	1368	114
2	Сидор В.Я. (головний бухгалтер)	5300	954	79,5
3	Куц М.О. (прибиральник)	3200	576	48
Всього		16100	2898	241,5

Загальна сума ПДФО, що підлягає до сплати, становить 2898 грн., сума військового збору – 241,5 грн.

Задача 4

Обрахуйте чистий прибуток (збиток) підприємства, якщо виручка від реалізації становить 545 тис. грн. (в т. ч. ПДВ), собівартість реалізованої продукції – 386 тис. грн., витрати на збут – 60 тис. грн., адміністративні витрати – 5% від собівартості продукції, інші операційні витрати – 2% від адміністративних витрат.

Розв'язок:

Чистий дохід (*ЧД*) знаходимо з формули 4.1:

$$ЧД = \text{Виручка} - \text{ПДВ} . \quad (4.1)$$

Отже:

$$ЧД = 545000 - 9083333 = 45416667 \text{ грн.}$$

Валовий прибуток (*ВП*) розраховуємо за формулою 4.2:

$$ВП = ЧД - C_{pn} , \quad (4.2)$$

де C_{pn} – собівартість реалізованої продукції.

Отже:

$$ВП = 45416667 - 386000 = 6816667 \text{ грн.}$$

Знаходимо фінансовий результат (*ФР*) від операційної діяльності (4.3):

$$ФР = ВП + I_{од} - A_v - B_z - I_{ов} , \quad (4.3)$$

де $I_{од}$ – інші операційні витрати; A_v – адміністративні витрати; B_z – витрати на збут; $I_{ов}$ – інші операційні витрати.

Отже:

$$ФР = 6816667 - 60000 - (386000 \times 15\%) - (19300 \times 2\%) = -11519,33 \text{ грн.}$$

Отже, чистий збиток підприємства становить 11519,33 грн.

Задача 5

Початкові інвестиції, необхідні для проекту становлять 200000 грн., життєвий цикл проекту до 3-х років. Очікувані надходження грошових коштів

від проекту становить 110000 грн., 160000 та 30000 грн., для 1-го, 2-го і 3-го року відповідно. Обчислити середній річний дохід для цього проекту.

Розв'язок:

Середній річний дохід визначаємо за формулою 5.1:

$$\bar{CF} = \frac{\sum_{i=1}^n CF_i}{n}. \quad (5.1)$$

Отже:

$$\bar{CF} = \frac{110000 + 160000 + 30000}{3} = 100000 \text{ грн.}$$

Середній річний дохід для проекту становить 100000 грн.

3.4 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ»

Основна література:

1. Бондар М.І. Бюджетна і податкова системи України у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / М.І. Бондар, В.М. Опарін, О.М. Тимченко та ін. – К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2014. – 336 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1532051764491/finansii/byudzhethna_sistema.

2. Карлін М.І. Фінанси України та сусідніх держав: Навчальний посібник / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2007. – 589 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072047255/finansii/finansii_ukrayini_ta_susidnih_derzhav.

3. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит: Теорія і практика: Навчальний посібник / Д.І. Коваленко, В.В. Венгер. – К.: ЦУЛ, 2013. – 578 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1952090552540/finansii/finansii_groshti_ta_kredit.

4. Кудряшов В.П. Курс фінансів: Навчальний посібник / В.П. Кудряшов. – К.: Знання, 2008. – 431 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072013932/finansii/kurs_finansiv.

5. Лондар С.Л. Фінанси: Навчальний посібник / С.Л. Лондар, О.В. Тимошенко. – Вінниця: Нова Книга, 2012. – 384 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/1584072012871/finansii/finansii>.

6. Онисько С.М. Податкова система: Підручник / С.М. Онисько, І.М. Тофан, О.В. Грицина. – Львів: Магнолія-2006, 2013. – 351 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/finansii/Page-4>.

7. Опарін В.М. Бюджетна система України: Тренінг-курс: Навчальний посібник / В.М. Опарін, С.Я. Кондратюк, Є.О. Малік та ін. – К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2012. – 392 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072020727/finansii/byudzhetna_sistema.

8. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/10000210/finansii/teoriya_finsiv.

9. Фінанси: курс для фінансистів: Навчальний посібник / За ред. В.І. Оспіщева. – К.: Знання, 2013. – 567 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072014533/finansii/finansii_kurs_dlya_finsistiv.

10. Фінанси: Навчальний посібник / І.Р. Чуй, М.В. Сороківська. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. – 284 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/72185/finansii/finansii>.

11. Фінанси: Навчальний посібник / О.Я. Стойко, Д.І. Дема; За ред. О.Я. Стойка. – К.: Алерта. 2014. – 432 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/1029022864431/finansii/finansii>.

12. Фінанси: Підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/19991130/finansii/finansii>.

Додаткова література:

1. Бюджетна система: Навчальний посібник / Н.І. Юшмаш, К.В. Багацька, Н.І. Демьяненко та ін.; За заг. ред. Т.А. Говорушко. – Львів «Магнолія», 2014. – 296 с.

2. Державний фінансовий контроль: Навчальний посібник / Л.В. Гуцаленко, В.А. Дерій, М.М. Коцупатрий. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 424 с.

3. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу: Навчальний посібник / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2011. – 639 с.

4. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування / Г.О. Крамаренко. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 224 с.

5. Крамаренко Г.О. Фінансовий менеджмент: Підручник / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. – К.: Центр навчальної літератури, 2012. – 520 с.

6. Міжнародні фінанси: Навчальний посібник / І.І. Д'яконова, М.І. Макаренко, Ф.О. Журавка та ін.; За ред. М.І. Макаренка, І.І. Д'яконової. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 548 с.

7. Місцеві фінанси: підручник / Авт. кол.; За ред. д-ра екон. наук, проф. О.Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О.П. Кириленко. – К.: УБС НБУ, 2015. – 579 с.

8. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: Навчальний посібник для студентів екон. спец. вищ. закл. освіти. – 3-є вид., доп. і перероб. – К.: ЦУЛ, 2012. – 460с.

9. Тарасенко І.О. Фінанси підприємств: Підручник / І.О. Тарасенко, Н.М. Любенко. – К. – КНУТД, 2015. – 360 с.

10. Фінансовий менеджмент: Підручник / В.П. Мартиненко, Н.І. Климаш, К.В. Багацька, І.В. Дем'яненко та ін.; За заг. ред. Т.А. Говорушко. – Львів: «Магнолія 2006», 2014. – 344с.

11. Фінансовий ринок: Навчальний посібник / За ред. В.І. Павлова. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 358 с.

4. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ»

Мета дисципліни: формування системи базових знань з теорії грошей та кредиту, засвоєння закономірностей функціонування грошового ринку як теоретичної основи державної монетарної політики і розвитку банківської справи; вивчення особливостей функціонування грошово-кредитної системи України; оволодіння різними методами і прийомами аналізу грошово-кредитної сфери.

Завдання дисципліни: полягають у вивченні основ функціонування грошово-кредитних систем, вмінні використовувати теоретичні знання при аналізі грошово-кредитної системи України та визначенні основних тенденцій її розвитку.

Предмет дисципліни: грошові та кредитні відносини суб'єктів господарювання.

Зміст дисципліни розкривається в темах:

Тема 1. Сутність і функції грошей. Суть і походження грошей. Еволюція форм грошей. Функції грошей. Походження кредитних грошей та їх форми.

Тема 2. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм. Теорії грошей. Класична кількісна теорія грошей. Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей. Внесок Дж. Кейнса у кількісну теорію грошей. Монетаризм як сучасний напрямок розвитку кількісної теорії грошей.

Тема 3. Грошовий обіг і грошова маса. Грошовий обіг і його структура. Грошові потоки. Грошова маса та її агрегати. Закон грошового обігу. Швидкість обігу грошей. Державне регулювання грошового обігу.

Тема 4. Грошовий ринок. Суть грошового ринку. Попит на грошовому ринку. Пропозиція грошей і механізм її формування. Рівновага на грошовому ринку.

Тема 5. Грошові системи. Поняття, елементи й типи грошових систем. Види металевих грошових систем. Паперово-грошові системи. Створення грошової системи України.

Тема 6. Інфляція і грошові реформи. Суть і причини інфляції. Інфляція в Україні: причини, особливості та соціально-економічні наслідки. Грошові реформи. Грошова реформа в Україні. Антиінфляційне регулювання.

Тема 7. Кредит у ринковій економіці. Необхідність та суть кредиту. Форми та види кредиту. Плата за кредит. Поняття кредитної системи та її побудова. Розвиток кредитної системи України.

Тема 8. Центральні банки. Походження центральних банків. Національний банк України. Функції центрального банку. Грошово-кредитна політика центрального банку.

Тема 9. Комерційні банки. Основи організації діяльності комерційних банків. Ресурси комерційного банку. Контроль і регулювання діяльності комерційних банків з боку центрального банку.

Тема 10. Фінансові посередники грошового ринку. Сутність і основні функції небанківських кредитних установ. Інвестиційні компанії і фонди. Довірчі товариства як форма небанківських кредитних інститутів. Пенсійні фонди. Кредитні спілки у системі пара банків. Страхові компанії та ломбарди.

Тема 11. Валютний ринок і валютні системи. Поняття та види валюти. Валютний курс і курсова політика. Валютний ринок і валютне регулювання: суть, необхідність та операції. Валютні системи: поняття, призначення та структура. Еволюція світової валютної системи. Європейська валютна система. Розвиток валютної системи України.

Тема 12. Міжнародні валютно-кредитні установи та форми їх співробітництва з Україною. Світовий ринок позичкового капіталу та його структура. Міжнародний валютний фонд. Світовий банк та регіональні фінансово-кредитні установи.

4.1 ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ»

1. Суть, цілі та види грошово-кредитної політики.
2. Становлення грошової системи України.
3. Інфляція та її соціально-економічні наслідки.
4. Наслідки інфляції та антиінфляційна політика.
5. Грошові реформи та методи їх проведення. Грошова реформа в Україні.
6. Характеристика банківських операцій.
7. Спеціалізовані кредитно-фінансові інститути як окрема ланка кредитної системи.
8. Валютний курс: регулювання та порядок визначення.
9. Валютний курс і фактори, що впливають на нього.
10. Сучасний монетаризм.

4.2 ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ»

1. Суть, цілі та види грошово-кредитної політики

Головною метою грошово-кредитної політики є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Для її реалізації Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Це передбачає збереження купівельної спроможності національної валюти шляхом

підтримання у середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких, стабільних темпів інфляції, забезпечення цінової передбачуваності у здійсненні довгострокового планування та прийнятті управлінських рішень щодо економічного та соціального розвитку.

Основним завданням грошово-кредитної політики на 2015 рік є максимально можливе зниження темпів інфляції у річному вимірі з метою зламу висхідного тренду в її динаміці та створення підґрунтя для досягнення середньострокової цілі. Як операційні орієнтири грошово-кредитної політики розглядатимуться кількісні критерії ефективності та індикативні цільові показники програми співпраці з МВФ за чистими міжнародними резервами, чистими внутрішніми активами та монетарною базою.

Цілями Національного банку також є сприяння стабільності банківської системи і підтримка економічного зростання, якщо це не перешкоджає забезпеченню цінової стабільності.

Загострення соціально-політичної ситуації протягом минулого року, військова агресія, анексія Криму і бойові дії на сході країни унеможливили ведення керованої економічної діяльності на частині території країни. Звуження внутрішнього попиту і несприятлива зовнішня кон'юнктура призвели до скорочення реального ВВП за підсумками 2014 року на 6,8%. Накопичений за попередні роки дефіцит поточного рахунку платіжного балансу, відплив капіталу з країни та депозитів з банківської системи посилили девальваційний тиск на національну валюту. Національний банк в умовах обмеженості міжнародних резервів був змушений відмовитись від практики утримання валютного курсу в жорстких межах. Однак, внаслідок недооцінки системних ризиків та недостатньо виваженої грошово-кредитної політики це призвело до глибоких валютної і банківської криз.

Враховуючи наявність вагомих об'єктивних дестабілізуючих факторів немонетарного характеру, суттєвими чинниками погіршення ситуації у грошово-кредитній сфері були також недостатньо послідовні і неефективні дії Правління Національного банку України. Основні засади грошово-кредитної політики на 2014 рік не було виконано, здійснення грошово-кредитної політики не відповідало меті забезпечення стабільності національної грошової одиниці та пріоритету збереження цінової стабільності. Таким чином, першочерговим завданням є виправлення помилок, допущених у сфері монетарного, валютного і банківського регулювання.

Ключова особливість поточного року, яка повинна визначати тактику грошово-кредитної політики, полягає в тому, що економіка увійшла в стан стагфляційної макроекономічної динаміки, тобто процеси зниження виробництва ВВП поєднуються із значним зростанням цін. Це потребує, з одного боку, заходів щодо зниження інфляції, з іншого – підтримки економічного зростання. Для подолання кризи і забезпечення цінової

стабільності Національному банку необхідно проводити стратегічно і тактично виважену монетарну політику (що є підґрунтям стійкої курсової динаміки і зниження інфляції) з поступовим переходом до інфляційного таргетування.

2. Становлення грошової системи України

Сучасна грошова система України – це грошова система ринкового зразка. Необхідність створення грошової системи України:

- розпад СРСР наприкінці 1991 р.;
- вихід України з «рубльової зони»;
- запровадження власної грошової одиниці – гривні.

Етапи процесу запровадження національної грошової одиниці в Україні:

- 1) 10 січня 1992 року введено в готівковий обіг тимчасову валюту – український карбованець (купон);
- 2) у листопаді 1992 р. було завершено впровадження українського карбованця у безготівковий обіг;
- 3) у вересні 1996 р. в результаті проведення грошової реформи в Україні було запроваджено національну валюту – гривню.

У статті 99 Конституції України зазначено, що грошовою одиницею України є гривня. Для зручності обслуговування роздрібного товарообороту в обіг випускаються розмінні монети – копійки.

Порядок готівкового та безготівкового обігу, їх регламентацію, міжнародні розрахунки, валютне регулювання здійснює НБУ.

3. Інфляція та її соціально-економічні наслідки

Інфляція (від лат. буття) – це процес переповнення сфери обігу грошовими знаками понад реальну потребу економіки, що призводить до їх знецінення. Інфляція проявляється постійним підвищенням загального рівня цін.

Форми вияву інфляції:

- знецінення грошових знаків відносно вартості звичайних товарів, тобто падіння купівельної спроможності грошової одиниці;
- поглиблення розриву між рівнями цін на внутрішньому ринку країни та на ринках ін. країн і світовому господарстві;
- знецінення національної грошової одиниці щодо іноземної валюти;

В залежності від особливостей розвитку інфляційних процесів розрізняють такі форми інфляції: відкрита – виявляється у зростанні цін на товари; прихована – виражається у товарному дефіциті і зниженні якості товарів.

В залежності від поширеності інфляція може носити локальний чи глобальний характер. За часом прояву вона може бути періодичною та хронічною. У залежності від росту цін збалансована і незбалансована. У залежності від ступеня передбачення – очікувана і неочікувана.

Показниками рівня інфляції є:

1) індекс споживчих цін (вартості життя), що визначається за формулою Ласпейреса і характеризує динаміку цін (3.1):

$$I_p = \left(\frac{p_1 \times q_0}{p_0 \times q_0} \right) \times 100, \quad (3.1)$$

де I_p – індекс споживчих цін; q_0 – кількість товарів у «споживчому кошику» у базисному періоді; p_0 – ціни у базисному періоді; p_1 – ціни у звітному періоді.

2) купівельна спроможність грошової одиниці – величина, обернена до індексу вартості життя;

3) темп інфляції – приріст цін (3.2):

$$I_p = \left(\frac{I_{p1}}{I_{p0}} \right) \times 100 - 100, \quad (3.2)$$

де I_{p1} – рівень індексу цін у базисному році; I_{p0} – рівень індексу цін у звітному році.

4) дефлятор ВВП (індекс Пааше). Найбільш загальний показник, що характеризує інфляційні зміни цін на всі товари і послуги реалізовані кінцевим споживачем (3.3):

$$I_p = \left(\frac{p_1 \times q_1}{p_0 \times q_1} \right) \times 100, \quad (3.3)$$

де q_1 – обсяг виробництва у звітному періоді; p_0 – ціни у базисному періоді; p_1 – ціни у звітному періоді.

Дефлятор ВВП точніше враховує реальну структуру особистого і виробничого споживання, ніж індекс споживчих цін.

Залежно від темпів зростання цін розрізняють три типи інфляції:

- «повзуча», коли темпи річного приросту цін не $>10\%$, характеризується і прискореним нагромадженням грошей в обігу;

- «галопуюча» – середньорічні темпи зростання цін коливаються від $10-100\%$; характерне різке зростання цін;

- «гіперінфляція» – зростання цін $>100\%$ на рік, гроші втрачають здатність виконувати свої функції, падає їх роль в економіці, широко починає застосовуватись бартер.

Механізм розвитку інфляційних процесів:

Перший етап: темпи зростання грошової маси перевищують темпи зростання цін, тобто гроші знецінюються повільніше, ніж зростає їх кількість в обігу, що зумовлюється: 1) сповільненням швидкості обігу грошей внаслідок адміністративного надходження їх в обіг; 2) частина коштів осідає у заощадженнях населення; 3) в економіці зберігається «грошова ілюзія» – грошей в економіці стало більше, але населення цього ще не усвідомило початок інфляційних процесів і вважає, що гроші мають таку ж саму вартість.

Другий етап: темпи зростання цін значно перевищують темпи зростання грошової маси. Інфляція проходить критичну точку, тобто подальше зростання маси грошей в обігу не компенсує падіння їх купівельної спроможності. Це відбувається за таких обставин: 1) швидко зростає швидкість обігу грошей; 2) гроші надходять із сфери заощаджень у сферу обігу; 3) «грошова ілюзія» змінюється інфляційною технологією.

Третій етап: послідовне зростання грошової маси і цін на товари.

В результаті перевищення попиту над пропозицією виникає інфляція попиту (викликана підвищенням цін під впливом сукупного попиту). Відставання пропозиції від попиту викликає інфляцію витрат (пропозиції) – викликана підвищенням цін під впливом росту витрат виробництва.

Фіскальна інфляція зумовлюється дефіцитом державного бюджету, котрий покривається, як правило, за рахунок кредитної емісії. Крім цього фінансування бюджетного дефіциту за допомогою грошової емісії є своєрідною формою оподаткування – «інфляційним податком».

Імпортна інфляція – інфляція, зумовлена зовнішніми факторами, тобто надмірним припливом іноземної валюти і підвищення цін на імпортовані товари.

Наслідки інфляції:

1) зниження життєвого рівня населення у формах зниження реальної вартості особистих заощаджень та скорочення поточних реальних доходів;

2) ефект інфляційного оподаткування (зниження реальної вартості накопичених грошей);

3) падіння виробництва як результат зниження стимулів до праці та розширення виробництва.

4. Наслідки інфляції та антиінфляційна політика

Інфляція негативно впливає на суспільство в цілому. Погіршується економічне становище: знижуються обсяги виробництва, оскільки коливання та зростання цін роблять непевними перспективи розвитку виробництва; відбувається перекидання капіталу з виробництва в торгівлю та посередницькі операції, де швидший обіг капіталу та більший прибуток, а також легше ухилитися від сплати податків; розширюється спекуляція в результаті різкої зміни цін; обмежуються кредитні операції; зменшуються фінансові ресурси

держави. Виникає соціальне напруження у зв'язку з тим, що інфляція перерозподіляє національний дохід не на користь найменш забезпечених верств суспільства. Вона знижує реальні доходи (кількість товарів та послуг, які можна придбати за номінальний дохід), а отже, і загальний рівень життя населення, якщо номінальний дохід буде відставати від зростання цін. Особливо важка інфляція для осіб з фіксованими доходами: пенсіями, стипендіями, заробітною платою працівників бюджетної сфери. Крім того, інфляція знецінює заощадження громадян.

У зв'язку з цим, щоб стримати різке падіння життєвого рівня, держава здійснює індексацію доходів та податкових пільг. Розгортання інфляційних процесів призводить до такого загострення економічних та соціальних суперечностей, що держави починають вживати заходів для подолання інфляції та стабілізації грошового обігу.

Основні форми боротьби з інфляцією – грошові реформи та антиінфляційна політика.

Грошова реформа – повне або часткове перетворення грошової системи, що здійснює держава з метою впорядкування та налагодження грошового обігу. Грошова реформа здійснюється різними методами (нуліфікація, реставрація, девальвація, деномінація) залежно від економічного стану країни, ступеня знецінення грошей, політики держави.

Антиінфляційна політика – комплекс заходів державного регулювання економіки, спрямований на боротьбу з інфляцією. Історично сформувалися два основних шляхи такої політики: дефляційна політика (регулювання попиту) та політика доходів.

Дефляційна політика ґрунтується на методах обмеження грошового попиту через грошово-кредитний та податковий механізми шляхом зниження державних видатків, підвищення відсоткової ставки за кредит, посилення податкового пресу, обмеження грошової маси тощо. Особливість дії дефляційної політики полягає в тому, що вона, як правило, спричинює уповільнення економічного зростання і навіть кризові явища. Тому більшість урядів при її проведенні в 60-70-х роках виявляли стриманість у її проведенні або навіть відмовлялися від неї.

Варіанти антиінфляційної політики обираються залежно від пріоритетів. Як що ставилося завдання стримувати економічне зростання, то проводилась дефляційна політика; якщо метою було стимулювання економічного зростання, то перевага надавалась політиці доходів. У разі коли кінцевою метою було стримання інфляції будь-якою ціною, паралельно використовувались обидва методи антиінфляційної політики.

Індексація (повна або часткова) означає компенсацію збитків у результаті знецінення грошей. Спочатку цей метод застосовувався в кінці 40-х – початку 50-х років при інфляції, яка була спричинена переходом від військової економіки

до нормальних ринкових умов. Знову індексація стала застосовуватися в 70-і роки у зв'язку з розгортанням галопуючої інфляції. У більшості провідних промислово розвинутих країнах вона розповсюджувалась на меншу частину трудового населення (наприклад, у США приблизно на 10%). Винятком була Італія, профспілки якої домоглися введення в країні повної індексації.

Стимування контрольованого зростання цін проявляється, по-перше, в «заморожуванні» цін на певні товари; по-друге, в стримуванні їхнього рівня в певних межах. Подібний контроль зберігався в усіх провідних розвинутих країнах.

Особливості інфляційних процесів в Україні, Росії та інших країнах СНД передбачають спеціальні підходи до здійснення ефективної антиінфляційної політики. У зв'язку з цим необхідно здійснювати:

- розробку та втілення в життя комплексних державних програм розвитку економіки, насамперед галузей і підприємств, які сприяють становленню конкурентного, високотехнологічного та наукомісткого виробництва;
- проведення послідовної антимонопольної політики та створення широкої мережі економічної інформації для підприємств;
- посилення стимулів виробничого накопичення, включаючи субсидії, що здатні підтримати процес накопичення коштів у підприємців та населення;
- зміну структури виробничих фондів з метою розширення виробництва товарів народного споживання, тобто створення умов для переливання капіталу з однієї до іншої галузі суспільного виробництва;
- стимулювання кредитної та інвестиційної діяльності банків та обмеження покриття дефіциту коштів за рахунок банківського кредиту;
- вдосконалення податкової системи; особливу увагу приділяють регулювальній ролі податків;
- створення умов для припинення імпорту інфляції. З цією метою забезпечується перетворення закордонних доларових запасів на товари виробничого призначення, які, потрапивши в нашу країну, змогли б змозжити пожвавити інвестиційний процес;
- підвищення ефективності грошово-кредитної політики, яка повинна забезпечити тісний взаємозв'язок усіх елементів ринкового механізму товарно-грошових відносин.

Таким чином, мета антиінфляційної політики держави полягає в тому, щоб установити контроль над інфляцією і досягти прийнятних її темпів для економіки країни. Важливим завданням у боротьбі з інфляцією є подолання економічного спаду, кризи неплатежів, зниження інвестиційної активності, формування стабільної ринкової інфраструктури, оздоровлення економіки, пов'язане з підтримкою пріоритетних галузей народного господарства, стимулювання експорту продукції, виваженою протекціоністською політикою і

валютною політикою, що сприяє вирішенню питань конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

Велике значення в антиінфляційній політиці має структурна перебудова економіки і пристосування її до потреб ринку за рахунок демонополізації і регулювання діяльності існуючих монополій, стимулювання конкуренції у виробництві та сфері послуг тощо.

5. Грошові реформи та методи їх проведення.

Грошова реформа в Україні

Грошові реформи у вузькому розумінні:

- грошові реформи формального типу зводяться до впровадження нового зразка купюри з одночасним або поступовим вилученням функціонуючої;
- грошові реформи з деномінацією грошового обігу – заміна через обмін грошових купюр дійсного масштабу цін;
- грошові реформи конфіскаційного типу (з деномінацією грошового обігу або без нього) – використовують диференційовану шкалу обміну старих грошей на нові.

Грошові реформи можуть бути одномоментними (строк проведення старих грошей на нові не перевищує 7-10 днів) та паралельного типу (в обігу знаходяться дві грошові одиниці з поступовим вилученням однієї із них).

Грошові реформи у широкому розумінні – передбачають не лише впровадження в обіг нової грошової одиниці, а й структурну перебудову діючої системи грошово-валютних і кредитних відносин (перехід від біметалізму до монометалізму і далі до паперово-грошового обігу, перехід від грошей тоталітарної до грошей ринкової економіки). Такі реформи проводяться, як правило, декілька років.

Особливості проведення грошової реформи в Україні:

З 2 по 16 вересня 1996 року в Україні було проведено грошову реформу з деномінацією грошової одиниці, однак це був лише окремий етап тривалої грошової реформи.

Розпочалась грошова реформа у січні 1992 року, коли у готівковий обіг було випущено купуно-карбованець багаторазового використання, 7 листопада 1992 року купуно-карбованець було впроваджено у сферу безготівкового обігу.

Поліпшення макроекономічної ситуації в Україні у 1995 році створило належні передумови для проведення у 1996 році завершального етапу реформи в результаті чого наша держава отримала нову грошову одиницю – гривню. Розмінною монетою стала копійка. Внаслідок обміну українських карбованців (купонів) на гривні було змінено діючий масштаб цін.

Упродовж двох тижнів старі грошові знаки вилучалися з обігу та обмінювалися у пропорції 100000:1. Відповідно до цього було змінено ціни на товари та послуги, тарифи, з/п, пенсії, стипендії тощо. Усі операції з

перерахування у гривню залишків коштів, які знаходилися у безготівковому обігу було проведено в перший день реформи.

6. Характеристика банківських операцій

Банківські операції – це операції, спрямовані на вирішення основних завдань банку, вони відображають банківську діяльність і, як правило, пов'язані з рухом особливого виду товару – грошей.

Розрізняють три групи банківських операцій: пасивні операції, активні операції та комісійно-посередницькі.

Пасивні операції – це операції, пов'язані з формуванням банківських ресурсів. Вони відіграють первинну і вирішальну роль щодо активних операцій, для яких необхідною умовою є достатність ресурсів. Саме в результаті пасивних операцій банки отримують додаткові ліквідні кошти. Банківські ресурси – це сукупність коштів, що знаходяться у розпорядженні банків і використовуються ними для проведення активних операцій. Вони можуть бути власними та залученими.

Власні ресурси є основою для залучення коштів інших суб'єктів ринку і необхідною умовою розвитку діяльності банку. До них належать: статутний фонд (пайові внески власників банку або мобілізовані кошти від випуску і розміщення акцій), резервний фонд (щорічні відрахування з прибутку, розмір яких визначається загальними зборами акціонерів банку. Використовується, як правило, для покриття непередбачених витрат), нерозподілений прибуток (частина прибутку, що залишається у розпорядженні банку після сплати податків, виплати дивідендів акціонерам та відрахувань до резервного фонду).

Головне джерело ресурсів комерційного банку – залучені кошти, основну частину яких становлять депозити.

Депозити – це кошти, передані на зберігання у фінансово-кредитну установу з відповідним режимом їх використання, що регулюється банківським законодавством. Вони поділяються на три основні види: до запитання, строкові та ощадні.

Депозити до запитання можуть бути вилучені власниками на першу вимогу (як готівкою, так і безготівковими коштами). Вони призначені в основному для поточних розрахунків. Рух коштів на цих рахунках оформляється платіжним дорученням, чеком або іншим розрахунковим документом.

Строкові депозити мають чітко визначений термін зберігання. На них сплачується фіксований процент і, як правило, обмежується можливість їх дострокового вилучення. Часто внесення коштів на строковий депозит супроводжується видачею клієнтові депозитного сертифікату – письмового свідоцтва банку про депонування коштів і право вкладника на отримання депозиту і належних до сплати процентів.

Ощадні депозити призначені для тривалого нагромадження коштів, вилучення яких пов'язане з певним обмеженням (наприклад, попереднім

повідомленням). Вкладнику видається ощадна книжка, яка засвідчує його особу та зобов'язує банк проводити відповідні виплати.

Крім залучених на депозити коштів, комерційні банки можуть формувати ресурси, отримуючи позики на грошовому ринку – ринку міжбанківських кредитів, у центральному банку, на ринку євровалют, випускаючи власні боргові зобов'язання, а також укладаючи угоди про продаж цінних паперів із можливістю наступного викупу («репо»).

Активні операції комерційного банку – це діяльність, пов'язана з розміщенням власних і залучених ресурсів з метою отримання прибутку.

Активи комерційного банку поділяються на: банківські кредити; банківські інвестиції; касова готівка та засоби, що прирівнюються до неї; основні засоби та інші активи.

Інвестиційні операції комерційного банку полягають у вкладенні банківських ресурсів у приватні і державні цінні папери на порівняно малі терміни з метою отримання прибутку. Основними об'єктами інвестиційної діяльності банків є облігації приватних компаній і держави, а також акції корпорацій. Сукупність банківських ресурсів, вкладених у цінні папери, утворює інвестиційний портфель банку. Основним способом зниження ризику ймовірних втрат є диверсифікація.

Крім інвестиційних операцій, які здійснюються власними коштами, КБ можуть проводити інші операції з цінними паперами, які мають назву фондових. До них належать: емісійні операції; операції купівлі-продажу ЦП на ринку з дорученням і за рахунок клієнтів; операції зберігання і управління ЦП (операції депо); операції надання кредиту під заставу ЦП.

7. Спеціалізовані кредитно-фінансові інститути як окрема ланка кредитної системи

1. Страхові компанії.

Страхові компанії мобілізують кошти шляхом отримання страхових внесків (премій) від юридичних та фізичних осіб на підставі укладання з ними договорів відшкодування збитків або виплату певної суми за умов настання страхового випадку.

Великі терміни накопичення коштів (до 10 років і більше) дозволяють страховим компаніям залучені кошти та власний капітал вкладати в різні галузі економіки, надавати довгострокові кредити підприємствам і т. ін.

2. Пенсійні фонди (рис. 7.1).

3. Інвестиційні компанії (фонди) – особливий вид фінансово-кредитних установ, який надає спеціалізовані посередницькі послуги в інвестиційному процесі. Зокрема, інвестиційні компанії випускають та продають власні цінні папери та реалізують їх дрібним індивідуальним інвесторам. Отримані кошти інвестиційні компанії використовують для купівлі акцій функціонуючих

підприємств та банків, дивіденди з яких є основою доходів акціонерів інвестиційних компаній. Надаючи посередницькі послуги, інвестори приймають ефективні рішення, мінімізують ризики, диверсифікують інвестиційний портфель, перерозподіляючи капітали в перспективні підприємства та галузі.

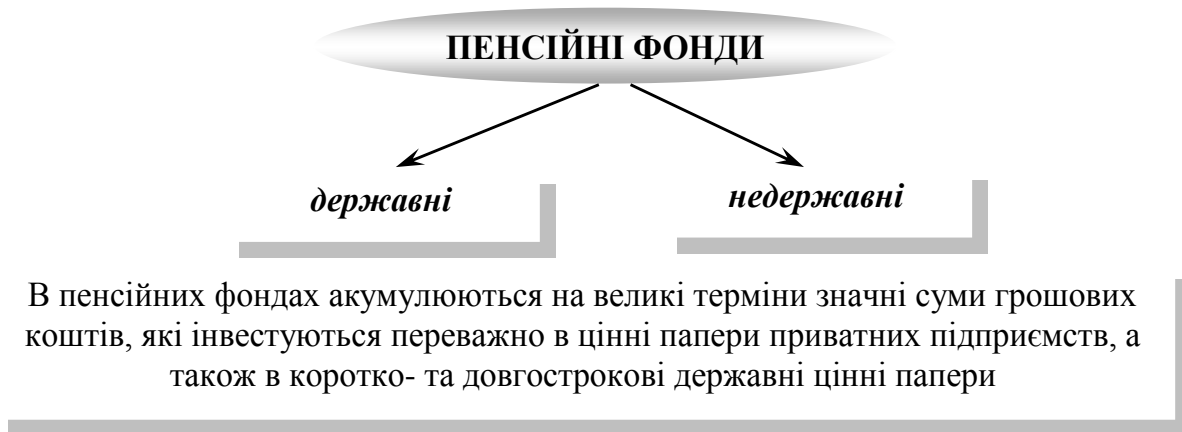

Рисунок 7.1. Характеристика пенсійних фондів

4. Фінансові компанії – це кредитні інституції, які виконують лише окремі банківські операції. Спеціалізуються на кредитуванні дрібних або середніх підприємств, наданні споживчих кредитів, оформленні чеків, векселів, займаються також торгівлею нерухомістю, факторингом і т.ін.

5. Кредитні товариства та кредитні спілки

Для взаємодопомоги в кредиті та задоволенні інших потреб своїх членів створюються кредитні товариства та кредитні спілки.

Це спеціалізовані кредитні організації, створені з метою отримання доходу на тимчасово вільні кошти та забезпечення можливості оперативного отримання пільгового кредиту. Ресурси кредитних союзів формуються коштами вступних паєвих внесків їх членів, їх подальших періодичних внесків, використання кредитів комерційних банків та емісії власних боргових зобов'язань.

8. Валютний курс: регулювання та порядок визначення

Валюта – це грошова одиниця будь-якої країни (долар, фунт стерлінгів, гривня тощо). У міжнародних відносинах національна валюта одного учасника є іноземною валютою для іншого, вона використовується як світові гроші, як міжнародна розрахункова одиниця, як засіб обігу та засіб платежу.

Залежно від емітента розрізняють такі види валют:

- національна – це грошова одиниця конкретної держави;
- іноземна – це грошові знаки іноземних держав, а також кредити і платіжні засоби;
- колективна – це міжнародні грошові одиниці, емісію яких здійснюють міжурядові валютно-кредитні організації.

Види валютних курсів:

- фіксований (fixed rate) – це обмінний курс двох валют, зафіксований міждержавною угодою на відповідному рівні;

- плаваючий (floating rate) – це обмінний курс валют, який змінюється в той чи інший бік залежно від зміни попиту і пропозиції на валютному ринку.

Крім цих двох можна ще розглянути, так званий, діапазон коливань (band) між верхньою і нижньою точками інтервенції, тобто валютний коридор.

Купівельна спроможність валюти – це сума товарів і послуг, які можна придбати за певну грошову одиницю (8.1):

$$PPP = \frac{Pj^A}{Pj^B}, \quad (8.1)$$

де Pj – рівень за відповідний період; A, B – країни, що порівнюються.

Валютне котирування – визначення і встановлення курсу іноземної валюти до національної. Методи котирування:

- прямий – при якому курс одиниці іноземної валюти виражений у національній;

- непрямий (зворотний) – за одиницю приймається валюта, курс якої виражений у певній кількості іноземних грошових одиниць (застосовується рідко).

Процедура котирування, яка полягає у послідовному порівнюванні попиту і пропозиції щодо кожної валюти, називається «фіксинг», на підставі якого встановлюються курси продавця і покупця, які публікуються в офіційних бюлетенях.

Конверсійні готівкові операції з інвалютою здійснюються через крос-курс – співвідношення між двома валютами, визначене через їхній курс щодо третьої валюти.

9. Валютний курс і фактори, що впливають на нього

Валютний курс – це співвідношення, за яким одна валюта обмінюється на іншу, тобто це ціна грошової одиниці країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни. Це вартісна категорія, що притаманна товарному виробництву і виражає виробничі відносини між товаровиробниками на світовому ринку.

Функції валютного курсу:

- засіб інтернаціоналізації грошових відносин;

- порівнювання цінових структур та результатів виробничого відтворення в окремих країнах;

- порівнювання національної та інтернаціональної вартості, цін національного та світового ринків;
- перерозподіл НП між країнами, що здійснюють зовнішньоекономічні зв'язки.

Фактори, що впливають на валютний курс:

- попит та пропозиція на валютному ринку;
- стан платіжного балансу держави;
- рівень інфляції;
- різниця процентних ставок в різних країнах;
- ступень довіри до валюти на світових валютних ринках;
- міждержавна та соціальна стабільність держави, її зовнішньо-політичний курс, міжнародний авторитет.

Види валютних курсів: 1) фіксований (fixed rate) – це обмінний курс двох валют, зафіксований міждержавною угодою на відповідному рівні; 2) плаваючий (floating rate) – це обмінний курс валют, який змінюється в той чи інший бік залежно від зміни попиту і пропозиції на валютному ринку.

Крім цих двох можна ще розглянути, так званий, діапазон коливань (band) між верхньою і нижньою точками інтервенції, тобто валютний коридор.

Купівельна спроможність валюти – це сума товарів і послуг, які можна придбати за певну грошову одиницю (9.1):

$$PPP = \frac{Pj^A}{Pj^B}, \quad (9.1)$$

де Pj – рівень за відповідний період; A, B – країни, що порівнюються.

Валютне котирування – визначення і встановлення курсу іноземної валюти до національної. Методи котирування:

- 1) прямий – при якому курс одиниці іноземної валюти виражений у національній;
- 2) непрямий (зворотний) – за одиницю приймається валюта, курс якої виражений у певній кількості іноземних грошових одиниць (застосовується рідко).

Процедура котирування, яка полягає у послідовному порівнюванні попиту і пропозиції щодо кожної валюти, називається «фіксинг», на підставі якого встановлюються курси продавця і покупця, які публікуються в офіційних бюлетенях.

Конверсійні готівкові операції з інвалютою здійснюються через крос-курс – співвідношення між двома валютами, визначене через їхній курс щодо третьої валюти.

Валютний контроль – це складова валютного регулювання, мета – дотримання законодавства при здійсненні валютних операцій на міжнародному рівні.

Механізм валютного регулювання в Україні включає комплекс заходів, що проводяться НБУ та Міністерство фінансів.

Методи валютного регулювання: девальвація; ревальвація; валютна інтервенція; валютний демпінг; дисконтна політика.

На рис. 9.1 представлено характеристику методів валютного регулювання.

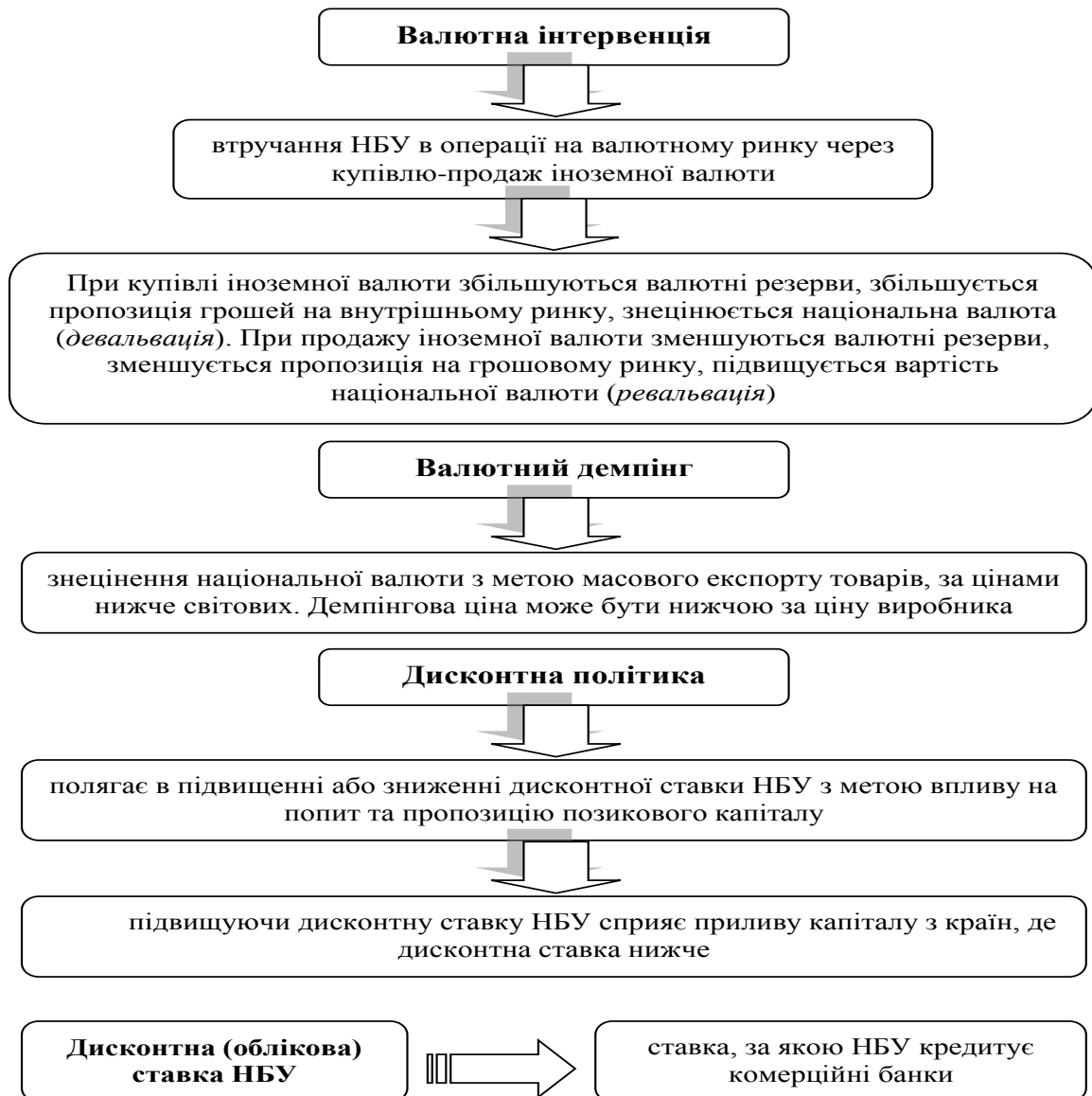

Рисунок 9.1 Характеристика методів валютного регулювання

10. Сучасний монетаризм

Сучасний монетаризм – один з найвпливовіших напрямів західної економічної думки, який від кінця 1970-х - початку 1980-х років багато в чому визначає зміст економічної політики провідних країн світу.

Цей напрям економічної думки виник у зв'язку з пошуком шляхів подолання інфляції, тривале зростання якої ставилося за провину в економічній політиці, що проводилася за кейнсіанськими ідеями. Якщо кейнсіанство ставило за мету пошуки інструментів для боротьби з безробіттям, то монетаризм виник як спроба подолання наслідків інфляції.

Представниками цього напрямку стали економісти чиказької школи на чолі з Мілтоном Фрідменом. Заперечуючи ефективність політики державного втручання в економіку, вони звинувачували теорії Дж. М. Кейнса у впровадженні основ інфляції.

Головним джерелом криз і нестабільності економічного розвитку монетаристи назвали грошову сферу. Зокрема, вони виходили з того, що кількість грошей в обігу чинить домінуючий вплив на загальний потік витрат в економіці, а державний бюджет і примусове інвестування відіграють другорядну роль. І навпаки, за умов активного функціонування саморегульованого ринкового механізму економічні цикли згасають, економічні показники змінюються помірно, фізична маса товарів, що реалізується, стає керованою і передбачуваною.

Прихильники монетаризму, прогнозуючи зростання товарної маси (на 1-4%), через політику додаткової емісії грошей обґрунтували здатність держави підтримувати необхідну товарно-грошову рівновагу тривалий період. На цій основі М. Фрідмен запропонував застосовувати правило механічного приросту грошової маси щорічно в середньому на 4% (М), що охоплює вірогідні 3% (ВВП) приросту реального продукту і 1% (V) зниження швидкості обігу грошей.

У спільній роботі («Історія грошей США», 1868-1960) М. Фрідмен та А.Шварц незаперечно довели, що номінальний обсяг ВВП перебуває в тісному зв'язку з пропозицією грошей. Динаміка ВВП, а значить і цін, прямує за динамікою маси грошей, що перебувають в обігу.

Зміна темпів збільшення грошової маси, що перебуває в обігу, впливає на реальний обсяг виробництва швидше, ніж на абсолютний рівень цін. Ця зміна може впливати на швидкість обігу грошей. М. Фрідмен і А. Шварц стверджують, що величина (V) стабільна на коротких часових інтервалах, а змінюється на довготермінових інтервалах, проте зміни відбуваються плавно і можуть легко передбачатися. Це дало підстави монетаристам абстрагуватися від чинника (V) при визначенні впливу (М) на рівень цін.

Програму реформування кредитно-грошової сфери США на засадах монетаризму М. Фрідмен запропонував у праці «Програма для монетарної стабільності» (1960), де Федеральній резервній системі США було рекомендовано забезпечити стійкі темпи зростання кількості грошей, не допускаючи сезонних коливань грошового запасу, проте в чистому вигляді жодна країна монетаристськими постулатами не скористалася, зберігаючи за

собою свободу маневру та прийняття рішень залежно від особливості та специфіки ситуацій.

4.3 ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗКІВ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ»

Задача 1

НБУ, реалізуючи політику грошово-кредитної експансії купує облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) у комерційних банків на суму 250 млн. грн. Як може змінитися пропозиція грошей, якщо комерційні банки повністю використають свої кредитні можливості, при умові, що норма резервування депозитів складає 15%.

Розв'язок:

Купівля ОВДП НБУ збільшує резерви комерційних банків на 250 млн. грн. В результаті у комерційних банків виникають надлишки резервів, які вони можуть повністю використовувати для видачі позик.

Максимально можливе збільшення пропозиції грошей складе:

$$\Delta M = 250 \times \frac{1}{0,15} = 1666,67 \text{ млн. грн.}$$

Задача 2

В Україні обсяг ВВП за рік становив 202,9 млрд. грн. На початок року в обороті перебувало (за агрегатом М2) 42,1 млрд. грн. і на кінець року – 34,0 млрд. грн. Розрахувати середньорічний обсяг (за агрегатом М2); середню швидкість обігу гривні за рік; середню тривалість одного обороту гривні за рік.

Розв'язок:

1. Середньорічний обсяг:

$$M = \frac{42,1 + 34,0}{2} = 38,05 \text{ млрд. грн.}$$

2. Середня швидкість обігу гривні за рік (2.1):

$$V = \frac{P \times Q}{M}, \quad (2.1)$$

$$V = \frac{202,9}{38,05} \approx 5,33 \text{ рази}$$

3. Середня тривалість одного обороту гривні за рік:

$$T = \frac{360 \text{ днів}}{5,33} = 67,54 \text{ днів}.$$

Задача 3

Ви відкрили депозит у комерційному банку на суму 10000 грн. на строк 2 роки під 16% річних на умовах щорічного простого нарахування процентів. Знайдіть фактичну загальну суму грошей, яку Ви одержите наприкінці терміну депозитного вкладу.

Розв'язок:

Формула простого нарахування процентів (3.1):

$$FV = PV \times (1 + n \times i), \quad (3.1)$$

де FV – майбутня вартість у грош. од.; PV – дійсна (первісна) вартість у грош. од.; i – процентна ставка в частках у кожному з періодів нарахування процентів n ; n – кількість періодів нарахування відсотків, у кожному з яких процентна ставка дорівнює i .

У даній задачі PV – це вкладені на депозит 10000 грн., i – процентна ставка (0,16); n – термін депозиту (2 роки).

Таким чином загальна сума грошей FV , одержана вкладником після закінчення терміну депозиту:

$$FV = 10000 \text{ грн.} \times (1 + 2 \times 0,16) = 13200 \text{ грн.}$$

4.4 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ»

Основна література:

1. Банківська система: Підручник / За ред. С.К. Реверчука. – Львів: Магнолія 2006, 2013. – 400 с.
2. Благун І.Г. Фінанси: Навчальний посібник / І.Г. Благун, Р.С. Сорока, І.В. Єлейко. – Л.: Магнолія-2006, 2014. – 314 с.
3. Живко З.Б. Банківська діяльність: Навчальний посібник / З.Б. Живко. – К.: Алерта, 2012. – 248 с.

4. Івасів Б.С. Міжнародні розрахунки та валютні операції: Навчальний посібник / Б.С. Івасів, Л.М. Прийдун, В.Я. Рудан. – Тернопіль: Вектор, 2013. – 572 с.
5. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: Теорія і практика: Навчальний посібник / Д.І. Коваленко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: ЦУЛ, 2011. – 352 с.
6. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит: Теорія і практика: Навчальний посібник / Д.І. Коваленко, В.В. Венгер. – К.: ЦУЛ, 2013. – 578 с.
7. Колесніченко В.Ф. Гроші та кредит: Підручник / В.Ф. Колесніченко, О.М. Колодізєв. – К.: Знання, 2010. – 615 с.
8. Косова Т.Д. Центральний банк і грошово-кредитна політика: Навчальний посібник / Т.Д. Косова. – К.: 2011. – 320 с.
9. Кузнецова С.А. Банківська система: У схемах і таблицях: Навчальний посібник / С.А. Кузнецова, Т.М. Болгар, З.С. Пестовська. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2012. – 319 с.
10. Левандівський О.Т. Банківські операції: Навчальний посібник / О.Т. Левандівський, П. Е. Деметер. – К.: Знання, 2012. – 463 с.
11. Михайловська І.М. Гроші та кредит: Навчальний посібник / І.М. Михайловська, К.Л. Ларіонова. – Львів: Новий світ-2000, 2014. – 432 с.
12. Моделі оцінки банківської діяльності для забезпечення стабільності банківської системи: Монографія / О.В. Васюренко, О.М. Тридід, В.В. Качук та ін. – К.: УБС НБУ, 2010. – 294 с.
13. Петрашко Л.П. Валютні операції: Навчальний посібник / Л.П. Петрашко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2012. – 271 с.
14. Полтавська Є.О. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Конспект лекцій / Є.О. Полтавська. – Х.: ХНЕУ, 2007. – 111 с.
15. Прасолова С.П. Банківські операції: Навчальний посібник та практикум / С.П. Прасолова, О.С. Вовченко. – К.: ЦУЛ, 2013. – 568 с.
16. Савченко Т.Г. Банківська система у формуванні та підтриманні рівноважних станів в економіці: Монографія / Т.Г. Савченко. – Суми: У АБС НБУ, 2012. – 356 с.
17. Ткач В.О. Фінанси, грошовий обіг та кредит: Навчальний посібник / В.О. Ткач, О.І. Бобирь, О.В. Болдуєва. – Запоріжжя, 2011. – 336 с.
18. Холодна Ю.С. Банківська система: Навчальний посібник / Ю.С. Холодна, О.М. Рац. – Харків: ХНЕУ, 2013. – 320 с.
19. Циганов О.Р. Основи банківської справи: Навчальний посібник / О.Р. Циганов, Л.С. Краснолобова. – Львів: Магнолія 2006, 2012. – 403 с.
20. Щетинін А.І. Гроші та кредит: Підручник / А.І. Щетинін. – 4-те вид., перероб. та доп. – К.: ЦУЛ, 2010. – 440 с.

Додаткова література:

1. Білик М.М. Фінансові системи розвитку регіонів України: Монографія / М.М. Білик. – К.: КНЕУ, 2013. – 231 с.
2. Добрянський І.А. Страхування: Підручник / І.А. Добрянський, В.С. Рижигов, І.М. Серватинська. – К.: Університет сучасних знань, 2014. – 315 с.
3. Прямухіна Н.В. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник / Н.В. Прямухіна. – К.: Кондор, 2013. – 304 с.
4. Шкварчук Л.О. Фінансовий ринок: Навчальний посібник / Л.О. Шкварчук. – К.: Знання, 2013. – 382 с.
5. Штангрет А.М. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навчальний посібник / А.М. Штангрет, В.В. Шляхетко, О.Б. Волович, І.В. Зубрей. – К.: Знання, 2012. – 374 с.

5 ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ»

Мета дисципліни: формування базових знань і практичних навичок, необхідних для оцінювання, планування та управління фінансовими ресурсами і фінансовими процесами на підприємствах у сучасних умовах.

Завдання дисципліни: вивчення сутності й функцій фінансів підприємств, фінансових ресурсів та джерел їх формування; пізнання особливостей фінансової діяльності та внутрішніх і зовнішніх фінансових відносин підприємств; оволодіння принципами фінансового аналізу та фінансового планування на підприємствах; набуття навиків фінансових розрахунків.

Предмет дисципліни: система фінансово-економічних відносин в процесах діяльності підприємств як господарюючих суб'єктів.

Зміст дисципліни розкривається в темах:

Тема 1. Основи фінансів підприємств. Суть і функції фінансів підприємств. Грошові фонди та фінансові ресурси. Основи організації фінансів підприємств. Фінансова діяльність та зміст фінансової роботи.

Тема 2. Організація грошових розрахунків. Грошовий оборот і система розрахунків на підприємстві. Безготівкові розрахунки і їх документальне оформлення. Касові операції і організація контролю за дотриманням касової дисципліни.

Тема 3. Грошові надходження підприємств. Характеристика та склад грошових надходжень підприємств. Доходи від операційної діяльності. Доходи від фінансових операцій та від іншої звичайної діяльності. Формування валового і чистого доходу.

Тема 4. Формування і розподіл прибутку. Прибуток як результат фінансово-господарської діяльності підприємств. Розподіл і використання прибутку. Рентабельність як відносний показник рівня прибутковості підприємства.

Тема 5. Оподаткування підприємств. Сутність оподаткування підприємств. Характеристика прямих податків. Характеристика непрямих податків. Внески (збори) підприємств для формування цільових державних фондів. Місцеві податки і збори. Оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Тема 6. Оборотні кошти. Сутність, склад і структура оборотних коштів. Організація оборотних коштів підприємств. Необхідність та сутність нормування оборотних коштів. Джерела формування оборотних коштів. Визначення наявності і ефективності використання оборотних коштів.

Тема 7. Кредитування підприємств. Основи кредитування підприємств. Банківське кредитування підприємств. Небанківське кредитування підприємств.

Тема 8. Фінансове забезпечення відтворення основних засобів. Сутність основних засобів та їх відтворення. Показники стану та ефективності використання основних засобів. Знос і амортизація основних засобів. Сутність і склад капітальних вкладень. Фінансування витрат на поліпшення основних засобів.

Тема 9. Оцінювання фінансового стану підприємств. Фінансовий стан підприємства: суть та методи оцінки. Інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану підприємств. Показники аналізу фінансового стану підприємства. Аналіз майнового стану підприємства. Коефіцієнтний аналіз фінансової стійкості. Аналіз ліквідності та платоспроможності. Аналіз рентабельності та ділової активності.

Тема 10. Фінансове планування на підприємстві. Фінансова стратегія підприємства. Зміст та методи фінансового планування. Зміст поточного фінансового плану та порядок його складання. Зміст і значення оперативного фінансового плану. Бюджетування в системі оперативного фінансового планування. Контролінг.

Тема 11. Фінансова санація підприємств. Фінансова санація підприємства: її економічний зміст та порядок проведення. Економіко-правові аспекти банкрутства та реструктуризації підприємств.

5.1 ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ»

1. Сучасні гроші: сутність, форми, еволюція.
2. Сутність, значення і принципи організації грошових розрахунків підприємств.
3. Непрямі податки: порядок обчислення та сплати.
4. Характеристика ПДВ. Суть податкового зобов'язання та податкового кредиту.
5. Спрощена система оподаткування: групи та характеристика.
6. Ціни та ціноутворення при реалізації продукції.
7. Собівартість продукції (робіт, послуг): класифікація та види.
8. Санація підприємства: порядок проведення, джерела забезпечення.
9. Позичковий процент: суть, види та фактори, що впливають на його розмір.
10. Особливості формування виручки від реалізації продукції на підприємствах різних сфер діяльності та методи її планування.

5.2 ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ»

1. Сучасні гроші: сутність, форми, еволюція

Кредитні гроші – це неповноцінні знаки вартості, які виникли на основі кредитних відносин. В обігу кредитні гроші функціонують у вигляді боргових зобов'язань, що переносять боргові вимоги з одного суб'єкта на інший (вексель, банкнота, чек, депозитні, електронні гроші).

Електронні гроші – абстрактна (умовна) назва грошових коштів, які використовуються їхніми власниками на основі електронної системи банківських послуг.

За формою електронні гроші є різновидом депозитних грошей.

Електронні гроші вперше з'явилися в Японії у другій половині 1980-х років. У той час наперед оплачені чіпові картки деяких телефонних, транспортних і торговельних компаній почали приймати інші фірми. В Європі перші наперед оплачені електронні платіжні продукти було запроваджено з початку 1990-х років. Вони давали змогу користувачам зберігати електронні гроші на картках Danmont, Mondex, Proton і Primeur Card. Нові засоби платежу привернули увагу не тільки завдяки їх інноваційним технічним рисам, а й тому, що випускалися небанківськими установами. Незабаром і банки почали впроваджувати подібні проекти.

Активний розвиток грошово-кредитних відносин сприяв еволюціонуванню не тільки банківської системи, а й її невід'ємній частині – банківським технологіям.

Виокремлюють дві головні групи «електронних грошей»: перша – це смарт-картки (smart cards), або електронні гаманці (e-purses). Друга група – гроші, що знаходяться в електронній мережі (network money).

З готівковими грошима електронні гроші поєднує можливість здійснення платежів поза банківською системою; з традиційними платіжними інструментами – можливість здійснення розрахунків у безготівковій формі, через рахунки, що відкриті в кредитних установах.

2. Сутність, значення і принципи організації грошових розрахунків підприємств

Готівкові розрахунки – це платежі готівкою підприємств, підприємців і фізичних осіб між собою за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг).

Готівкова форма розрахунків (банкноти і монети) застосовується в процесі обслуговування працівників підприємства – виплати заробітної плати,

матеріального заохочення, дивідендів, пенсій, грошової допомоги. Окрім цього, підприємства (підприємці) мають право застосовувати готівкові розрахунки між собою та з іншими підприємцями і фізичними особами як за рахунок коштів, одержаних з кас банків, так і за рахунок отриманої готівкової виручки.

Сума готівкового розрахунку одного підприємства (підприємця) з іншим підприємством (підприємцем) протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами в межах граничних сум розрахунків готівкою, встановлених відповідною постановою НБУ. Платежі понад установлені граничні суми необхідно проводити виключно через банки або небанківські фінансові установи, шляхом перерахування коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку для подальшого їх перерахування на поточні рахунки.

Так, постановою Правління НБУ від 06.06.2013 р. № 210 «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою» (далі – Постанова № 210), починаючи з 01.09.2013 р. встановлено такі обмеження щодо готівкових розрахунків:

- гранична сума розрахунків готівкою підприємств (підприємців) між собою протягом одного дня становить 10000 грн.;

- гранична сума розрахунків готівкою фізичної особи з підприємством (підприємцем) протягом одного дня за товари (роботи, послуги) становить 150000 грн.;

- гранична сума розрахунків готівкою фізичних осіб між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, становить 150000 грн.

Розрахунки на суму більше 150000 грн. слід проводити шляхом перерахування коштів з поточного рахунку на поточний рахунок, внесенням та/або перерахуванням коштів на поточні рахунки.

Що стосується обмеження розрахунків підприємств (підприємців) між собою, то тут нічого нового. Як і раніше, починаючи аж з 2005 року, сума таких готівкових розрахунків за день не повинна перевищувати 10000 грн.

Що ж стосується обмежень розрахунків з фізичними особами, то дана норма зовсім нова. Раніше не було ніяких обмежень, які б стосувалися готівкових розрахунків з фізичними особами і тим більше між самими фізичними особами. На сьогодні ж, якщо принаймні одна із сторін є фізичною особою, то сума готівкових розрахунків за день не повинна перевищувати 150000 грн.

Порушення порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), у тому числі перевищення граничних сум розрахунків готівкою тягне за собою накладення штрафу на фізичну особу – підприємця, посадових осіб юридичної особи від 100 до 200 НМДГ (від 1700 до 3400 грн). Повторне порушення даної норми протягом року тягне за собою накладення штрафу від

500 до 1000 НМДГ (від 8500 грн. до 17000 грн.). Слід зауважити, що дана норма стосується виключно ФОП та юридичних осіб. Тобто відповідальність фізичних осіб за перевищення граничних сум розрахунків готівкою чинним законодавством не передбачено. Готівкові обмеження передбачені саме для отримання коштів підприємством (підприємцем) від фізичної особи. Крім того, такі обмеження стосуються виключно розрахунків за товари, роботи чи послуги. Позареалізаційних доходів дані обмеження не стосуються.

Усі підприємства, які мають рахунки в установах банків і здійснюють операції з готівкою, встановлюють ліміт каси, тобто граничний розмір готівки, який може залишатися в касі підприємства на кінець робочого дня. Для кожного підприємства і його відокремленого підрозділу складається окремий розрахунок встановлення ліміту залишку готівки у касі. Встановлений ліміт каси затверджується внутрішніми наказами (розпорядженнями) підприємства. Для відокремлених підрозділів ліміт каси встановлюється і доводиться до їхнього відома відповідними внутрішніми наказами (розпорядженнями) підприємства – юридичної особи.

Розрахунки готівкою проводяться із застосуванням прибуткових та видаткових касових ордерів, касових (рис. 2.1) і товарних чеків, розрахункових квитанцій, які підтверджують факт продажу (повернення) товарів або коштів, надання послуг, а також рахунків-фактур, договорів, угод, контрактів, актів закупівлі товарів тощо.

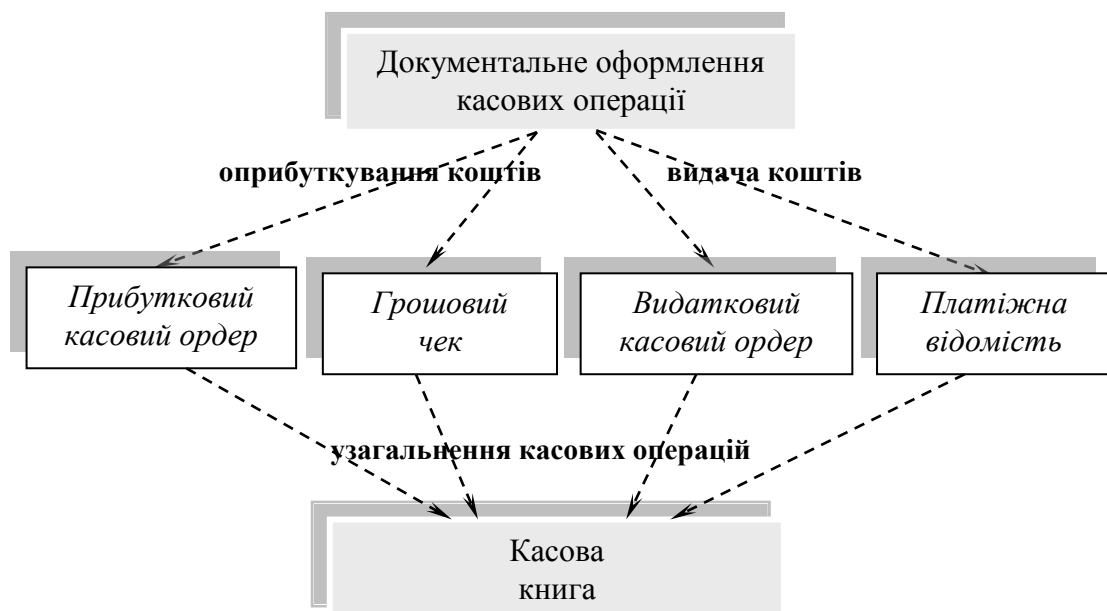

Рисунок 2.1. Схема оформлення касових операцій підприємств, які не здійснюють операції зі застосуванням РРО

Більша частина грошового обороту припадає на безготівковий оборот, який охоплює всі сфери господарських відносин підприємств і організацій, банківських і фінансових установ, населення. Безготівковий грошовий оборот

повністю здійснюється через банківські установи, що в них відкрито рахунки суб'єктам підприємницької діяльності.

Безготівкові розрахунки – це перерахування банками певної суми коштів з рахунку платника на рахунок одержувача коштів за дорученнями підприємств і фізичних. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Безготівкова форма розрахунків тісно взаємопов'язана з готівковою формою. Так, одержуючи виручку за реалізовану продукцію в безготівковій формі, підприємство має право отримати в банківській установі готівку для виплати заробітної плати, покриття різних витрат, на господарські потреби тощо.

Розрахункові документи можуть подаватися до банку як на паперових носіях, так і у вигляді електронних розрахункових документів програмно-технічного комплексу «клієнт-банк».

Виділяють наступні форми платіжних інструментів під час здійснення розрахункових операцій (рис. 2.2).

Рисунок 2.2. Форми платіжних документів під час здійснення безготівкових операцій

1) – розрахунковий документ, з допомогою якого після прийняття рішення суду і за наявності на рахунку підприємства коштів, банк перераховує та накопичує необхідну суму на спеціальному рахунку, а також перераховує накопичену суму зі спеціального рахунку на рахунок, з якого вона перераховувалася раніше, після цього на підставі виконавчого документа та платіжної вимоги стягувача, банк перераховує кошти на рахунок, зазначений у платіжній вимозі. Тобто, у разі наявності на рахунку клієнта суми, що визначена рішенням (ухвалою) суду, санкціонованою прокурором, постановою слідчого,

постановою державного виконавця, банк меморіальним ордером списує зазначену суму з рахунку, на який накладено арешт та резервує її на спеціальному рахунку, а також здійснює подальше перерахування;

2) – розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та перерахування її на рахунок одержувача. Платіжне доручення приймається банком до виконання протягом десяти календарних днів з дати його виписки;

3) – розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або при договірному списанні, отримувача до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача. Банк стягувача приймає платіжні вимоги протягом 10 календарних днів, а банк платника – протягом 30 календарних днів з дати їх складання;

4) – розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхньої частини – вимоги одержувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів; нижньої частини – доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок одержувача. Банк платника приймає вимогу-доручення від платника протягом 20 календарних днів з дати оформлення її одержувачем;

5) – розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів; Розрахункові чеки використовуються тільки для безготівкових перерахувань з рахунку чекодавця на рахунок одержувача коштів і не підлягають сплаті готівкою. Строк дії чекової книжки – один рік, розрахункового чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, – три місяці з дати їх видачі. День оформлення чекової книжки або розрахункового чека не враховується. Розрахункові чеки, виписані після зазначеного строку, вважаються недійсними і до оплати не приймаються;

6) – договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж. За операціями з акредитивами всі зацікавлені сторони мають справу тільки з документами, а не з товарами, послугами або іншими видами виконання зобов'язань, з якими можуть бути пов'язані ці документи;

7) – це письмове безумовне зобов'язання, боргова розписка стандартної форми, що дає право її власнику вимагати сплати визначеної у векселі суми від особи, яка видала вексель, у відповідний строк і у відповідному місці. За своєю суттю вексель є абстрактним борговим зобов'язанням – він не обумовлений попереднім виконанням будь-яких договірних зобов'язань. Векселі на основі взаємної довіри суб'єктів ринкових відносин функціонують в обігу як

розрахунковий засіб, боргове зобов'язання та як різновид цінних паперів. Важлива особливість векселя полягає в тім, що його можна використати як засіб платежу;

8) – це пластина з нанесеною на ній магнітною смугою або вмонтованою мікросхемою, яка містить ключ до спеціального карткового рахунку в банку. Платіжні картки можуть дебетовими – призначеними для одержання готівки у банківських банкоматах або покупки товарів шляхом розрахунку через електронні термінали; кредитними – за умови відкриття кредитної лінії у банку, що дає можливість її власникам картки користуватися кредитом при купівлі товарів і отриманні касових позик.

Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Готівкові розрахунки – платежі готівкою підприємств, підприємців та фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

3. Непрямі податки: порядок обчислення та сплати

Непрямі податки – податки на товари і послуги, що встановлюються у вигляді надбавки до ціни або тарифу, оплачуються покупцями при купівлі товарів та отриманні послуг, а в бюджет вносяться продавцями чи рідше виробниками цих товарів та послуг.

В Україні використовуються три види непрямих податків.

Акцизний податок – це непрямий податок, що встановлюється на підакцизні товари та включається в їх ціну. Об'єктом оподаткування виступає оборот з реалізації вироблених в Україні товарів, в т. ч. з давальницької сировини, а також митна вартість імпортованих товарів, у т. ч. в межах бартерних операцій, отриманих без оплати їхньої вартості або з частковою оплатою. Платниками акцизного податку є суб'єкти підприємницької діяльності – виробники (продавці) підакцизних товарів. До підакцизних товарів відносять: нафтопродукти, спирт етиловий та алкогольні напої, тютюнові вироби (передбачено встановлення єдиної ставки акцизного податку на сигарети з фільтром та без фільтру поетапно протягом двох років (норма сприятиме виконанню умов Директив ЄС щодо ставок акцизного податку на тютюнові вироби), пиво солодове, ювелірні вироби.

У 2015 році податковим законодавством розширено групи підакцизних товарів за рахунок віднесення до підакцизних – електричної енергії, з

одночасним скасуванням збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками. Пропорційно збільшено ставки акцизного податку на нафтопродукти (бензин, дизпаливо, скраплений газ) за рахунок скасування малоефективних з точки зору адміністрування податків і зборів (екологічного податку (з палива), збору за першу реєстрацію транспортного засобу). Відновлено справляння акцизного податку з автомобілів, переобладнаних з вантажних на легкові.

Ставки акцизного податку:

- у твердих ставках (у гривнях або євро) з одиниці реалізованого товару;
- за ставками у відсотках до обороту з продажу.

З 1 січня 2015 року об'єктом оподаткування є операції з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів. Ставку акцизного податку у разі реалізації в роздріб пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюну та промислових замінників тютюну, нафтопродуктів, насамперед бензину та дизельного пального, палива моторного альтернативного, біодизеля, скрапленого газу тощо встановлено у розмірі 5 відсотків.

Податок на додану вартість сплачують лише ті платники податку, у яких обсяг оподатковуваних операцій протягом 12 місяців сукупно перевищує 1 млн. грн. (без ПДВ).

База оподаткування ПДВ операцій з постачання товарів/послуг визначатиметься виходячи з їх договірної вартості з урахуванням загальнодержавних податків та зборів (абз. 1, п. 188.1 ПКУ). Але з початку 2015 року запроваджується нижня межа для бази оподаткування: не нижче від ціни придбання товарів/послуг, а для необоротних активів – не нижче від балансової(залишкової) вартості за даними бухгалтерського обліку станом на початок звітного (податкового) періоду, протягом якого здійснюються такі операції.

Це правило не діятиме щодо поставок:

- товарів (послуг), ціни на які підлягають державному регулюванню;
- газу, який постачається для потреб населення.

База оподаткування ПДВ таких операцій нижньої межі не матиме і визначатиметься виключно на рівні договірної вартості між контрагентами.

Крім того, у разі коли обліку необоротних активів немає, наприклад у приватних підприємств, база оподаткування ПДВ визначатиметься виходячи зі звичайної ціни.

Об'єкт оподаткування – сума отриманої, в результаті здійснюваних платниками операцій, виручки.

Ставка податку становить:

- 20% від бази оподаткування, що включається в ціну продукції;

- 7% від бази оподаткування (постачання на митній території України та ввезення на митну територію України: лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів, а також медичних виробів за переліком, затвердженим КМУ; лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;

- пільгова «нульова ставка»:

1. Вивезення товарів за межі митної території України у митному режимі: експорту, безмитної торгівлі, вільної митної зони або реекспорту, якщо товари поміщені у такий режим відповідно до пункту 5 частини першої статті 86 Митного кодексу України.

2. Постачання товарів:

- для заправки або забезпечення морських суден, що використовуються для навігаційної діяльності, перевезення пасажирів або вантажів за плату, промислової, риболовецької або іншої господарської діяльності, що провадиться за межами територіальних вод України; використовуються для рятування або подання допомоги в нейтральних або територіальних водах інших країн; входять до складу Військово-Морських Сил України та відправляються за межі територіальних вод України, у тому числі на якірні стоянки; для заправки або забезпечення повітряних суден, що виконують міжнародні рейси для навігаційної діяльності чи перевезення пасажирів або вантажів за плату; входять до складу Повітряних Сил України та відправляються за межі повітряного кордону України, у тому числі у місця тимчасового базування;

- для заправки (дозаправки) та забезпечення космічних кораблів, космічних ракетних носіїв або супутників Землі;

- для заправки (дозаправки) або забезпечення наземного військового транспорту чи іншого спеціального контингенту Збройних Сил України, що бере участь у миротворчих акціях за кордоном України, або в інших випадках, передбачених законодавством;

- магазинами безмитної торгівлі, відповідно до порядку, встановленого КМУ.

У разі подальшого вивезення таких товарів за межі митної території України податок не справляється (у тому числі за нульовою ставкою). Постачання товарів магазинами безмитної торгівлі може здійснюватися виключно фізособам, які виїжджають за митний кордон України, або фізособам, які переміщуються транспортними засобами, що належать резидентам та знаходяться за межами митного кордону України.

3. Постачання таких послуг:

- міжнародні перевезення пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом. При цьому перевезення вважається міжнародним, якщо здійснюється за єдиним міжнародним перевізним документом;

- послуги, що передбачають роботи з рухомим майном, попередньо ввезеним на митну територію України для виконання таких робіт та вивезеним за межі митної території України платником, що виконував такі роботи, або отримувачем-нерезидентом. До робіт з рухомим майном належать роботи з переробки товарів, що можуть включати власне переробку (обробку) товарів – монтаж, збирання, монтування та налагодження, у результаті чого створюються інші товари, у тому числі постачання послуг з переробки давальницької сировини, а також модернізацію та ремонт товарів, що передбачає проведення комплексу операцій з частковим або повним відновленням виробничого ресурсу об'єкта (або його складових частин), визначеного нормативно-технічною документацією, у результаті виконання якого передбачається поліпшення стану такого об'єкта;

- послуги з обслуговування повітряних суден, що виконують міжнародні рейси.

Якщо операції з постачання товарів звільнено від оподаткування на митній території України, до операцій з експорту таких товарів застосовується нульова ставка.

Неоподатковувані операції: продаж вітчизняних продуктів дитячого харчування, надання (передплата) періодичних видань засобів масової інформації та іншої вітчизняної друкованої продукції, надання послуг з охорони здоров'я, закладами, що мають спеціальні ліцензії, випуск, розміщення і продаж цінних паперів, випущених в обіг підприємствами, НБУ, Мінфіном, Держказначейством України, органами місцевого самоврядування; надання послуг по страхуванню та перестраховуванню, соціальному та пенсійному страхуванню, виплати пенсій, стипендій, субсидій, дотацій, дивідендів і т. д.

Обсяг ПДВ, що сплачується до бюджету, визначається, як різниця між податковим зобов'язанням платника податку та податковим кредитом.

Податкове зобов'язання – загальна сума податку, яку зобов'язаний сплатити (нарахувати) платник податку у звітному (податковому) періоді.

Податковий кредит – сума, на яку платник податку має право зменшити податкове зобов'язання звітного періоду. Сума, яка відноситься до податкового кредиту – це сума ПДВ, яка вже сплачена платником податку продавцю товарів (робіт, послуг) у складі ціни придбання товарів (робіт, послуг).

Бюджетне відшкодування з ПДВ – різниця між податковим зобов'язанням та податковим кредитом, що дає від'ємне значення.

Мито – це непрямий податок, що стягується з товарів, транспортних засобів, інших предметів, які переміщуються через митний кордон країни. Є

декілька видів мита: ввізне, вивізне, сезонне, спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне.

Ввізне мито нараховується на товари та інші предмети в разі ввезення таких на митну територію держави.

Вивізне мито нараховується на товари та інші предмети при їх вивезенні за межі митної території країни.

Сезонне мито застосовується на окремі товари на термін не більший ніж чотири місяці від моменту його встановлення. Воно може бути ввізним і вивізним.

Спеціальне мито використовують як спосіб захисту національного товаровиробника, як запобіжний засіб проти порушення національних інтересів, а також як відповідь на дискримінаційні дії інших держав.

Антидемпінгове мито застосовується у випадку ввезення на митну територію товарів за демпінговими цінами або вивезення за межі митної території товарів за ціною, нижчою від цін інших експортерів-конкурентів.

Компенсаційне мито використовують коли на митну територію країни ввозиться товар, який є об'єктом субсидованого імпорту або за умови вивезення таких товарів за межі митної території країни.

Ввізне мито є диференційованим щодо товарів, що походять з держав, які спільно з Україною входять до митних союзів або утворюють з нею зони вільної торгівлі. У разі встановлення будь-якого спеціального преференційного митного режиму згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, застосовуються преференційні ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України.

До товарів, що походять з України або з держав-членів Світової організації торгівлі, або з держав, з якими Україна уклала двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння, застосовуються пільгові ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України, якщо інше не встановлено законом.

До решти товарів застосовуються повні ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України.

Ставки податку:

- у відсотках до митної вартості товарів, що переміщуються через митний кордон (адвалерна ставка);
- у грошовому розмірі на одиницю товару (специфічна ставка).

4. Характеристика ПДВ. Суть податкового зобов'язання та податкового кредиту

Податок на додану вартість сплачують лише ті платники податку, у яких обсяг оподатковуваних операцій протягом 12 місяців сукупно перевищує 1 млн. грн. (без ПДВ).

База оподаткування ПДВ операцій з постачання товарів/послуг визначатиметься виходячи з їх договірної вартості з урахуванням загальнодержавних податків та зборів (абз. 1, п.188.1 ПКУ). Але з початку 2015 року запроваджується нижня межа для бази оподаткування: не нижче від ціни придбання товарів/послуг, а для необоротних активів – не нижче від балансової(залишкової) вартості за даними бухгалтерського обліку станом на початок звітного (податкового) періоду, протягом якого здійснюються такі операції.

Це правило не діятиме щодо поставок:

- товарів (послуг), ціни на які підлягають державному регулюванню;
- газу, який постачається для потреб населення.

База оподаткування ПДВ таких операцій нижньої межі не матиме і визначатиметься виключно на рівні договірної вартості між контрагентами.

Крім того, у разі коли обліку необоротних активів немає, наприклад у приватних підприємств, база оподаткування ПДВ визначатиметься виходячи зі звичайної ціни.

Об'єкт оподаткування – сума отриманої, в результаті здійснюваних платниками операцій, виручки.

Ставка податку становить:

- 20% від бази оподаткування, що включається в ціну продукції;
- 7% від бази оподаткування (постачання на митній території України та ввезення на митну територію України: лікарських засобів, дозволених для виробництва і застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів, а також медичних виробів за переліком, затвердженим КМУ; лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;
- пільгова «нульова ставка».

Неоподатковувані операції: продаж вітчизняних продуктів дитячого харчування, надання (передплата) періодичних видань засобів масової інформації та іншої вітчизняної друкованої продукції, надання послуг з охорони здоров'я, закладами, що мають спеціальні ліцензії, випуск, розміщення і продаж цінних паперів, випущених в обіг підприємствами, НБУ, Мінфіном, Держказначейством України, органами місцевого самоврядування; надання послуг по страхуванню та перестраховуванню, соціальному та пенсійному страхуванню, виплати пенсій, стипендій, субсидій, дотацій, дивідендів і т. д.

Обсяг ПДВ, що сплачується до бюджету, визначається, як різниця між податковим зобов'язанням платника податку та податковим кредитом.

Податкове зобов'язання – загальна сума податку, яку зобов'язаний сплатити (нарахувати) платник податку у звітному (податковому) періоді.

Податковий кредит – сума, на яку платник податку має право зменшити податкове зобов’язання звітного періоду. Сума, яка відноситься до податкового кредиту – це сума ПДВ, яка вже сплачена платником податку продавцю товарів (робіт, послуг) у складі ціни придбання товарів (робіт, послуг).

Право на віднесення сум податку до податкового кредиту виникає у разі здійснення операцій з:

а) придбання або виготовлення товарів (у тому числі в разі їх ввезення на митну територію України) та послуг;

б) придбання (будівництво, спорудження, створення) необоротних активів, у тому числі при їх ввезенні на митну територію України (у тому числі у зв’язку з придбанням та/або ввезенням таких активів як внесок до статутного фонду та/або при передачі таких активів на баланс платника податку, уповноваженого вести облік результатів спільної діяльності);

в) отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України;

г) ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу.

Датою виникнення права платника податку на віднесення сум податку до податкового кредиту відповідно до пункту 198.2 статті 198 розділу V Кодексу вважається дата тієї події, що відбулася раніше:

- дата списання коштів з банківського рахунка платника податку на оплату товарів/послуг;

- дата отримання платником податку товарів/послуг.

Починаючи з 1 січня 2015 року, при отриманні платником податку послуг від нерезидента на митній території України, платник податку отримує право на податковий кредит за такими операціями на дату складання ним податкової накладної за цими операціями, за умови її реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних та включенні до податкових зобов’язань звітного періоду.

З метою досягнення легальності здійснення фінансових операцій, уникнення «тіньових» оборотів і упередження виникнення розбіжностей з контрагентами, податкові накладні із сумою ПДВ понад 10 тис. грн. в одній накладній, а також податкові накладні, виписані при здійсненні операцій з постачання підакцизних товарів та товарів, ввезених на митну територію України, незалежно від розміру ПДВ в одній податковій накладній, підлягають обов’язковій реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН).

Формування податкового кредиту без отримання податкової накладної може здійснюватися на підставі таких документів:

а) транспортні квитки, готельні рахунки або рахунки, які виставляються платнику податку за послуги зв’язку, інші послуги, вартість яких визначається за показниками приладів обліку, що містять загальну суму платежу, суму податку

та податковий номер продавця, крім тих, форма яких встановлена міжнародними стандартами;

б) касові чеки, які містять суму отриманих товарів/послуг, загальну суму нарахованого податку (з визначенням фіскального номера та податкового номера постачальника). При цьому з метою такого нарахування загальна сума отриманих товарів/послуг не може перевищувати 200 гривень за день (без урахування податку);

в) бухгалтерські довідки, складені відповідно до пункту 198.5 статті 198 розділу V Кодексу;

г) податкові накладні, складені платником податку відповідно до пункту 208.2 статті 208 розділу V Кодексу та зареєстровані в ЄРПН.

У разі використання платниками для розрахунків із споживачами реєстраторів розрахункових операцій касовий чек повинен містити дані про загальну суму коштів, що підлягає сплаті покупцем з урахуванням податку, та суму цього податку, що сплачується у складі загальної суми.

Бюджетне відшкодування з ПДВ – різниця між податковим зобов'язанням та податковим кредитом, що дає від'ємне значення.

При від'ємному значенні різниці між податковим зобов'язанням і податковим кредитом, така сума:

а) враховується у зменшення суми податкового боргу з податку, що виник за попередні звітні (податкові) періоди в частині, що не перевищує суму, обчислену відповідно до п. 2001.3 ПКУ на момент отримання контролюючим органом податкової декларації; в разі відсутності податкового боргу;

б) або підлягає бюджетному відшкодуванню за заявою платника у сумі податку, фактично сплаченій отримувачем товарів/послуг у попередніх та звітному податкових періодах постачальникам таких товарів/послуг або до Державного бюджету України, в частині, що не перевищує суму, обчислену відповідно до п. 2001.3 ПКУ на момент отримання контролюючим органом податкової декларації;

в) та/або зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду.

5. Спрощена система оподаткування: групи та характеристика

Фізичні та юридичні особи, які обрали спрощену систему оподаткування, мають змогу значно зменшити свій документообіг та кількість звітів по податках та зборах.

Розмір єдиного податку обчислюється виходячи з того, яку групу оподаткування обрав підприємець чи мале підприємство. ПК виділяє чотири групи платників єдиного податку. Кожна категорія має свої правила та обмеження, порушивши які, єдиноподатник не тільки підпадає під штрафні

санкції з боку податкової служби, але і позбавляється права перебувати на спрощеній системі оподаткування.

І група:

Платник єдиного податку першої групи може займатися роздрібним продажем товарів з торговельних місць на ринках та/або наданням побутових послуг населенню, а саме: виготовлення взуття за індивідуальним замовленням; послуги з ремонту взуття; виготовлення швейних виробів за індивідуальним замовленням; виготовлення виробів із шкіри за індивідуальним замовленням; виготовлення виробів з хутра за індивідуальним замовленням; виготовлення спіднього одягу за індивідуальним замовленням; виготовлення текстильних виробів та текстильної галантереї за індивідуальним замовленням; виготовлення головних уборів за індивідуальним замовленням; додаткові послуги до виготовлення виробів за індивідуальним замовленням; послуги з ремонту одягу та побутових текстильних виробів; виготовлення та в'язання трикотажних виробів за індивідуальним замовленням; послуги з ремонту трикотажних виробів; виготовлення килимів та килимових виробів за індивідуальним замовленням; послуги з ремонту та реставрації килимів та килимових виробів; виготовлення шкіряних галантерейних та дорожніх виробів за індивідуальним замовленням; послуги з ремонту шкіряних галантерейних та дорожніх виробів; виготовлення меблів за індивідуальним замовленням; послуги з ремонту, реставрації та поновлення меблів; виготовлення теслярських та столярних виробів за індивідуальним замовленням; технічне обслуговування та ремонт автомобілів, мотоциклів, моторолерів і мопедів за індивідуальним замовленням; послуги з ремонту радіотелевізійної та іншої аудіо- і відеоапаратури; послуги з ремонту електропобутової техніки та інших побутових приладів; послуги з ремонту годинників; послуги з ремонту велосипедів; послуги з технічного обслуговування і ремонту музичних інструментів; виготовлення металовиробів за індивідуальним замовленням; послуги з ремонту інших предметів особистого користування, домашнього вжитку та металовиробів; виготовлення ювелірних виробів за індивідуальним замовленням; послуги з ремонту ювелірних виробів; прокат речей особистого користування та побутових товарів; послуги з виконання фоторобіт; послуги з оброблення плівок; послуги з прання, оброблення білизни та інших текстильних виробів; послуги з чищення та фарбування текстильних, трикотажних і хутрових виробів; вичинка хутрових шкур за індивідуальним замовленням; послуги перукарень; ритуальні послуги; послуги, пов'язані з сільським та лісовим господарством; послуги домашньої прислуги; послуги, пов'язані з очищенням та прибиранням приміщень за індивідуальним замовленням.

Крім того, підприємець не може здійснювати роздрібний продаж товарів в магазині, навіть якщо той знаходиться на території ринку.

Платник єдиного податку першої групи може мати річний обсяг доходу, що не перевищує 300 тис. грн. (п. 291.4 ПК). Крім того, платники першої групи не можуть використовувати працю найманих осіб та повинні справляти єдиний податок в межах до 10% розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня звітного року.

Для обчислення доходу фізичні особи, що обрали першу групу єдиного податку, враховують всі надходження у грошовій формі (готівковій та/або безготівковій), матеріальній або нематеріальній формі, крім доходу, який фізична особа отримала у вигляді процентів, дивідендів, роялті, страхових виплат і відшкодування (пасивні доходи), а також доходи, отримані від продажу рухомого та нерухомого майна, яке належить особі на праві власності та використовується в її господарській діяльності.

Платники першої групи звільняються від сплати податку на прибуток, ПДФО, земельного податку та ПДВ, але сплачують рентну плату за спецвикористання води.

Для обліку своєї діяльності підприємці на першій групі оподаткування єдиним податком повинні вести книгу обліку доходів, зареєстровану в податковій службі за місце знаходження таких платників. Податкову звітність ФОП першої групи єдиного податку подають раз на рік протягом 60 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) року. А сплачують єдиний податок у вигляді авансових внесків щомісячно не пізніше 20 числа поточного місяця.

II група:

Фізична особа – підприємець другої групи має право надавати послуги, у т. ч. побутові, платникам єдиного податку та/або населенню, займатися виробництвом та/або продажем товарів, вести діяльність у сфері ресторанного господарства. Підприємцям другої групи не дозволено надавати посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання нерухомого майна (група 70.31 КВЕД ДК 009:2005), а також здійснювати діяльність з виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення та напівдорогоцінного каміння.

Платникам другої групи ПК дозволяє використовувати працю найманих працівників (ФОП може прийняти на роботу до 10 осіб) та мати річний обсяг доходу, що не перевищує 1,5 млн. грн.

Ставка єдиного податку у межах до 20% розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня звітного року.

Для обчислення доходу фізичні особи, що обрали другу групу єдиного податку, враховують всі надходження у грошовій формі (готівковій та/або безготівковій), матеріальній або нематеріальній формі, крім доходу, який фізична особа отримала у вигляді процентів, дивідендів, роялті, страхових

виплат і відшкодування (пасивні доходи), а також доходи, отримані від продажу рухомого та нерухомого майна, яке належить особі на праві власності та використовується в її господарській діяльності.

Єдиноподатники звільняються від сплати податку на прибуток, ПДФО, земельного податку та ПДВ, але сплачують рентну плату за спецвикористання води.

Для обліку своєї діяльності підприємці повинні вести книгу обліку доходів, зареєстровану в податковій службі за місце знаходження таких платників. Податкову звітність ФОП подають раз на рік протягом 60 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) року. А сплачують єдиний податок у вигляді авансових внесків щомісячно не пізніше 20 числа поточного місяця.

III група:

Платниками третьої групи можуть бути не тільки фізичні особи, але і ті юридичні особи, річний обсяг доходу яких не перевищує 5 млн. грн. При цьому законодавство не вносить обмежень на кількість найманих працівників та види діяльності (крім тих, які є забороненими видами діяльності й визначені у пунктах 291.5 та 291.7 ПК).

Платники третьої групи можуть обрати одну з двох ставок єдиного податку: 3% доходу, якщо ФОП чи юридична особа бажає бути ще і платником ПДВ; 5%, якщо підприємець чи юридична особа не хоче сплачувати ПДВ або якщо вони зобов'язані бути платниками ПДВ згідно з законодавством.

Для обліку ФОП, які є платниками єдиного податку третьої групи, залежно від того, є вони платниками ПДВ чи ні, реєструють та ведуть або книгу обліку доходів (неплатники ПДВ) або книгу обліку доходів і витрат (платники ПДВ). Крім цього, юридичні особи – платники єдиного податку третьої групи мають змогу вести бухгалтерський облік за спрощеною системою, що також є перевагою. Звітність платники третьої групи подають щоквартально протягом 40 к. дн., що настають за останнім календарним днем звітного кварталу, а оплату проводять протягом 10 к. дн. після граничного строку подання декларації. Щодо сплати інших податків, то єдиноподатники третьої групи – і ФОП, і юридичні особи – не сплачують податок на прибуток та земельний податок.

ФОП – платники третьої групи звільнені від сплати ПДФО (якщо підприємці не є податковими агентами) та ПДВ (якщо обрали ставку єдиного податку в межах 5%). Що стосується юридичних осіб, то вони повинні сплачувати ПДФО, а також ПДВ, якщо сплачують ставку єдиного податку 3%.

ФОП, що є платниками єдиного податку третьої групи, не звільняються від сплати єдиного податку на період відпустки чи тимчасової непрацездатності.

IV група:

Четверту групу єдиного податку становлять юридичні особи – сільгосптоваровиробники.

Підприємство, яке займається діяльністю у сфері сільського господарства і частка сільськогосподарського товарного виробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищувала 75%, має право зареєструватися як платник єдиного податку четвертої групи. Ставка єдиного податку для підприємств-єдиноподатників четвертої групи розраховується, виходячи з розміру ставок з 1 га с/г угідь та/або земель водного фонду, що встановлені у пункті 293.9 ПК у відсотках до бази оподаткування.

Підприємства четвертої групи повинні сплачувати ПДВ та ПДФО, але звільняються від сплати рентної плати за спецвикористання води та земельного податку. Об'єктом оподаткування єдиним податком у підприємства – виробника сільськогосподарської продукції на єдиному податку є площа власних або орендованих с/г угідь та/або земель водного фонду. А базою для нарахування єдиного податку є нормативна грошова оцінка 1 га с/г угідь з урахуванням коефіцієнта індексації.

Платник єдиного податку четвертої групи веде бухгалтерський облік згідно з загальними правилами та не має обмежень у способах розрахунків. Сільськогосподарські підприємства звітують раз на рік не пізніше 20 лютого поточного року, а сплачують єдиний податок щоквартально протягом 30 к. дн., що настають за останнім днем кварталу, у таких розмірах: у I-II кварталах – по 10%; у III кварталі – 50%; у IV кварталі – 30%.

6. Ціни та ціноутворення при реалізації продукції

Прямий вплив на розмір виручки справляє рівень відпускних цін, на які, у свою чергу, впливають: якість і споживчі властивості продукту, термін реалізації, попит та пропозиція тощо.

Залежно від того, яку мету має підприємство на ринку, розрізняють різні підходи до ціноутворення (оптимізації цін). Такими цілями можуть бути:

- виживання на ринку стає головною метою, коли ринок досяг майже граничної місткості (для збереження життєздатності підприємства можуть встановлювати низькі ціни, сподіваючись, що ринок буде чутливим до них);

- максимізація прибутку (у цьому разі зіставляються попит і витрати на виробництво з альтернативними цінами і вибирають ту з них, яка забезпечить максимальний прибуток);

- лідерство на ринку досягається через зниження витрат і одержання високого і тривалого прибутку (установлюються низькі ціни з метою збільшення частки підприємства на ринку);

- лідерство щодо якості товарів передбачає встановлення відносно високих цін, які мають компенсувати високі витрати на науково-дослідні роботи й забезпечення якості.

За умов ринкової економіки існують вільні, фіксовані та регульовані ціни.

Фіксовані ціни встановлюються адміністративно (державою), переважно, на послуги першої необхідності чи на товари (послуги), які монопольно виготовляються чи надаються державою (газ, електроенергія, пасажирський транспорт тощо).

Регульовані ціни встановлюються з метою регулювання рівня рентабельності товарів першої необхідності, наприклад, хлібобулочних виробів, продуктів дитячого харчування тощо. Державою встановлюються також індикативні ціни – мінімальний і максимальний рівень регульованої ціни.

У решті випадків користуються вільними цінами, тобто такими, які склалися на ринку під впливом попиту і пропозицій за домовленістю сторін – постачальників і споживачів.

Залежно від того, кому реалізується продукція, встановлюються відпускні та роздрібні ціни. Продаючи товари за фіксованими цінами, торгові організації отримують торгову знижку.

Розрахунок ціни продукції (6.1):

$$C_1 = C + P, \quad (6.1)$$

де C_1 – ціна виробника; C – собівартість продукції, грн.; P – норма прибутку, грн.

Норма прибутку визначається у відсотках до собівартості, виходячи із міркувань забезпечення як прибутковості продукції, так і її конкурентоспроможності (6.2):

$$C_2 = C + P + ПДВ, \quad (6.2)$$

де C_2 – ціна продукції з податком на додану вартість; $ПДВ$ – податок на додану вартість.

$$C_3 = C + P + АЗ + ПДВ, \quad (6.3)$$

де C_3 – ціна продукції з акцизним збором і податком на додану вартість; $АЗ$ – акцизний податок.

$$C_4 = C + P + АЗ + ПДВ + ТН, \quad (6.4)$$

де C_4 – роздрібна ціна продукції; $ТН$ – торгова націнка.

На практиці підприємства встановлюють не окремі ціни на окремі товари, а використовують цілу систему цін, щоб продавати весь асортимент своїх товарів, враховуючи попит на різних, у тому числі територіально віддалених, ринках.

7. Собівартість продукції (робіт, послуг): класифікація та види

Без розрахунку собівартості неможливо визначити фінансовий результат виробничо-господарської діяльності підприємства.

Собівартість продукції (робіт, послуг) – це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на виробництво. Вона поділяється на виробничу (прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, загальновиробничі витрати) та собівартість реалізованої продукції (виробнича собівартість, нерозподілені постійні загальновиробничі витрати та наднормативні виробничі витрати).

Витрати, які не включаються до виробничої собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) – адміністративні, витрати на збут та інші операційні витрати.

Склад операційних витрат показано на рис. 7.1.

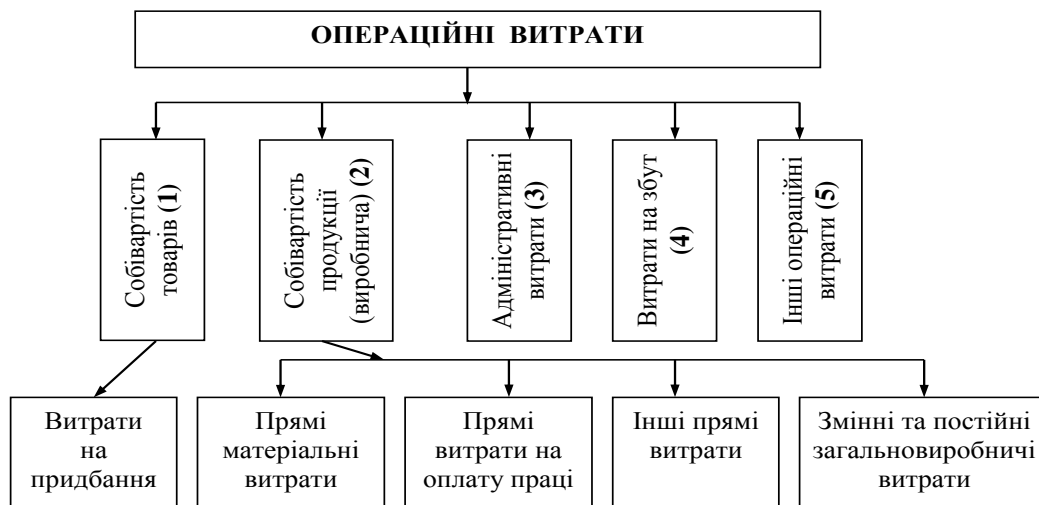

Рисунок 7.1. Склад операційних витрат згідно П(С)БО «Витрати»

Виробнича собівартість продукції зменшується на справедливую вартість супутньої продукції, яка реалізується, та вартість супутньої продукції в оцінці можливого її використання на власному підприємстві.

До складу прямих матеріальних витрат включається вартість сировини й основних матеріалів, що утворюють основу вироблюваної продукції, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, допоміжних й інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат. Прямі матеріальні витрати зменшуються на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва.

До складу прямих витрат на оплату праці включаються заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До складу інших прямих витрат включаються всі інші виробничі витрати, що можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація, втрати від браку, які складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливую вартість, та витрат на виправлення такого технічно неминучого браку.

До складу загальновиробничих витрат включаються:

- витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи й медичне страхування апарату управління цехами, дільницями; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо);

- амортизація основних засобів загальновиробничого (цехового, лінійного) призначення, нематеріальних активів загальновиробничого (цехового, лінійного) призначення;

- витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;

- витрати на вдосконалення технології й організації виробництва (оплата праці та відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих удосконаленням технології й організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик у виробничому процесі; витрати матеріалів, купівельних комплектуючих виробів і напівфабрикатів, оплата послуг сторонніх організацій тощо);

- витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень;

- витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу; відрахування на соціальні заходи, медичне страхування робітників та апарату управління виробництвом; витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами і якістю продукції, робіт, послуг);

- витрати на охорону праці, техніку безпеки й охорону навколишнього природного середовища.

Інші витрати (внутрішньозаводське переміщення матеріалів, деталей, напівфабрикатів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на склади; нестачі незавершеного виробництва; нестачі та втрати від псування матеріальних цінностей у цехах; оплата простоїв тощо).

Загальновиробничі витрати поділяються на постійні і змінні. До змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування та управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності. Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо), виходячи з фактичної потужності звітного періоду. До постійних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування й управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) за зміни обсягу діяльності. Постійні загальновиробничі витрати розподіляються щодо кожного об'єкта витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) за нормальної потужності. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у період їх виникнення. Загальна сума розподілених та нерозподілених постійних загальновиробничих витрат не може перевищувати їхню фактичну величину.

Витрати, пов'язані з операційною діяльністю, які не включаються до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), поділяються на адміністративні витрати, витрати на збут й інші операційні витрати.

До адміністративних витрат належать такі загальногосподарські витрати, які спрямовані на обслуговування та управління підприємством.

Витрати на збут охоплюють витрати, пов'язані з реалізацією (збутом) продукції (товарів, робіт, послуг).

До інших операційних витрат включаються: витрати на дослідження та розробки, собівартість реалізованої іноземної валюти, собівартість реалізованих виробничих запасів, сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів, втрати від операційної курсової різниці, втрати від знецінення запасів, визнані штрафи, пеня, неустойка тощо.

8. Санація підприємства: порядок проведення, джерела забезпечення

Одним із засобів подолання платіжної кризи та запобігання банкрутству підприємства є фінансова санація. Термін «санація» походить від латинського «sanare» і перекладається як оздоровлення або одужання.

Санація – це система заходів, що здійснюються в процесі провадження справи про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, заходів, спрямованих на оздоровлення його фінансового стану, а також на задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через кредитування, реструктуризацію боргів і капіталу та (або) зміну організаційної чи виробничої структури суб'єктів підприємницької діяльності.

Головним критерієм прийняття рішення щодо санації чи ліквідації підприємства є його санаційна спроможність, а саме наявність у підприємства

фінансових, організаційно-технічних та правових можливостей для проведення фінансової санації. З метою визначення санаційної спроможності підприємства проводиться, так званий, санаційний аудит. Характерною його рисою є те, що він стосується тільки підприємств, які зазнали фінансової кризи, а головною метою – оцінка санаційної спроможності підприємства на підставі аналізу фінансово-господарської діяльності та наявного плану фінансового оздоровлення.

Фінансування санації може здійснюватися за рахунок: внутрішніх фінансових джерел (реструктуризація активів, зменшення витрат, збільшення обсягів реалізації); фінансових засобів власників (збільшення/зменшення статутного капіталу, надання позик, надання цільових внесків на безповоротній основі); за допомогою кредиторів (реструктуризація наявної заборгованості, зменшення або списання заборгованості, надання санаційних кредитів, надання поруки чи гарантій); за допомогою персоналу підприємства (відстрочення чи відмова від винагороди за виробничі результати, надання працівниками позичок, придбання працівниками акцій даного підприємства); за рахунок державної фінансової підтримки (пряме бюджетне фінансування, з використанням непрямих форм державного впливу, наприклад, надання дозволу на порушення антимонопольного законодавства тощо).

Рішення про фінансове оздоровлення підприємства може прийматися:

а) у досудовому порядку – з ініціативи менеджерів чи власників підприємства, якому загрожує банкрутство, а також кредиторів, центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, відповідних контрольних органів у межах їхніх повноважень – коли існує загроза неплатоспроможності та оголошення підприємства банкрутом у недалекому майбутньому;

б) у рамках судових процедур, які застосовуються до боржника після порушення справи про банкрутство.

Якщо підприємство перебуває в глибокій кризі, не сумісній із далішим його існуванням, то приймають рішення про консервацію та ліквідацію суб'єкта господарювання. За таких обставин санація означатиме лише відстрочення часу ліквідації підприємства і нічого, окрім додаткових збитків, власникам та кредиторам не дасть. Ліквідація може здійснюватися на добровільній основі або в примусовому порядку.

9. Позичковий процент: суть, види та фактори, що впливають на його розмір

Процент за кредит або позиковий процент (від лат. «pro centrum» – на сотню) – це плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування позиченими коштами.

% як економічна категорія поза кредитними відносинами не існує, він є ціною кредиту, що виступає оплатою його споживчої вартості, як здатність задовольняти тимчасові потреби суб'єктів ринку у додаткових коштах.

Показником, що кількісно характеризує плату за кредит є норма процента або процентна ставка.

Норма процента (N) розраховується за формулою (9.1):

$$N = \frac{\text{річний дохід на позиковий капітал}}{\text{середньорічна сума капіталу, наданого в кредит}} \times 100\% . \quad (9.1)$$

Ця формула використовується для простих кредитів (до 1 року). Якщо кредит видається на більш тривалий термін, то % ставка вираховується за формулою складних % (9.2):

$$D = S \times (1 + N)^r , \quad (9.2)$$

де D – кінцева сума боргу за кредит; S – сума кредиту; N – % ставка; r – термін, на який надається кредит.

Банківський процент

одна з форм позикового проценту, коли кредитором виступає банк

Нарахування простих відсотків за депозитами та кредитами здійснюється за формулою:

$$K = \frac{C \times T \times \Pi}{360 \times 100},$$

де K – розмір плати за користування коштами; C – сума депозиту або кредиту; T – термін користування грошима (позикою) в днях; Π – процентна ставка.

Формула нарахування складних відсотків:

$$FV = P \times (1 + R)^n,$$

де FV – розмір плати за користування коштами; P – сума кредиту; R – процента ставка; n – кількість періодів.

Розмір проценту за кредит = ціна кредитних ресурсів + банківська маржа

Банківська маржа

різниця між процентною ставкою за банківським кредитом та ставкою, яку банк сплачує за залучені (куплені) ресурси

Облікова ставка НБУ

ставка проценту, за якою НБУ кредитує (рефінансує) комерційні банки

Рисунок 9.1. Характеристика нарахування відсотків

Процентні ставки в період інфляції: 1) номінальна – відображає рівень процентної ставки, що фактично склався на ринку; 2) реальна – номінальна ставка, скоригована на рівень інфляції.

В залежності від особливостей угоди розрізняють процентну ставку: 1) тверду, яка фіксується протягом усього терміну надання кредиту; 2) плаваючу – коригується під впливом ринкових умов.

Норма процента: 1) ринкова (формується безпосередньо на ринку позикових капіталів); 2) середня (формується за певний період часу).

Норма процента залежить від величини норми прибутку (середня норма прибутку є максимальною межею норми процента. Мінімальну межу норми процента точно визначити неможливо, але вона повинна покривати витрати кредитора, пов'язані з даною операцією, і приносити йому хоча б мінімальний дохід).

Фактори, які впливають на розмір процентної ставки за кредитами:

1. Макроекономічні: 1) попит та пропозиція на кредитному ринку – підвищений попит викликає підвищення процентної ставки; 2) рівень інфляції – зростання темпів інфляції викликає зростання процентної ставки, тому що підвищується ризик втрат; 3) рівень облікової ставки НБУ – при визначенні розміру процентної ставки банку беруть за основу облікову ставку НБУ.

2. Мікроекономічні: 1) розмір кредиту – розмір процентної ставки за крупними кредитами повинен бути нижчим, тому що витрати банку відносно менше; 2) термін користування кредитом – чим більше термін, тим вище процент за кредит; 3) рівень ризику – кредити з більш високим рівнем ризику повинні видаватись під більш високі проценти, щоб компенсувати кредитору премію за ризик.

10. Особливості формування виручки від реалізації продукції на підприємствах різних сфер діяльності та методи її планування

У доходах від операційної діяльності важливе місце займають доходи (виручка) від реалізації продукції (робіт, послуг).

Реалізація продукції (Т-Г) – це кінцева стадія кругообороту коштів підприємства (Г-Т ... в ... Т-Г), яка є його важливим показником. Рух товарів і коштів створює основу економічних відносин між виробниками, постачальниками, посередниками і покупцями.

Використовують два методи визначення моменту реалізації продукції:

а) продукцію відвантажено або відпущено споживачу (відбулося передавання права власності) – метод нарахування;

б) одержано кошти на рахунок постачальника за реалізовану продукцію – касовий метод.

Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та інших активів за бухгалтерським обліком визнається у разі наявності всіх наведених нижче умов, передбачених П(С)БО 15 «Дохід»:

- покупцеві передані суттєві ризики і вигоди, пов'язані з правом власності на товар (продукцію, актив);

- підприємство не здійснює подальше управління та контроль за реалізованими товарами (активами);

- сума доходу (виручки) може бути достовірно визначена;

- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства;

- витрати, пов'язані із цією операцією, можуть бути достовірно визначені.

Розмір виручки від реалізації продукції, за інших однакових умов, залежить від:

- 1) кількості, асортименту та якості продукції, що підлягає реалізації;
- 2) рівня реалізаційних цін.

Обсяг (кількість) реалізованої продукції прямо впливає на величину виручки, а сама кількість реалізованої продукції залежить від обсягу виробництва товарної продукції і зміни величини перехідних залишків нереалізованої продукції на початок і кінець звітного періоду. Асортимент реалізованої продукції справляє двоякий вплив на величину виручки. Зростання в загальному обсязі реалізованої продукції питомої ваги асортименту з більш високою ціною збільшує величину виручки, і навпаки.

Прямий вплив на розмір виручки справляє й рівень відпускних цін, на які, у свою чергу, впливають: якість і споживчі властивості продукту, термін реалізації, попит та пропозиція тощо.

Оскільки основною складовою грошових надходжень підприємств є виручка від реалізації продукції – сума коштів, які надійшли на поточний рахунок підприємства або в касу від продажу товарів, наданих послуг, тому підприємство визначає як планову, так і фактичну виручку від реалізації продукції.

Планову виручку від реалізації продукції визначають методом прямого рахунку. За його використання виручка від реалізації визначається множенням кількості реалізованих виробів на їхню реалізаційну ціну і додаванням отриманих сум за всією номенклатурою виробів.

Виручку від реалізації кожної номенклатури виробів визначають за формулою (10.1):

$$B = P \times \Pi, \quad (10.1)$$

де B – виручка; P – кількість реалізованих виробів; Π – ціна реалізації кожного виробу.

Обсяг реалізації можна розрахувати укрупненим методом, виходячи з товарного випуску виробів у плановому періоді, додаючи залишки виробів на початок планового періоду і віднімаючи такі на кінець планового періоду. Плановий обсяг реалізації обраховують за формулою (10.2):

$$B = Z_1 + T - Z_2, \quad (10.2)$$

де P – обсяг реалізації в плановому періоді; Z_1 – залишки кожного виду готових виробів на складі на початок планового періоду; T – випуск продукції в плановому періоді; Z_2 – залишки кожного виду виробів на складі на кінець планового періоду.

Реалізаційні ціни в плановому періоді визначають на основі цін базового періоду шляхом коригування на передбачувані зміни в плановому періоді, у тому числі, з урахуванням коливання попиту і пропозиції.

Коли асортимент виробів надто великий, розрахунок плану реалізації можна здійснювати комбінованим методом. Виручку від реалізації основних видів продукції визначають методом прямого рахунку, а для обчислення виручки від реалізації виробів іншого асортименту користуються укрупненим методом. Для розрахунку беруть товарний випуск за всією номенклатурою залишків виробів, додають до нього вартість залишків на початок планового періоду і віднімають очікувані залишки на кінець планового періоду за відпускними вільними цінами і за собівартістю.

Крім доходів від реалізації продукції (товарів, послуг), підприємство отримує інші операційні доходи, які включаються в доходи від операційної діяльності.

5.3 ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗКІВ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ»

Задача 1

Розрахуйте беззбитковий обсяг виробництва, використовуючи наведені дані (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Дані для розрахунків

№ з/п	Показники	Значення
1	Виробнича потужність, шт.	243
2	Ціна виробу, грн.	2,2
3	Постійні витрати, грн.	101,2
4	Змінні витрати на весь обсяг випуску продукції, грн.	95,97

Розв'язок:

Операційна діяльність щодо виробництва (продажу) продукції, надання послуг, виконання робіт вважається врівноваженою, коли чистий дохід (виручка від реалізації) дорівнює сукупним витратам. Такий обсяг продукції ще називають точкою беззбитковості, яка розмежовує сфери збиткового і прибуткового виробництва (продажу).

Обсяг беззбитковості (поріг рентабельності) та запас фінансової стійкості визначаються на основі даних Ф2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», розділ III «Елементи операційних витрат».

Слід чітко визначити, які елементи операційних витрат є постійними, а які змінними (це залежить від специфіки виробничої діяльності). Як правило, до змінних відносять матеріальні затрати та половину інших операційних витрат, решта – до постійних, тобто:

Матеріальні затрати – змінні;

Витрати на оплату праці – постійні;

Відрахування на соц. заходи – постійні;

Амортизація – постійні;

Інші операційні витрати – змінні та постійні.

Разом витрат = змінні + постійні

Маржа покриття (маржинальний прибуток) – різниця між виручкою від реалізації продукції, товарів і послуг та змінними витратами. Чим вищий рівень маржинального доходу, тим швидше відшкодовуються постійні витрати, і підприємство має можливість отримувати прибуток.

Отже, отримані дані відображено в табл. 1.2:

Таблиця 1.2

Розрахункові дані

№ з/п	Показники	Значення
1	Виробнича потужність, шт.	243
2	Ціна виробу, грн.	2,2
3	Виручка від реалізації продукції, грн. (p.1*p.2)	534,6
4	Постійні витрати, грн.	101,2
5	Змінні витрати на одиницю продукції, грн. (p.6/p.1)	0,39
6	Змінні витрати на весь обсяг випуску продукції, грн.	95,97
7	Прибуток від реалізації продукції, грн. (p.3-(p.4+p.6))	337,43
8	Маржинальний прибуток (маржа покриття), тис. грн. (p.3-p.6)	438,63
9	Частка маржинального прибутку у виручці, % ((p.8/p.3)*100)	82,05
10	Обсяг беззбиткового продажу продукції, тис. грн. (p.4/p.9)	1,23
11	Обсяг беззбиткового продажу продукції, од. (p.4/(p.2-p.5))	183,17

Згідно отриманих даних бачимо, що підприємству для забезпечення прибутковості діяльності необхідно реалізувати 183,17 од. продукції.

Задача 2

Проаналізуйте рівень рентабельності виробництва, рентабельності продукції та рентабельності продажу. Розрахуйте вплив факторів на зміну

рентабельності і дайте їм якісну оцінку, використовуючи наведені дані в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Аналіз рентабельності виробництва, тис. грн.

№ з/п	Показник	За попередній період	Зазвітний період
1	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	124,00	132,00
2	Чистий прибуток	18,00	9,00
3	Середньорічна вартість основних фондів	295,00	196,5
4	Середньорічна вартість оборотних активів	452,54	299,87
5	Собівартість продукції	89,35	93,92

Розв'язок:

Рентабельність – це відносний показник ефективності виробництва. У загальному вигляді він розраховується як відношення прибутку до витрат, тобто є нормою прибутку. При цьому слід виділяти показники, які використовуються для оцінки ефективності авансованих у виробництво ресурсів (капіталу) і поточних витрат, а також показники, на основі яких визначаються прибутковість і ефективність використання майна підприємства.

Таблиця 2.2

Аналіз рентабельності виробництва, тис. грн.

№ з/п	Показник	За попередній період	Зазвітний період
1	Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	124,00	132,00
2	Чистий прибуток	18,00	9,00
3	Середньорічна вартість основних фондів	295,00	196,5
4	Середньорічна вартість оборотних активів	452,54	299,87
5	Середньорічна вартість виробничого капіталу (р.3+р.4)	747,54	496,4
6	Собівартість продукції	89,35	93,92
7	Чистий прибуток на одну гривню реалізованої продукції (р.2/р.1)	0,14	0,07
8	Рентабельність виробництва, % (р.2/р.5)*100	2,41	1,81
9	Рентабельність продажу, % (р.2/р.1)*100	14,52	6,82
10	Рентабельність продукції, % (р.2/р.6)*100	20,14	9,58

На аналізованому підприємстві спостерігається тенденція до зниження ефективності діяльності, оскільки значення усіх розрахованих показників рентабельності зменшились, зокрема за рахунок зменшення величини абсолютного прибутку у два рази (з 18 тис. грн. до 9 тис. грн.).

Задача 3

Використовуючи наведені дані (табл. 3.1), розрахуйте показники стану та руху основних засобів за звітний період, а також оцініть ефективність їх використання.

Таблиця 3.1

Дані для розрахунків

№ з/п	Показник	На початок звітного року, тис.грн.	На кінець звітного року, тис.грн.	Відхилення, +, -	
				тис.грн.	%
1	Первісна вартість основних засобів	482,9	369,5		
2	Знос основних засобів	273,8	199,8		
3	Надійшло основних засобів	-	7,1		
4	Вибуло основних засобів	-	12,9		

Розв'язок:

Для забезпечення відтворення основних виробничих засобів важливе значення має аналіз їх стану, адже у процесі виробництва вони зношуються фізично і старіють морально. Ступінь фізичного зносу основних фондів визначається в процесі нарахування амортизації. Цей процес можна розглядати в кількох аспектах: По-перше, як метод визначення поточної оцінки незношеної частини основних засобів. По-друге, як спосіб віднесення на готову продукцію одноразових витрат на основні засоби. По-третє, як спосіб нагромадження фінансових ресурсів для відновлення виведених з виробничого процесу основних засобів або для вкладання коштів у виробництво.

Таблиця 3.2

Розрахунок показників стану основних засобів

№ з/п	Показник	На початок звітного року, тис.грн.	На кінець звітного року, тис.грн.	Відхилення, +, -	
				тис.грн.	%
1	Первісна вартість основних засобів	482,9	369,5	(113,4)	76,52
2	Залишкова вартість	209,1	169,7	(39,4)	81,15

	основних засобів (р.1-р.3)				
3	Знос основних засобів	273,8	199,8	(74,00)	72,97
4	Надійшло основних засобів	-	7,1	+7,1	100,0
5	Вибуло основних засобів	-	12,9	+12,9	100,0
6	Коефіцієнт, %:				
	- зносу основних засобів (р.3/р.1)	0,57	0,54	(0,03)	-
	- придатності основних засобів (1-Кзносу)	0,43	0,46	0,03	-
	- оновлення основних засобів (р.4/р.2)	0,0	0,04	+0,04	-

Дані розрахунків показують значну зношеність основних засобів (понад 50% вартості) і тенденцію до скорочення значення коефіцієнта зносу протягом досліджуваного періоду, в той же час коефіцієнт придатності має зворотну тенденцію. Щодо коефіцієнту оновлення основних засобів, то він характеризує інтенсивність введення в експлуатацію нових основних фондів – збільшення даного показника зумовило деяке покращення стану основних засобів підприємства (на 3 п.п.).

5.4 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ»

Основна література:

1. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко. – 3-тє вид. – К.: Знання – Прес, 2009. – 300 с.
2. Базецька Г.І. Фінанси підприємства: Планування та управління у виробничій сфері: Навчальний посібник / Г.І. Базецька, Л.Г. Суботовська, Ю.В. Ткаченко. – Харків: ХНАМГ, 2012. – 292 с.
3. Базилевич В.Д. Державні фінанси: Навчальний посібник / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик. – 2-е вид., перероб. та доп. – К: Атіка, 2012. – 368 с.
4. Бердар М.М. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / М.М. Бердар. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Видавець Паливода А.В., 2012. – 464 с.
5. Благун І.Г. Фінанси: Навчальний посібник / І.Г. Благун, Р.С. Сорока, І.В. Єлейко. – Л.: Магнолія-2006, 2014. – 314 с.

6. Говорушко Т.А. Фінанси для фінансистів: Підручник / За ред. Т.А. Говорушко. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 612 с.
7. Гриб С.В. Фінанси підприємств в таблицях, схемах та тестах: Навчальний посібник / С.В. Гриб, І.О. Болкунов. – 2-е вид., перероб. та доп. – Львів: Магнолія-2006, 2013. – 330 с.
8. Гушко С.В. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник / С.В. Гушко, А.В. Шайкан, Н.П. Шайкан, О.А. Гушко. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Кривий Ріг: Чернявський Д.О., 2011. – 174 с.
9. Данілов О.Д. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / О.Д. Данілов, Т.В. Паєнтко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 256 с.
10. Джалал А.К. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / А.К. Джалал, П.Н. Майданевич, С.В. Васильчак. – Сімферополь: Фенікс, 2009. – 363 с.
11. Загурський О.М. Фінансовий аналіз: Кредитно-модульний курс: Навчальний посібник. – К.: ЦУЛ, 2013. – 472 с.
12. Квасницька Р.С. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва: Навчальний посібник / Р.С. Квасницька. – Львів: Магнолія 2006, 2013. – 631 с.
13. Кондрашов О.М. Фінанси підприємств з основами економічних досліджень: Навч.альний посібник / О.М. Кондрашов, Н.І. Демчук, І.І. Туболец, В.М. Хопчан. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 433 с.
14. Косова Т.Д. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник/ За заг. ред. Т.Д. Косової, І.В. Сіменко. – К.: ЦУЛ, 2013. – 440 с.
15. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств: Підручник / О.О. Непочатенко, Н.Ю. Мельничук. – К.: ЦУЛ, 2013. – 504 с.
16. Ніпіаліді О.Ю. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / О.Ю. Ніпіаліді, Н.І. Карпишин. – Тернопіль: 2009. – 232 с.
17. Онисько С.М. Податкова система: Підручник / С.М. Онисько, І.М. Тофан, О.В. Грицина. – Львів: Магнолія-2006, 2013. – 351 с.
18. Павлов В.І. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / В.І. Павлов, О.В. Заячківська. – Рівне, 2010. – 109 с.
19. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: Підручник / Р.А. Слав'юк. – К.: Знання, 2010. – 550 с.
20. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: Підручник / О.С. Філімоненков, Д.І. Дема. – К.: Алерта, 2009. – 496 с.
21. Шило В.П. Фінанси підприємств (за модульною системою навчання): Теоретично-практичний посібник / В.П. Шило, С.Б. Ільїна, В.В. Барабанова, І.І. Криштопа. – К.: Кондор, 2011. – 429 с.
22. Шило В.П. Фінанси підприємств: Робочий зошит студента / В.П. Шило, С.Б. Ільїна, В.В. Барабанова, І.І. Криштопа. – К.: Кондор, 2013. – 149 с.

23. Штангрет А.М. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навчальний посібник / А.М. Штангрет, В.В. Шляхетко, О.Б. Волович, І.В. Зубрей. – К.: Знання, 2012. – 374 с.

24. Ярошевич Н.Б. Фінанси підприємств: Навчальний посібник / Н.Б. Ярошевич. – К.: Знання, 2012. – 341 с.

Додаткова література:

1. Антонюк О.П. Економічний аналіз: Навчальний посібник / О.П. Антонюк, Т.М. Ступницька, Н.М. Купріна. – 2-е вид., випр. і доп. – Львів: Магнолія-2006, 2012. – 326 с.

2. Білик М.М. Фінансові системи розвитку регіонів України: Монографія / М.М. Білик. – К.: КНЕУ, 2013. – 231 с.

3. Бондар М.І. Бюджетна і податкова системи України у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / М.І. Бондар, В.М. Опарін, О.М. Тимченко та ін. – К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2012. – 336 с.

4. Васильчук І.П. Фінансова діяльність в таблицях і схемах: Навчально-методичний посібник / І.П. Васильчук, Т.П. Якимчук, Н.Є. Крупська. – Львів: Магнолія-2006, 2013. – 336 с.

5. Гончаренко О.В. Міжбюджетні відносини на місцевому рівні: Монографія / О.В. Гончаренко. – К.: Алерта, 2013. – 222 с.

6. Горбонос Ф.В. Економіка підприємств: Підручник / Ф.В. Горбонос, Г.В. Черевко, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик. – К.: Знання, 2013. – 463 с.

7. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. Л.Г. Мельника. – Суми: Університетська книга, 2012. – 864 с.

8. Крисоватий А.І. Новітня парадигма преференційного оподаткування: Монографія / А.І. Крисоватий, Г.В. Василевська. – К.: ЦУЛ, 2013. – 260 с.

9. Ніколаєва О.М. Місцеві фінанси: Навчальний посібник / О.М. Ніколаєва, А.С. Маглаперідзе. – К.: ЦУЛ, 2013. – 354 с.

10. Сунцова О.О. Місцеві фінанси: Навчальний посібник / О.О. Сунцова. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 488 с.

11. Фастовець А.А. Фінанси малого бізнесу: Навчальний посібник / А.А. Фастовець, І.В. Фисун. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. – 302 с.

12. Яркіна Н.М. Економіка підприємства: Навчальний посібник / Н.М. Яркіна. – К.: Ліра-К, 2013. – 497 с.

6. ПРОГРАМА З ДИСЦИПЛІНИ

«ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ»

Мета дисципліни: розкриття теоретичних основ та практичних навичок з організації та реалізації процесу діагностування техніко-економічного стану

підприємства як суб'єкта господарської діяльності з метою покращення його конкурентних позицій в сучасних ринкових умовах функціонування.

Завдання дисципліни: розкриття сутності поняття діагностики техніко-економічного стану підприємства на сучасному етапі розвитку економіки; визначення основного інструментарію для здійснення техніко-економічної оцінки фінансового стану підприємства; дослідження сучасних методик оцінки техніко-економічного стану підприємства на мікро- та макроекономічних рівнях; висвітлення методів техніко-економічного обґрунтування при виборі управлінських рішень підприємства.

Предмет дисципліни: техніко-економічна оцінка фінансово-господарська діяльність підприємства в сучасних ринкових (конкурентних) умовах функціонування.

Зміст дисципліни розкривається в темах:

Тема 1. Особливості діагностики техніко-економічного стану підприємства. Поняття «фінансовий аналіз» на підприємстві. Функції фінансового аналізу. Об'єкт, предмет та мета фінансового аналізу. Суб'єкти фінансового аналізу. Завдання аналізу фінансового стану. Етапи фінансового аналізу підприємства. Види фінансового аналізу підприємства. Основні прийоми аналізу фінансового стану підприємства.

Тема 2. Теоретичні та аналітичні аспекти фінансового стану підприємства. Суть поняття «фінансовий стан підприємства». Основні етапи здійснення оцінки фінансового стану підприємства. Оцінка вартості майна підприємства. Оцінка джерел формування капіталу підприємства. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємства. Оцінка фінансової стійкості підприємства. Оцінка ділової активності підприємства. Оцінка прибутковості підприємства. Оцінка ймовірності банкрутства підприємства.

Тема 3. Фінансова безпека підприємства. Сутність поняття «фінансова безпека». Особливості управління фінансовою безпекою підприємства. Складові фінансової безпеки підприємства. Етапи забезпечення фінансової безпеки підприємства. Основні індикатори фінансової безпеки: на рівні підприємства та галузі. Рівні фінансової безпеки підприємства. Оцінка фінансової безпеки підприємства на основі показників та коефіцієнтів його фінансового стану.

Тема 4. Економічний аналіз підприємства. Суть поняття «економічний аналіз». Основна мета та місце економічного аналізу в загальній системі управління підприємством. Основні риси економічного аналізу. Принципи економічного аналізу. Функції економічного аналізу. Користувачі інформації економічного аналізу. Методика проведення економічного аналізу. Основні етапи здійснення економічного аналізу.

Тема 5. Управлінський аналіз підприємства. Суть та мета управлінського аналізу. Основні аспекти дослідження управлінського аналізу. Основні види та завдання управлінського аналізу. Принципи

управлінського аналізу.Складові управлінського аналізу.Методи та методичні прийоми управлінського аналізу.

Тема 6. Фінансово-економічна оцінка кредитних операцій. Сутність понять «кредит» та «кредитні відносини».Види та форми кредитів.Функції кредиту.Об'єкти кредитування.Суб'єкти кредитування.Особливості механізму кредитування.Суть поняття «кредитоспроможність». Основні критерії.Види процентних ставок.Способи погашення кредиту.

Тема 7. Фінансово-економічна оцінка цінних паперів. Поняття цінних паперів та їхні властивості.Види цінних паперів.Види та форми доходу від цінних паперів.Оцінка дохідності від акцій.Оцінка дохідності від облігацій.

Тема 8. Фінансово-економічна оцінка валютних операцій. Сутність поняття «валютні операції».Види валютних операцій.Класифікація валютних операцій.Методика формування валютних операцій.

Тема 9. Фінансово-економічна оцінка інвестицій. Суть інвестиційної привабливості підприємства.Особливості поняття інвестиційна політика.Інвестиційний процес та його основні етапи.Зміст інвестиційної діяльності.Поняття «інвестиції» та їхні основні ознаки.Види інвестицій.Методика оцінювання інвестиційних рішень.

6.1 ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ»

1. Основні показники аналізу фінансового стану підприємства.
2. Показники оцінки вартості майна підприємства.
3. Показники оцінки джерел формування капіталу підприємства.
4. Показники оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства.
5. Показники оцінки фінансової стійкості підприємства.
6. Показники оцінки ділової активності підприємства.
7. Показники оцінки прибутковості підприємства.
8. Методика здійснення оцінки ймовірності банкрутства підприємства.
9. Особливості зовнішнього та внутрішнього фінансового аналізу діяльності підприємства.
10. Моделі для оцінки взаємозв'язків фінансових показників.
11. Аналіз ризиків підприємства на основі даних фінансової звітності.
12. Управління фінансовою безпекою як елемент захищеності підприємства.
13. Оцінка фінансової безпеки підприємства.
14. Необхідність проведення економічного аналізу на підприємстві.
15. Особливості процесу кредитування.

16. Методика погашення кредиту.
17. Поняття та основні види цінних паперів.
18. Оцінка дохідності від акцій.
19. Оцінка дохідності від облігацій.
20. Методика оцінювання інвестиційних рішень.

6.2 ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ»

1. Основні показники аналізу фінансового стану підприємства

Фінансовий стан (Financial Position) підприємства характеризується системою показників, що дають можливість оцінити наявність, розміщення та ефективність використання фінансових ресурсів.

Основні етапи оцінки фінансового стану підприємства:

- 1) оцінка ефективності управління активами підприємства;
- 2) оцінка джерел формування капіталу (пасивів) підприємства;
- 3) оцінка ліквідності та платоспроможності підприємства;
- 4) оцінка фінансової стійкості підприємства;
- 5) оцінка ділової активності підприємства;
- 6) оцінка прибутковості (рентабельності) підприємства.

Фінансовий стан підприємства залежить від доцільності та правильності вкладання фінансових ресурсів у майно (активи).

Для визначення фінансового стану підприємства проводять дослідження за основними розрахунковими показниками та на основі їх порівняння з базовими.

Один з варіантів відбору аналітичних показників для визначення економічного потенціалу підприємства і оцінки його діяльності наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Сукупність аналітичних показників для дослідження фінансового стану підприємства

Напрямки (процедура) аналізу	Показник
1. Оцінка стану та динаміки економічного потенціалу підприємства	
1.1. Оцінка майнового стану	1. Сума господарських коштів, що знаходяться в розпорядженні підприємства, грн. 2. Вартість основних засобів, грн. 3. Коефіцієнт зносу основних засобів, %. 4. Частка основних засобів в загальній сумі активів.
1.2. Оцінка фінансового	1. Сума власних джерел підприємства та їх частка в

стану	загальній сумі, грн. 2. Коефіцієнт співвідношення залучених та власних коштів. 3. Коефіцієнт покриття. 4. Частка довгострокових залучених коштів у загальній сумі джерел.
1.3. Наявність у балансі хворих статей	1. Збитки. 2. Кредити та позики, що не погашені в строк. 3. Прострочена дебіторська та кредиторська заборгованість. 4. Векселі видані (одержані) прострочені.
2. Оцінка прибутковості фінансово-господарської діяльності	
2.1. Оцінка прибутку	1. Прибуток, грн. 2. Рентабельність продукції, %. 3. Рентабельність основної діяльності.
2.2. Оцінка динамічності	1. Темп росту виручки (валового доходу) від реалізації, %. 2. Темп росту прибутку, %. 3. Оборотність активів. 4. Тривалість операційного та фінансового циклів. 5. Коефіцієнт сплати дебіторської заборгованості.
2.3. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу	1. Рентабельність активів, %. 2. Рентабельність авансованого капіталу.

2. Показники оцінки вартості майна підприємства

Оцінка майна (майнового стану) підприємства проводиться в наступній послідовності:

1) Вертикальний та горизонтальний аналіз активів (досліджується як змінюється валюта балансу, та визначається за рахунок яких саме статей балансу).

Приріст (зменшення) активу свідчить про розширення (звуження) діяльності підприємства. Підприємство зацікавлене здійснювати свою господарську діяльність при мінімальних запасах активів.

Водночас, невинуватене зменшення, а також значний надлишок активів (більше, ніж на 20 %) створюють несприятливі умови щодо ускладнення господарської діяльності та погіршення фінансових результатів господарювання.

2) Оцінка співвідношення темпів зростання активів, чистого доходу та чистого прибутку («золоте правило економіки»).

Оптимальне нарощення активів підприємства визначається за допомогою порівняння темпів росту активів (T_A) з темпами росту чистого доходу ($T_{чд}$) та темпами росту чистого прибутку ($T_{чп}$):

$$100 \% < T_A < T_{чд} < T_{чп}, \quad (2.1)$$

де $100 \% < T_A$ – показує, що підприємство нарощує економічний потенціал та масштаби своєї діяльності;

$T_A < T_{чд}$ – свідчить про те, що виручка зростає швидше від економічного потенціалу, тобто відбувається підвищення інтенсивності використання ресурсів на підприємстві;

$T_{чд} < T_{чп}$ – означає, що прибуток зростає швидше від обсягів реалізації і сукупного капіталу внаслідок підвищення рівня рентабельності продажів.

В умовах інфляції доцільно розглядати також темпи зростання обсягу виробництва. Якщо темпи приросту чистого прибутку більші за темпи приросту активів, а темпи приросту обсягу менші, то підвищення ефективності використання активів відбулося тільки за рахунок зростання цін на продукцію.

3) Оцінка результатів коефіцієнтів структури активів.

Досліджується динаміка результатів наступних коефіцієнтів: постійності, мобільності, співвідношення оборотних та необоротних активів, співвідношення необоротних та оборотних активів.

4) Оцінка розподілу коштів між сферою виробництва та сферою обігу.

Досліджується динаміка результатів наступних коефіцієнтів, які відображають стан та ефективність формування майна підприємства, в основному виробничих активів, а також дозволяють оцінити передбачуваність та послідовність політики управління основними засобами та іншими активами підприємства: частки виробничих фондів в активах, частки основних засобів в активах, частки оборотних виробничих засобів в активах, частка оборотних виробничих засобів в оборотних активах.

5) Оцінка основних засобів підприємства.

Дослідження основних засобів здійснюється на основі наступних фінансових показників: частки активної частини основних засобів, коефіцієнта зносу, коефіцієнта придатності, коефіцієнта оновлення, коефіцієнта вибуття, фондівіддачі, фондомісткості, індексу постійного активу.

6) Оцінка ефективності управління активами (показники оборотності).

Дослідження оборотності активів здійснюється на основі наступних фінансових показників: коефіцієнта оборотності активів, коефіцієнта оборотності постійних активів, коефіцієнта оборотності робочого капіталу.

3. Показники оцінки джерел формування капіталу підприємства

Під капіталом розуміють матеріальні засоби та грошові кошти, вкладені в підприємство з метою здійснення підприємницької діяльності. Капітал підприємства або його фінансові ресурси, поділяється на власний та позиковий (рис. 3.1).

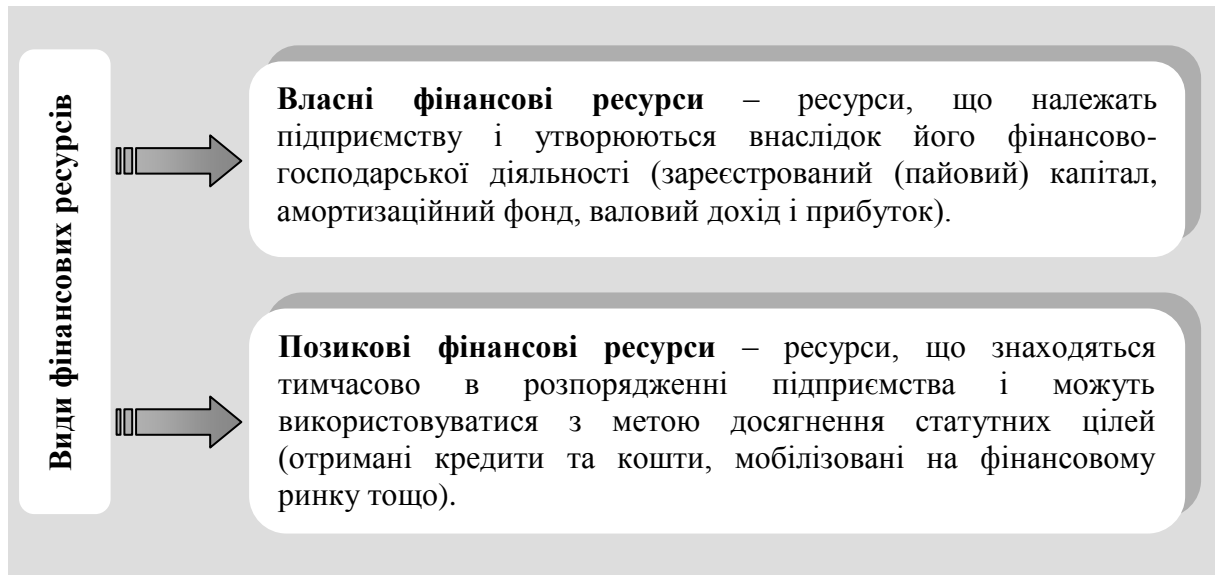

Рисунок 3.1. Види фінансових ресурсів підприємства

Отже, фінансові ресурси підприємств – це їх власний та залучений грошовий капітал, який вони використовують для формування власних активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання доходу, прибутку. Джерела формування фінансових ресурсів різноманітні. При створенні державних підприємств фінансові ресурси формуються за рахунок бюджетних коштів, коштів вищих органів управління, інших аналогічних підприємств під час їх реорганізації тощо. При створенні колективних підприємств вони формуються за рахунок пайових внесків засновників, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб тощо. Усі ці внески є статутним капіталом і акумулюються у статутному фонді створеного підприємства.

Зареєстрований капітал є основною частиною власного капіталу та основним джерелом власних фінансових ресурсів підприємства. За рахунок його коштів формуються основні фонди і оборотні активи підприємства.

Власний капітал – власні джерела фінансування підприємства, які без визначення терміну повернення внесені його засновниками або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку. До складу власного капіталу (власних фінансових ресурсів) крім зареєстрованого включають також додатковий вкладений капітал, інший додатковий капітал, резервний, нерозподілений прибуток, цільове фінансування та ін.

Складовою частиною фінансових ресурсів є фінансові резерви, які: 1) характеризуються як особлива група фондів грошових коштів держави чи підприємств, які тимчасово не беруть участі в обороті коштів свого власника, але продовжують рух у загальному грошовому обігу, зберігаючи потенційну можливість повернення в оборот власника; 2) виступають необхідною умовою стабільного і збалансованого розвитку.

В загальному, фінансові ресурси підприємства – грошові доходи та надходження, які знаходяться в розпорядженні суб'єкта господарювання та призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення витрат по розширеному відтворенню та соціально-економічному стимулюванню працівників. Відображаються у пасиві балансу, а засоби, у тому числі й грошові кошти, – у активі балансу.

Достатній обсяг фінансових ресурсів, їх ефективне використання визначають стійкий фінансовий стан підприємства: платоспроможність, фінансову стійкість, ліквідність тощо. Тому, найважливішим завданням підприємств є пошук резервів збільшення власних фінансових ресурсів і найбільш ефективно їх використання з метою підвищення ефективності роботи підприємства загалом.

4. Показники оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства

Оцінка фінансового стану з точки зору ліквідності та платоспроможності підприємства, відображає його здатність своєчасно та в повному обсязі провести розрахунки за своїми короткостроковими зобов'язаннями.

Під ліквідністю будь-якого активу необхідно розуміти здібність його трансформуватись в грошові кошти, а ступінь ліквідності – тривалість часового періоду, на протязі якого може бути здійснена ця трансформація (чим коротший період тим вище ліквідність даного виду активу).

Отже, ліквідність підприємства – це наявність в нього оборотних засобів в розмірі, теоретично достатньому для покриття короткострокових зобов'язань хоча б і з порушенням строків погашення, передбачених контрактами.

Під платоспроможністю розуміють наявність у підприємства грошових коштів та їх еквівалентів, достатніх для розрахунків за кредиторською заборгованістю, яка потребує термінового погашення. Основними ознаками платоспроможності є: 1) наявність в достатньому об'ємі коштів на розрахунковому рахунку; 2) відсутність простроченої кредиторської заборгованості.

Отже, поняття ліквідність та платоспроможність не тотожні одне одному. Так коефіцієнти ліквідності можуть характеризувати фінансовий стан, як задовільний, проте, по суті ця оцінка може бути помилковою, якщо в оборотних активах значну частину становлять неліквіди та прострочена дебіторська заборгованість.

Тому, ліквідність підприємства відображає його спроможність швидко реалізувати активи й одержати гроші для оплати своїх зобов'язань, а саме: співвідношення величини його високоліквідних активів (кошти, ринкові цінні папери, дебіторська заборгованість) та короткострокової заборгованості; тобто його здатність розраховуватися за своїми фінансовими зобов'язаннями за рахунок наявних активів, що можуть бути використані для погашення боргів.

Платоспроможність характеризує здатність підприємства сплачувати кошти за своїми зобов'язаннями, що вже настали та потребують негайного погашення, за рахунок наявних грошей на банківських рахунках або в готівці. Дослідження стану ліквідності та платоспроможності підприємства здійснюється на основі наступних фінансових показників:

$$1. \text{ Коефіцієнт абсолютної ліквідності} = (\text{Поточні фінансові інвестиції} + \text{Грошові кошти та їх еквіваленти}) / \text{Поточні зобов'язання} \quad (4.1)$$

Характеризує, яка частка короткострокових зобов'язань може бути, за необхідності, негайно погашена за рахунок наявних грошових коштів. Рекомендоване значення: 0,2-0,35.

$$2. \text{ Коефіцієнт проміжної ліквідності} = (\text{Поточні фінансові інвестиції} + \text{Грошові кошти та їх еквіваленти} + \text{Векселі одержані} + \text{Дебіторська заборгованість}) / \text{Поточні зобов'язання} \quad (4.2)$$

Засвідчує потенційну здатність підприємства погасити свої поточні зобов'язання при умові отримання від дебіторів всієї суми короткострокової заборгованості. Рекомендоване значення: 0,7-0,8.

$$3. \text{ Коефіцієнт поточної ліквідності} = \text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання} \quad (4.3)$$

Відображає скільки грошових одиниць оборотних активів припадає на кожну грошову одиницю поточних зобов'язань. Рекомендоване значення: вище 1.

$$4. \text{ Показник покриття} = \text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання і забезпечення} \quad (4.4)$$

Показує обсяг оборотних активів, що припадає на одиницю короткострокових зобов'язань. Рекомендоване значення: вище 1.

5. Показники оцінки фінансової стійкості підприємства

Фінансова стійкість підприємства є однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства, адже, вона пов'язана з рівнем залежності від кредиторів та інвесторів, і характеризується співвідношенням власних і залучених коштів.

Дослідження стану фінансової стійкості підприємства здійснюється на основі наступних фінансових показників:

$$1. \text{ Коефіцієнт фінансової незалежності} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Валюта балансу}} \quad (5.1)$$

Характеризує частку власного капіталу в загальній вартості авансованого капіталу (джерел фінансування) підприємства. Зростання результату означає підвищення фінансової стійкості підприємства та є позитивним моментом. Рекомендоване значення: вище 0,5.

$$2. \text{ Коефіцієнт фінансової залежності} = \frac{\text{Валюта балансу}}{\text{Власний капітал}} \quad (5.2)$$

Є оберненим до коефіцієнта фінансової автономії. Зростання результату в динаміці свідчить про збільшення частки залучених коштів у фінансуванні підприємства. Якщо його значення знижується до 1, то це означає, що власники повністю фінансують своє підприємство. Рекомендоване значення: менше 2.

$$3. \text{ Коефіцієнт фінансового ризику (фінансового левериджу)} = \frac{\text{Позиковий капітал}}{\text{Власний капітал}} \quad (5.3)$$

Характеризує величину залученого капіталу в розрахунку на 1 грн. власного капіталу. Чим вище його значення, тим вищий ризик вкладання капіталу в підприємство. Рекомендоване значення: менше 1.

$$4. \text{ Коефіцієнт концентрації позикового капіталу} = \frac{\text{Позиковий капітал}}{\text{Валюта балансу}} \quad (5.4)$$

Показує частку залученого майна в активах підприємства та ступінь залежності підприємства від кредиторів. Зростання цього показника за часом, означає посилення залежності підприємства від зовнішніх інвесторів, що є негативною тенденцією. Рекомендоване значення: менше 1.

$$5. \text{ Коефіцієнт фінансової стабільності} = \quad (5.5)$$

Характеризує покриття боргів власним капіталом. Рекомендоване значення: вище 1.

$$6. \text{ Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел} = \frac{\text{Власний капітал}}{(\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{Власний капітал})} \quad (5.6)$$

Показує відсоток власного капіталу в капіталізованих джерелах.

$$7. \text{ Коефіцієнт маневреності власного капіталу} = \frac{\text{Власні оборотні кошти}}{\text{Власний капітал}} \quad (5.7)$$

Характеризує ступінь мобільності власного капіталу, тобто показує ту частину власного капіталу, яка знаходиться в обігу та використовується для фінансування поточної діяльності. Для забезпечення гнучкості при використанні власних коштів підприємства, результат коефіцієнта має бути досить високим. Позитивною тенденцією вважається невелике зростання його в динаміці.

6. Показники оцінки ділової активності підприємства

Ділова активність підприємства – комплексна характеристика, яка втілює різні аспекти діяльності підприємства, а тому визначається системою таких критеріїв, як місце підприємства на ринку конкретних товарів, географія ділових відносин, репутація підприємства як партнера, активність інноваційно-інвестиційної діяльності, конкурентоспроможність, характеризується динамікою показників ефективності виробничо-господарської діяльності в цілому, позитивна динаміка яких, сприятиме зміцненню фінансового стану підприємства. Дослідження стану ділової активності підприємства здійснюється на основі наступних фінансових показників:

$$1. \text{ Коефіцієнт оборотності активів} = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Середня величина активів}} \quad (6.1)$$

Показує скільки отриманого чистого доходу припадає на одиницю коштів, інвестованих в активи. Позитивним є зростання результату показника.

$$2. \text{ Коефіцієнт оборотності оборотних активів} = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Середня величина оборотних активів}} \quad (6.2)$$

Характеризує суму доходу, яка отримується з кожної гривні оборотних активів, тобто ефективність використання оборотних ресурсів підприємства.

$$\begin{aligned} & 3. \text{ Коефіцієнт оборотності запасів=} & (6.3) \\ & \text{Собівартість реалізованої продукції}/ \\ & \text{Середні залишки запасів} \end{aligned}$$

Відображає швидкість обороту запасів для забезпечення виконання завдання з продажу готової продукції. Зростання показника свідчить про ефективне та економне їх використання.

$$\begin{aligned} & 4. \text{ Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості=} & (6.4) \\ & \text{Чистий дохід}/\text{Середні залишки дебіторської} \\ & \text{заборгованості та коштів у розрахунках} \end{aligned}$$

Показує швидкість обороту дебіторської заборгованості. Зростання цього коефіцієнта, свідчить про поліпшення платіжної дисципліни та (або) скорочення обсягів продажу продукції з відстроченням платежу за строками або за вартістю угод.

$$\begin{aligned} & 5. \text{ Тривалість оборотності активів, дні}=360 \text{ днів}/ & (6.5) \\ & \text{Коефіцієнт оборотності активів} \end{aligned}$$

Характеризує час, який необхідний для перетворення оборотних активів у грошову форму.

$$\begin{aligned} & 6. \text{ Тривалість оборотності оборотних активів, дні=} & (6.6) \\ & 360 \text{ днів}/\text{Коефіцієнт оборотності оборотних активів} \end{aligned}$$

Характеризує кількість днів, яка необхідна для їх перетворення в грошову форму.

$$\begin{aligned} & 7. \text{ Тривалість оборотності запасів, дні}=360 \text{ днів}/ & (6.7) \\ & \text{Коефіцієнт оборотності запасів} \end{aligned}$$

Відображає оборотність запасів для забезпечення поточного обсягу реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

$$\begin{aligned} & 8. \text{ Тривалість оборотності дебіторської заборгованості, дні=} & (6.8) \\ & 360 \text{ днів}/\text{Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості} \end{aligned}$$

Характеризує період погашення дебіторської заборгованості, протягом якого дебіторська заборгованість перетворюється в грошові кошти, тобто показує, скільки потрібно часу для отримання оплати за відвантажені товари, виконані роботи, надані послуги. Позитивно оцінюється зниження середньої тривалості обороту дебіторської заборгованості, і навпаки.

7. Показники оцінки прибутковості підприємства

Кінцеві результати діяльності характеризуються не лише абсолютними показниками прибутку або збитку. Суб'єкти господарювання, які зацікавлені у віддачі від використання ресурсів і вкладеного капіталу, аналізують співвідношення отриманого ефекту з понесеними витратами (використаними ресурсами). Для цього обчислюються відносні показники ефективності – коефіцієнти рентабельності.

Залежно від того, що є базовим показником для розрахунку, тобто з чим порівнюють вибраний показник фінансового результату діяльності, виділяють дві великі групи показників рентабельності:

- рентабельність активів (показує ефективність використання майна підприємства – економічна рентабельність) та рентабельність капіталу (показує ефективність управління капіталом підприємства – фінансова рентабельність);
- рентабельність продажів (визначає ефективність продажу продукції з точки зору отриманого прибутку – валового, операційного або чистого).

Дослідження стану прибутковості підприємства здійснюється на основі наступних фінансових показників:

$$1. \text{Рентабельність активів, \%} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середньорічна вартість активів}} \quad (7.1)$$

Характеризує, наскільки ефективно підприємство використовує свої активи для отримання прибутку, тобто показує, який прибуток приносить кожна гривня, вкладена в активи підприємства. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

$$2. \text{Рентабельність власного капіталу, \%} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середньорічна вартість власного капіталу}} \quad (7.2)$$

Чиста рентабельність власного капіталу є головним інвестиційним показником, що характеризує норму прибутку на власний капітал. Такий показник найкраще визначає результативність діяльності підприємства, показуючи, скільки прибутку приносить кожна гривня власного капіталу. Рекомендоване значення: 0,13-0,24.

$$3. \text{ Рентабельність продукції, \%} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Собівартість реалізованої продукції}} \quad (7.3)$$

Показує, скільки отримано прибутку з кожної гривні, витраченої на виробництво. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

$$4. \text{ Валова рентабельність продажу, \%} = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Виручка від реалізації продукції}} \quad (7.4)$$

Цей показник визначає рівень, на який підприємство може збільшити операційний прибуток, шляхом зниження адміністративних витрат та витрат на збут. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

$$5. \text{ Операційна рентабельність продажу, \%} = \frac{\text{Операційний прибуток}}{\text{Виручка від реалізації продукції}} \quad (7.5)$$

Показує рентабельність підприємства після вирахування витрат на виробництво та збут продукції. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

$$6. \text{ Рентабельність діяльності, \%} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Виручка від реалізації продукції}} \quad (7.6)$$

Показує, скільки чистого прибутку надходить підприємству в кожній гривні від продажу продукції, товарів, робіт, послуг. Даний коефіцієнт характеризує вплив структури капіталу та фінансування підприємства на його рентабельність. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

8. Методика здійснення оцінки ймовірності банкрутства підприємства

Поняття «банкрутство» характеризує неспроможність підприємства задовольнити вимоги кредиторів щодо оплати товарів, робіт та послуг, а також забезпечити обов'язкові платежі в бюджет та позабюджетні фонди. Причиною банкрутства може бути неврахування підприємством існуючих ризиків, які можна об'єднати в чотири групи: 1) недостатність інноваційного потенціалу; 2) втрата фінансової стійкості; 3) зменшення капіталу; 4) криза ліквідності. Отже, діагностика банкрутства підприємства – система цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення параметрів кризового розвитку підприємства.

Для прогнозування банкрутства у світовій практиці використовується система моделей, розроблених західними спеціалістами, зокрема:

1. Двофакторна модель Альтмана:

$$Z = -0,3877 + 1,0736 * X_1 + 0,0579 * X_2. \quad (8.1)$$

де Z – рівень імовірності банкрутства; $-0,388$; $1,0736$; $0,0579$ – константи; X_1 – коефіцієнт покриття (коефіцієнт поточної ліквідності), тобто відношення поточних активів до поточних пасивів; X_2 – коефіцієнт фінансової залежності, розрахований як відношення залученого капіталу до загального капіталу.

Якщо одержана величина Z менше 0 , імовірність банкрутства буде більша 50% , якщо Z більша 0 , вона становитиме менше 50% і в разі, коли Z рівна 0 , імовірність банкрутства 50% .

2. П'ятифакторна модель Альтмана:

$$Z = 1,2 * X_1 + 1,4 * X_2 + 3,3 * X_3 + 0,6 * X_4 + 0,999 * X_5. \quad (8.2)$$

де Z – рівень ризику банкрутства; $1,2$; $1,4$; $3,3$; $0,6$; $0,999$ – константи; X_1 – частка оборотних активів у їхній загальній величині, тобто відношення власного оборотного капіталу до сукупних активів; X_2 – рентабельність активів, тобто відношення чистого прибутку до сукупних активів; X_3 – рентабельність активів розрахована, як відношення фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування до сукупних активів; X_4 – коефіцієнт покриття за ринковою вартістю власного капіталу, розраховують як відношення між власним і залученим капіталом; X_5 – рентабельність активів, розрахована як відношення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції до сукупних активів.

Рангування отриманих результатів: Z менше $1,81$ – імовірність банкрутства дуже висока; Z в межах від $1,81$ до $2,765$ – імовірність банкрутства середня; Z в межах від $2,765$ до $2,99$ – імовірність банкрутства невелика; Z більше $2,99$ – імовірність банкрутства дуже мала.

Правильність даної формули – 95% .

3. Модифікована п'ятифакторна модель Альтмана:

$$Z = 0,717 * X_1 + 0,847 * X_2 + 3,107 * X_3 + 0,42 * X_4 + 0,998 * X_5. \quad (8.3)$$

де X_4 – відношення балансової вартості акцій до позичкового капіталу.

Якщо Z рівне $1,80$ і менше – ймовірність банкрутства дуже висока; якщо від $1,81$ до $2,70$ – висока; якщо від $2,71$ до $2,90$ – існує ймовірність настання банкрутства; якщо від $2,91$ і вище – дуже низька ймовірність настання банкрутства.

4. Модель Ліса (1972 р.):

$$Z = 0,063 * X_1 + 0,092 * X_2 + 0,057 * X_3 + 0,001 * X_4. \quad (8.4)$$

де X_1 – відношення оборотного капіталу до всіх активів; X_2 – відношення прибутку від реалізації до всіх активів; X_3 – відношення нерозподіленого прибутку до всіх активів; X_4 – відношення власного капіталу до позичкового капіталу.

Мінімальне значення Z менше 0,037.

9. Особливості зовнішнього та внутрішнього фінансового аналізу діяльності підприємства

Зовнішній фінансовий аналіз на основі фінансової і статистичної звітності здійснюють банки, аудиторські фірми, інвестори та ін.

Основною метою його здійснення є оцінювання та діагностика фінансового стану підприємства за даними фінансової звітності, тобто надання інформації чисельним користувачам про прибутковість діяльності підприємства, платоспроможність, фінансову незалежність, ділову активність тощо.

Особливостями зовнішнього фінансового аналізу виступає:

- орієнтація аналізу на публічну, зовнішню звітність підприємства;
- множинність об'єктів-користувачів;
- різноманітність цілей і інтересів суб'єктів аналізу;
- максимальна відкритість результатів аналізу для користувачів.

Основним змістом зовнішнього фінансового аналізу, який здійснюється партнерами підприємства, контрольними органами на основі даних публічної фінансової звітності, є:

- аналіз абсолютних показників прибутку;
- аналіз показників рентабельності;
- аналіз фінансового стану, фінансової стійкості, стабільності підприємства, його платоспроможності та ліквідності балансу;
- аналіз ефективності використання залученого капіталу;
- економічна діагностика фінансового стану підприємства.

На відміну від внутрішнього, відповідні складові зовнішнього аналізу більш формалізовані та менш деталізовані.

Внутрішній фінансовий аналіз (на рівні підприємства) проводять фінансові служби. Він ґрунтується не тільки на даних публічної звітності, а й на використанні всіх доступних джерел облікової та позаоблікової інформації.

Його результати є комерційною таємницею. Для того щоб зробити правильний висновок на підставі проведеного аналізу фінансового стану підприємства, рекомендується для порівняння використовувати показники за цим підприємством не менше ніж за три останніх роки.

За можливості, показники підприємства також необхідно порівняти із загальногалузевими показниками та з даними інших підприємств такої самої сфери діяльності.

Основним змістом внутрішнього (традиційного) аналізу фінансового стану підприємства виступає:

- аналіз майна (капіталу) підприємства;
- аналіз фінансової стійкості та стабільності підприємства;
- оцінка ділової активності підприємства;
- аналіз динаміки прибутку та рентабельності підприємства і факторів, що на них впливають;
- аналіз кредитоспроможності підприємства;
- оцінка використання майна та вкладеного капіталу;
- аналіз власних фінансових ресурсів;
- аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства;
- аналіз самоокупності підприємства.

Цей аналіз здійснюється аналітиками підприємства і ґрунтується на широкій інформаційній базі, включаючи й оперативні дані.

10. Моделі для оцінки взаємозв'язків фінансових показників

Фінансовий аналіз здійснюється за допомогою різних моделей, які дають змогу структурувати та ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками.

Існують три основні типи моделей, які застосовуються в процесі аналізу фінансового стану підприємства: описові, предикативні та нормативні.

1. Описові моделі є основними. До них належать:

- побудова системи звітних балансів;
- подання фінансової звітності у різних аналітичних розрізах;
- вертикальний та горизонтальний аналіз звітності;
- система аналітичних коефіцієнтів;
- аналітичні записки до звітності.

Описові моделі засновані на використанні інформації з бухгалтерської звітності.

2. Предикативні моделі – це моделі передбачувального, прогностичного характеру. Вони використовуються для прогнозування доходів та прибутків підприємства, його майбутнього фінансового стану.

Найпоширеніші з них:

- розрахунки точки критичного обсягу продажу,
- побудова прогностичних фінансових звітів,
- моделі динамічного аналізу (жорстко детерміновані факторні та регресивні моделі).

3. Нормативні моделі – це моделі, які уможливлюють порівняння фактичних результатів діяльності підприємства із нормативними (розрахованими на підставі нормативу). Ці моделі використовуються, як

правило, у внутрішньому фінансовому аналізі, їхня суть полягає у встановленні нормативів на кожну статтю витрат стосовно технологічних процесів, видів виробів та у розгляді та з'ясуванні причин відхилень фактичних даних від цих нормативів.

Крім, того існують і моделі детермінованого аналізу, серед яких:

1. Адитивна модель факторної системи. Результативний показник представлений у вигляді алгебраїчної суми показників-факторів:

$$Д_{ФЦ} = Д_{ВЦ} + Д_{Д} - Д_{КЗ}, \quad (10.1)$$

де $Д_{ВЦ}$, $Д_{ФЦ}$ – тривалість виробничого і фінансового циклів відповідно; $Д_{Д}$, $Д_{КЗ}$ – періоди обороту дебіторської і кредиторської заборгованостей відповідно.

2. Мультиплікативна модель. Результативний показник визначають як добуток факторних показників:

$$К_{СЗ} = К_{Р} * Р_{А} * К_{ФЗ}, \quad (10.2)$$

де $К_{СЗ}$ – коефіцієнт стійкого зростання; $К_{Р}$ – коефіцієнт реінвестування; $Р_{А}$ – рентабельність активів; $К_{ФЗ}$ – коефіцієнт фінансової залежності, розрахований відносно власного капіталу на початок звітного періоду.

3. Кратна модель. Результативний показник розраховують як співвідношення факторних показників:

$$К_{ОА} = ЧД / А_{ср}, \quad (10.3)$$

де $К_{ОА}$ – коефіцієнт оборотності активів; $ЧД$ – чистий дохід; $А_{ср}$ – середня величина активів.

4. Змішана (комбінована) модель поєднує кілька типів моделей факторних систем:

$$К_{ВБ} = ((ВБ_{ср1} - ВБ_{ср0}) / ВБ_{ср0}) * 100\%, \quad (10.4)$$

де $К_{ВБ}$ – коефіцієнт приросту валюти балансу; $ВБ_{ср1}$, $ВБ_{ср0}$ – середня величина валюти балансу за звітний і попередній періоди відповідно.

11. Аналіз ризиків підприємства на основі даних фінансової звітності

Аналіз фінансової звітності дозволяє виявити основні тенденції діяльності підприємства, а також визначити його схильність до ринкових, кредитних, операційних та інших видів ризику (рис. 11.1).

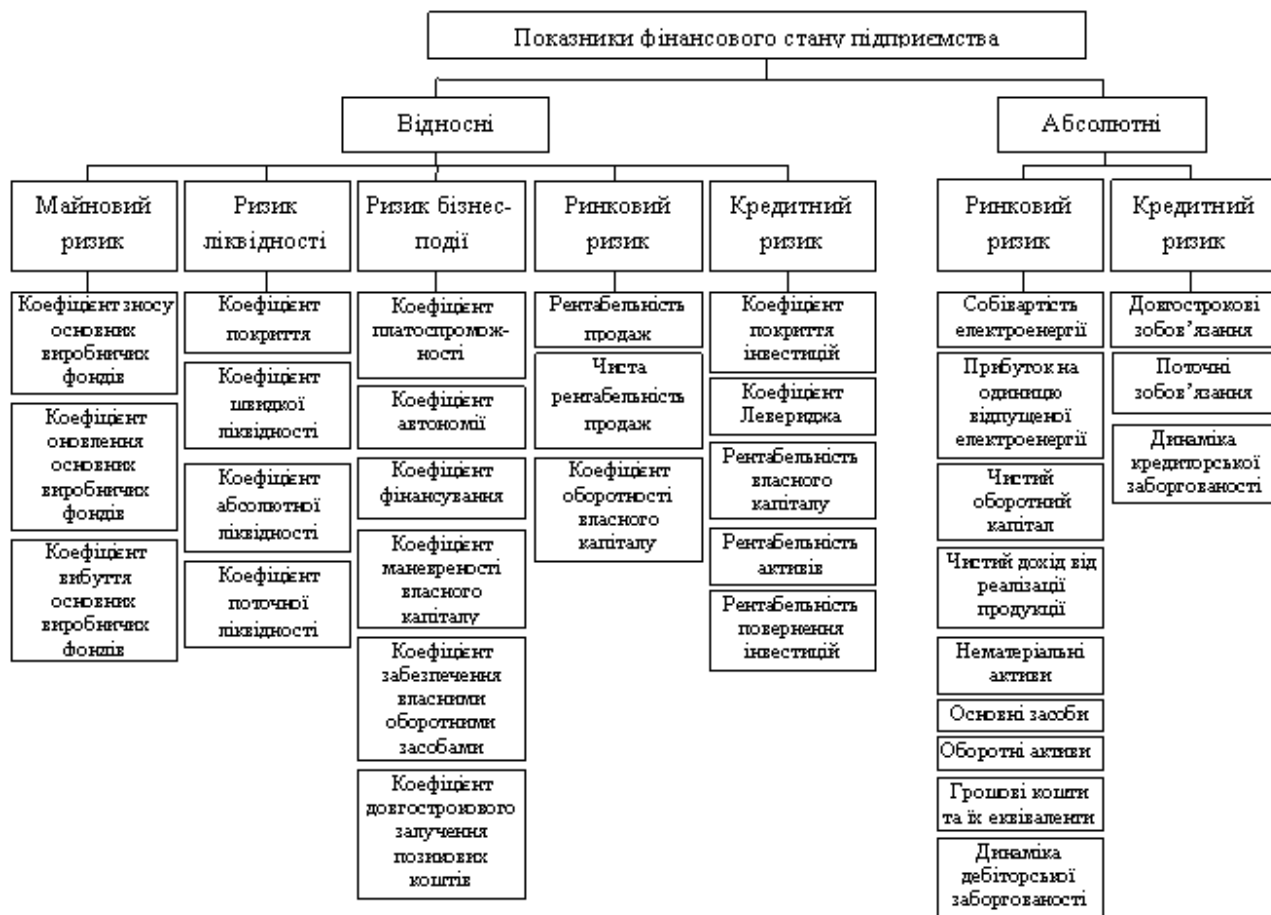

Рисунок 11.1. Показники фінансового стану підприємства

Для того, щоб відповісти на запитання, чи схильне підприємство до ринкових, кредитних ризиків, ризиків ліквідності чи ризиків бізнес-подій, необхідно, перш за все, ознайомитися з фінансовою звітністю підприємства: балансовим звітом (форма № 1 «Баланс»), звітом про фінансові результати (форма № 2 «Звіт про фінансові результати») та іншими документами, у тому числі і з примітками до звітності (форма № 5 «Примітки до річної фінансової звітності») тощо.

Для здійснення аналізу наявних ризиків підприємства, необхідно сформулювати певну систему критеріїв, на основі якої і здійснити оцінку результатів необхідних фінансових показників (табл. 11.1).

Таблиця 11.1

Критерії аналізу ризиків підприємств на основі фінансової звітності

Ризик	Критерії аналізу
Майновий ризик	Рівень зносу основних виробничих фондів. Визначення даного показника технічного стану підприємства дає змогу проаналізувати рівень надійності системи виробництва, що в свою чергу, дозволяє визначити показник надійності системи в цілому.
Ризик	Ліквідність компанії, співвідношення ліквідних активів і поточних

ліквідності	зобов'язань компанії.
Ризик бізнес-події	Чутливість компанії до ризику, пов'язаного з впливом коливань курсів валют на транзакційні витрати. Цей ризик дуже актуальний для імпортерів, експортерів і посередницьких компаній.
Ринкові ризики	<p>Схильність компанії до довгострокових валютних ризиків. Така ситуація може скластися, наприклад, при репатріації прибутку із зарубіжних філій компанії у вигляді дивідендів, роялті та міжфіліальних розрахунків.</p> <p>Чутливість компанії до процентного ризику. Перш за все, слід вивчити структуру позикових засобів компанії: якщо вони надані під плаваючу ставку, її зміна приведе до зміни витрат по обслуговуванню боргу. Відповідно і вартість компанії може змінюватися при коливаннях ставки.</p> <p>Схильність компанії до впливу коливань цін на товарному ринку. Еластичність попиту і пропозиції на ринку може привести до залежності показників компанії від волатильності товарних цін.</p>
Кредитні ризики	<p>Рівень позикового капіталу. Коефіцієнт боргового навантаження (відношення позикового капіталу до загальної суми активів) є і фінансовим важелем, що підвищує рентабельність власних коштів, і джерелом фінансової залежності.</p> <p>Чутливість компанії до ризику, пов'язаного з впливом зміни курсів валют на консолідовану звітність (валютний ризик). Такий ризик має місце, якщо у консолідованій компанії є дочірні організації в різних країнах.</p>

Отже, аналіз фінансової звітності підприємства дозволяє визначити кількісні оцінки майнових ризиків, ризиків ліквідності, ризиків бізнес-подій, ринкових та кредитних ризиків.

12. Управління фінансовою безпекою як елемент захищеності підприємства

В теперішніх умовах глобалізації економічного простору проблематика фінансової безпеки підприємства набуває особливої актуальності.

Управління фінансовою безпекою відноситься до числа найбільш важливих економічних проблем в сучасних умовах, так як недостатня фінансова стійкість може привести до неплатоспроможності підприємства та відсутності можливостей для подальшого його розвитку.

Фінансова безпека є універсальною категорією, що характеризує захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави, і закінчуючи кожним її громадянином.

Фінансова безпека підприємства відображає захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності. Зміст цього поняття містить у собі систему засобів, які забезпечують конкурентоспроможність і фінансову стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників.

Фінансова безпека є однією зі складових економічної безпеки підприємства, яка характеризується можливістю найбільш ефективно використовувати власні ресурси для здійснення своєї місії, а також для досягнення довгострокових та короткострокових цілей, розвитку тощо.

Питання фінансової безпеки є системними, оскільки вони стосуються і пов'язують окремі країни, регіони, господарюючі суб'єкти, політику, економіку, фінанси, фінансову безпеку окремого громадянина, домашніх господарств, населення в цілому, підприємців, підприємств, організацій, установ та їх асоціацій, галузей господарського комплексу регіонів, окремих секторів економіки, держави та різноманітних міждержавних утворень, світового співтовариства в цілому.

Сучасний стан вітчизняної економіки свідчить про те, що необхідно більше уваги приділяти питанням впровадження механізмів забезпечення фінансової безпеки саме на рівні суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва, адже, діяльність цих підприємств пов'язана зі значною кількістю ризиків і нестабільністю як внутрішнього, так і зовнішнього їх середовища, а також загрозами поглинень, зокрема, через процедури банкрутства.

Необхідність постійного дотримання фінансової безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності.

Рівень фінансової безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво та буде спроможним уникнути можливих загроз та ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Характеристика складових фінансової безпеки подано в табл. 12.1.

Таблиця 12.1

Характеристика складових фінансової безпеки

№ з/п	Назва складової	Зміст складової
1	Фінансова	Стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної систем та фінансових ринків, який характеризується

		збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.
1.1	Бюджетна	Стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів і ефективності використання їх коштів
1.2	Валютна	Стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для розвитку вітчизняного експорту, безперешкодного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи.
1.3	Грошово-кредитна	Стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів та рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання і підвищення реальних доходів населення.
1.4	Боргова	Рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету і руйнуванням вітчизняної фінансової системи.
1.5	Безпека страхового ринку	Рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який надасть змогу, в разі потреби, відшкодувати обумовлені в договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування.
1.6	Безпека фондового ринку	Оптимальний обсяг капіталізації ринку, здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів та держави в цілому.

Отже, головна мета фінансової безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування сьогодні та достатній потенціал розвитку в майбутньому.

13. Оцінка фінансової безпеки підприємства

Необхідність постійного дотримання фінансової безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності.

Рівень фінансової безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво та буде спроможним уникнути можливих загроз та ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовищ.

Тому, важливо зауважити, що джерелами негативних впливів на фінансову безпеку суб'єктів господарювання можуть бути причини, показані на рис. 13.1.

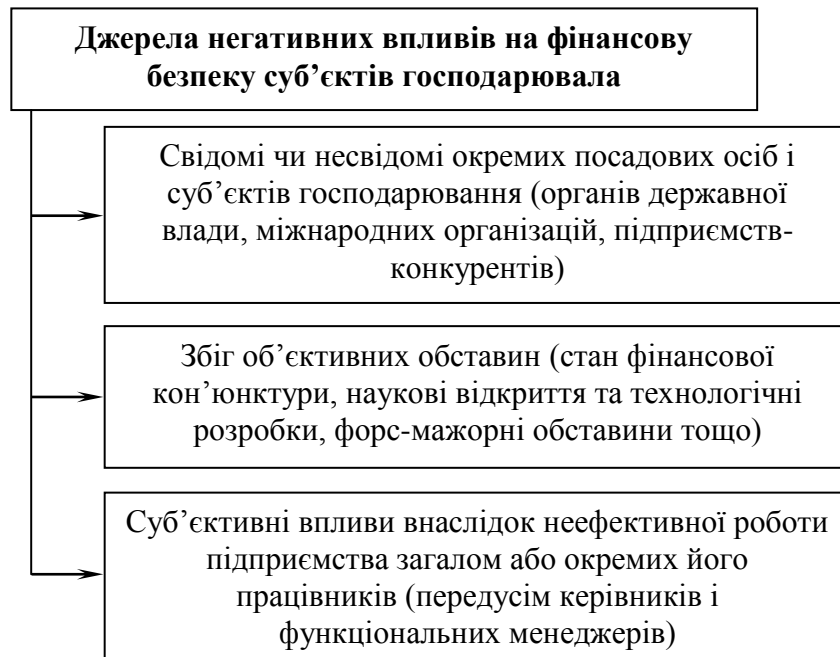

Рисунок 13.1. Джерела негативних впливів на фінансову безпеку суб'єктів господарювання

Головна мета фінансової безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування сьогодні та достатній потенціал розвитку в майбутньому, також, варто зауважити, що її досягнення можливо при: 1) забезпеченні високої фінансової ефективності роботи підприємства; 2) підтримці фінансової стійкості підприємства та його незалежності; 3) досягненні високої конкурентоспроможності; 4) забезпеченні ліквідності активів; 5) підтримці належного рівня ділової активності; 6) забезпеченні захисту інформаційного поля і комерційної таємниці; 7) ефективній організації безпеки капіталу та майна підприємства, а також його комерційних інтересів.

Ключовою проблемою для кожного суб'єкта підприємництва, як у короткостроковій, так і середньо- та довгостроковій перспективі, є досягнення певного стійкого стану, який би забезпечував розвиток суб'єкту, а також збалансованість між основними складовими його діяльності, такими як: вхідні та вихідні грошові потоки, обсяги дебіторської і кредиторської заборгованості тощо.

Оцінку стану фінансової безпеки на підприємстві можливо здійснити на основі аналізу результатів показників його фінансової стійкості, яка є однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства, адже, пов'язана з рівнем залежності від кредиторів та інвесторів і характеризується співвідношенням власних та залучених коштів:

1. Коефіцієнт фінансової незалежності.
2. Коефіцієнт фінансової залежності.
3. Коефіцієнт фінансового ризику.
5. Коефіцієнт фінансової стабільності.
6. Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел.
7. Коефіцієнт довгострокової заборгованості.
8. Коефіцієнт маневреності власного капіталу.
9. Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами.
10. Коефіцієнт маневреності робочого капіталу.
11. Коефіцієнт маневреності власних обігових коштів.
12. Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів.
13. Коефіцієнт фінансової стійкості.
14. Коефіцієнт покриття запасів.

14. Необхідність проведення економічного аналізу на підприємстві

Економічний аналіз – спеціальна галузь знань, становлення якої визначене об'єктивними передумовами та потребами, характерними для виникнення будь-якої нової галузі знань. Пріоритетною для нього є практична потреба вирішення сучасних проблем управління.

Отже, економічний аналіз – система спеціальних знань для дослідження зміни та розвитку економічних явищ і процесів у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості, що породжується суб'єктивними та об'єктивними причинами з метою забезпечення цільового управління ними, та пов'язана: з дослідженням причинно-наслідкових зв'язків зміни та розвитку економічних явищ та процесів; вибором та обґрунтуванням ділового партнерства; дослідженням зовнішнього економічного середовища (маркетинговий аналіз) та зміни параметрів ринку; оцінюванням підприємницького ризику; моделюванням поведінки економічної системи на багатокритеріальній основі; обґрунтуванням цільових програм, індикативних планів і бізнес-планів та об'єктивним оцінюванням їх виконання; кількісним і якісним вимірюванням об'єктивних і суб'єктивних факторів та пошуком резервів удосконалення господарських систем; формуванням аналітичного забезпечення для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Економічний аналіз ґрунтується на таких основних принципах: все пізнається у динаміці та розвитку; пізнання у зв'язках, взаємозв'язках,

взаємозалежності та взаємозумовленості; у причинно-наслідковій підпорядкованості зміни та розвитку; пізнання проявів необхідності та випадковості негативних і позитивних характеристик, кількісних та якісних змін, дії механізмів мотивації та інтересу.

Економічний аналіз відіграє важливу роль в економічному розвитку. Він виступає провідною з'єднувальною ланкою між бухгалтерським обліком і прийняттям управлінських рішень. Завдяки цьому створюються умови для забезпечення безкризової ефективної діяльності суб'єктів господарювання.

Дієвість економічного аналізу залежить від застосування комплексного підходу, який насамперед передбачає всебічне вивчення економічних явищ і процесів за допомогою системи взаємопов'язаних економічних показників.

Основні напрями здійснення економічного аналізу:

1. Аналіз стану та перспективної динаміки внутрішнього та зовнішнього економічного середовища суб'єкта господарювання, що змінюється за еволюційними характеристиками і за різними соціально-політичними та економічними сценаріями.

2. Аналіз можливостей та раціонального поступу економічного зростання, для чого слід зосередити всі важелі макроекономічної та мікроекономічної політики.

3. Аналіз ділового партнерства, який є умовою мінімізації ризику участі на ринку.

4. Аналітичне забезпечення індикативного та бізнес-планування.

5. Аналіз доходів і витрат за критеріями приросту фінансових результатів і забезпечення стійкої конкурентоспроможності на ринку.

6. Інвестиційний аналіз, який є осередком ділової активності у господарюванні.

7. Аналітичне забезпечення антикризового управління передбачає постійний моніторинг фінансового стану глобального та локального економічного середовища кожної відносно відособленої системи господарювання на предмет попередження кризових явищ і процесів чи подолання фінансової кризи.

Внутрішніми користувачами економічного аналізу виступають одержувачі аналітичної інформації в межах підприємства, організації чи їх структурних підрозділів, до яких належать: управлінський персонал; власники контрольних пакетів акцій; члени трудового колективу; бухгалтери, економісти, фінансисти; внутрішні аудитори; профспілкові організації.

Зовнішніми користувачами економічного аналізу є одержувачі результатів економічного аналізу, які перебувають поза межами господарських структур, а саме: представники вищих органів управління; кредитори; контрагенти; представники державних контролюючих і регулюючих органів; спеціалісти зі

злиття та поглинання; дрібні власники та потенційні інвестори; незалежні аналітики; зовнішні аудитори; конкуренти.

15. Особливості процесу кредитування

Оскільки, головною метою кредитора є одержання прибутку (відсотка), а метою позичальника – задоволення тимчасової потреби у додаткових грошових ресурсах, то з боку кредитора позика є актом комерційного продажу на певний термін грошових коштів.

До групи кредиторів відносять, насамперед, кредитні установи, серед яких головне місце посідають банки. Але крім банків у кредитні відносини вступають і небанківські кредитні установи – кредитні кооперативи і спілки, ломбарди, каси взаємодопомоги, пункти прокату тощо.

Кредит – це форма прояву кредитних відносин, форма руху позичкового капіталу.

Кредит виражає економічні відносини між кредитором і позичальником, які виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення. Кредитори надають, а позичальники одержують вартість (капітал) у позичку, повертаючи її потім з відсотком.

Кредит як форма руху позичкового капіталу об'єднує в собі два процеси:

- 1) акумуляцію тимчасово вільних грошових коштів;
- 2) вкладення, або розміщення, цих коштів.

В умовах розвинутого ринкового господарства кредит є обов'язковим атрибутом механізму господарювання для всіх економічних суб'єктів.

Необхідність кредитних відносин пов'язана з об'єктивною розбіжністю у часі руху матеріальних і грошових потоків, що виникає в процесі відтворення суспільного продукту: в одних сферах господарства здійснюється вивільнення коштів, в інших – виникає потреба в них. Зняти таку розбіжність (суперечність) і дозволяє кредит.

Потреба в кредиті виникає через різницю у величині і термінах повернення капіталу, авансованого у виробництво, а також у зв'язку із необхідністю одночасної інвестиції великих грошових коштів для розширення виробничого процесу.

Традиційно виникнення потреби в кредиті пов'язують із сезонністю виробництва. У цьому плані, наприклад, сільське господарство не може не спиратися на використання кредитів.

Поряд з необхідністю кредитних відносин, внаслідок утворення тимчасово вільних капіталів та їх руху формується й можливість кредиту.

Розвинуті кредитні відносини пов'язані зі створенням відповідного інституціонального середовища – мережі спеціальних кредитних інституцій, які спеціалізуються на здійсненні кредитних операцій. Кредитні установи організовують й обслуговують рух позичкового капіталу, забезпечують його

залучення, акумуляцію та перерозподіл у ті сфери народного господарства, де виникає дефіцит коштів.

Отже, кредитування – це кредитний процес, що включає сукупність механізмів реалізації кредитних відносин.

Юридичною основою системи кредитування є кредитний договір. Усі питання щодо кредитування вирішуються безпосередньо між двома сторонами: кредитором і позичальником. Кредитний договір передбачає виникнення певних обов'язків кожної із сторін.

Одночасно суб'єкти кредитних відносин володіють й певними правами та відповідають за дотримання і виконання договірних умов.

Об'єктом кредитних відносин є вартість, яка надається в позику з метою отримання прибутку. Ще з часів командної економіки виділяються два об'єкти та, відповідно, методи кредитування:

- 1) за оборотом;
- 2) за залишком.

У процесі кредитування за оборотом позичка надається для оплати матеріальних цінностей, які надходять до покупця, і витрат, які ним проводяться.

При кредитуванні за залишком позички надаються на покриття тимчасових залишків матеріальних цінностей і невідшкодованих витрат.

В першому випадку об'єктом кредитних відносин є обіг вартості (матеріальних цінностей і витрат, які кредитуються), у другому – залишок вартості на певну дату, трактує кредит як спосіб перерозподілу наявних капіталів.

16. Методика погашення кредиту

Кредитування – метод вирішення багатьох проблем, пов'язаних з фінансами, не виключаючи житлових. Плануючи взяти позику, бажано заздалегідь з'ясувати використовуваний варіант його повернення і нарахування відсотків.

На сьогоднішній день поширені два методу нарахування щомісячних платежів позичальниками: 1) ануїтетний; 2) класичний (відсотки на залишок).

Ануїтетний спосіб погашення кредиту передбачає повернення взятих коштів з нарахованими на них відсотками рівними частками протягом усього терміну позики. Він розраховується за спеціальною формулою, наведеною нижче разом з прикладом графіка щомісячних внесків.

Розраховується місячний ануїтетний платіж за формулою:

$$K = S * \left(P + \frac{P}{(1 + P)^N - 1} \right), \quad (16.1)$$

де K – щомісячний платіж; S – першопочаткова сума кредиту; P – $(1/120)$ процентної ставки; N – кількість місяців.

Для розрахунку процентної складової ануїтетного платежу, потрібно залишок кредиту на вказаний період помножити на річну процентну ставку та все це поділити на 12 (кількість місяців в році):

$$p_n = S_n * \frac{P}{12}, \quad (16.2)$$

де p_n – нараховані проценти; S_n – залишок заборгованості на період; P – річна процента ставка за кредит.

Для того, щоб визначити частину, яка йде на погашення боргу, необхідно з місячного платежу вирахувати нараховані проценти:

$$s = K - p_n, \quad (16.3)$$

де s – частина виплати, яка йде на погашення боргу; K – місячний платіж; p_n – нараховані проценти, в момент n -ї виплати.

Класичний спосіб погашення кредиту (відсотки на залишок), навпаки, характерний різними за величиною сумами, які визначаються більш просто – відсотки за місяць нараховуються на позику, що залишилася на перше число.

Від першого варіанту даний диференційований метод відрізняється тим, що кожен платіж містить незмінну з часом частину взятої позики. Варіюється тільки сума відсотків, саме вона створює нерівномірність внесків.

Розмір основного платежу визначається наступним чином: необхідно суму кредиту поділити на кількість місяців, за яку планується погашення кредиту, в результаті цього, отримане число і буде відображати основний платіж:

$$b = \frac{S}{N}, \quad (16.4)$$

де b – основний платіж; S – розмір кредиту; N – кількість місяців.

Для розрахунку нарахованих процентів потрібно залишок кредиту на вказаний період помножити на річну процентну ставку і все це поділити на 12 (кількість місяців в році):

$$p = \frac{S_n * P}{12}, \quad (16.5)$$

де p – нараховані проценти; S_n – залишок заборгованості на період; P – річна процентна ставка за кредит.

Щоб визначити залишок заборгованості за період, тобто знайти величину з наведеної вище формули, необхідно розмір основного платежу помножити на кількість минулих періодів і все це відняти від загальної суми платежу:

$$S_n = S - (b * n), \quad (16.6)$$

де n – кількість минулих періодів.

17. Поняття та основні види цінних паперів

В умовах ринкової економіки важливу роль у фінансовій діяльності відіграють цінні папери. З їх використанням вирішуються питання щодо залучення коштів для фінансування програм, проектів, підприємств; забезпечення обігу ресурсів; створення умов для залучення та використання інвестицій; здійснення контролю за формуванням та впровадженням господарських проектів; управління ефективністю використання активів та ін.

Проведення операцій з цінними паперами надає додаткові можливості суб'єктам в управлінні фінансовими активами. Такі інструменти застосовують в різних видах та формах, що дає змогу вирішувати різноманітні фінансові проблеми, які виникають за певних обставин.

Згідно, Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» (від 23.02.2006 р. № 3480-IV): цінні папери – це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з проспектом їх емісії (за емісійними цінними паперами), а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Цінні папери – активи, що є свідченням майнових відносин між емітентами і власниками та відтворюють порядок їх реалізації в процесі проведення фінансових операцій.

В Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1) пайові цінні папери – цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі (крім інвестиційних сертифікатів та сертифікатів ФОН), надають власнику право на участь в управлінні емітентом (крім сертифікатів ФОН) і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента (крім сертифікатів ФОН). До пайових цінних паперів відносяться: акція; інвестиційний сертифікат; сертифікати ФОН.

2) боргові цінні папери – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться: облігація; казначейське зобов'язання України; ощадний (депозитний) сертифікат; вексель.

3) іпотечні цінні папери – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться: іпотечна облігація; іпотечний сертифікат; заставна;

4) приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

6) товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Використання цінних паперів передбачає:

- надання визначених умовами випуску цінних паперів прав емітенту й інвестору;

- виконання визначених умовами емісії зобов'язань (як емітентом, так і власником);

- передавання таких прав (у певних випадках і зобов'язань) іншим особам в порядку, встановленому умовами випуску цінних паперів.

Власник цінних паперів може отримати два види доходу:

- дохід від володіння цінними паперами;

- дохід від розпорядження цінними паперами.

Отже, цінні папери виконують важливі функції, адже, їх використання дає можливість вирішувати значну кількість проблем інвестиційного розвитку, забезпечення обігу ресурсів, підприємницької діяльності, залучення інвестиційного капіталу та ін.

18. Оцінка дохідності від акцій

Оцінка цінних паперів покликана визначити їх ринкову та інвестиційну вартість. Через низку обставин інвестиційна вартість не завжди збігається з ринковою. Існуюча різниця пояснюється специфікою оцінки майбутньої прибутковості, уявленнями про міру ризику, податковою ситуацією тощо.

Також, під оцінкою цінних паперів розуміється процес визначення інвестиційної (внутрішньої, дійсної, дисконтованої) їх вартості. Ключовим фактором при оцінюванні будь-якого фінансового інструмента є позитивне співвідношення між ризиком і очікуваним доходом. Це означає, що при здійсненні оцінки цінних паперів враховуються дві величини: норма доходу, яку власник сподівається отримати наприкінці кожного періоду володіння цінним папером, і мінімальна норма доходу (ставка дисконту), прийнята для інвестора.

Очікувана вартість акції для інвестора дорівнює сумі очікуваних у майбутньому дисконтованих доходів.

Дисконтування – це коректування поточних цін в зв'язку з очікуваними змінами прибутку або по якимось іншим причинам у відповідності з очікуваними майбутніми змінами цін на товари, курсів цінних паперів та валютних курсів.

Розрахована в процесі оцінки, інвестиційна вартість цінного паперу порівнюється з його поточною ринковою вартістю, і на підставі цього порівняння інвестор доходить висновку про доцільність придбання цінного паперу.

Якщо інвестиційна вартість цінного паперу буде більша за його поточну ринкову вартість, це означає, що ринок недооцінив його, але згодом зробить це, тобто такий цінний папір є сенс купувати, оскільки він принесе власнику дохід внаслідок збільшення ринкової вартості. І, навпаки, якщо інвестиційна вартість буде менша за поточну ринкову, це означає, що ринок переоцінив його, але згодом правильно оцінить, тобто такий цінний папір купувати недоцільно.

Оцінка привілейованих акцій

Привілейована акція – це акція, що забезпечує отримання фіксованого дивіденду. Не дивлячись на те, що насправді за всіма привілейованими акціями передбачається право викупу і багато з них погашаються, все ж таки вони не мають терміну погашення. Отже, коли мова йде про їх оцінку, то їх можна охарактеризувати як безтермінові цінні папери.

Визначення інвестиційної вартості привілейованих акцій:

$$P_{\text{ІВПА}} = \frac{\text{Очікувані щорічні виплати дивідендів}}{\text{Очікувана норма доходу}} \quad (18.1)$$

Оцінка простих акцій

Метою придбання простих акцій є одержання прибутку у формі грошової виплати дивідендів і доходу за рахунок збільшення ціни акцій. Як правило, люди купують прості акції, розраховуючи (крім дивідендів) одержати дохід за рахунок подорожчання акцій. Ці сподівання можуть виправдатися чи не виправдатися, але більшість людей не купували б акції, якби не було можливості одержати цей додатковий дохід.

Оцінка простих акцій набагато складніша, ніж оцінка облігацій чи привілейованих акцій, тому що інвестор не може бути впевнений у розмірі доходу, тимчасових границях його виплати і нормі доходу. Оцінка простих акцій з постійним розміром дивідендів аналогічна оцінці привілейованих акцій. Оцінка простих акцій з дивідендами, які постійно зростають (модель М.Дж. Гордона):

$$P_{\text{АП}} = (D_0 * (1+q)) / (r_a - q), \quad (18.2)$$

$$P_{\text{АП}} = D_1 / (r_a - q), \quad (18.3)$$

де D_0 – останній виплачений дивіденд на акцію; D_1 – очікувана виплата дивідендів на акцію через рік; q – очікувана середньорічна норма росту дивідендів по акції; r_a – очікувана норма доходу.

19. Оцінка дохідності від облігацій

Інвестори, які вкладають капітал в облігації, одержують дохід, який розраховують наступним чином: номінальний; поточний; дохід до терміну погашення.

Номінальний дохід – це відсотки по облігаціях:

$$D_n = (\text{Номінальна вартість облігації} * \text{Купонний відсоток облігації}) * 100 \% \quad (19.1)$$

Поточний дохід – це відношення між відсотковим доходом по облігації і поточною ринковою вартістю облігації:

$$D_{po} = (\text{Фіксований розмір купонної ставки} * \text{Номінальна вартість облігації}) / \text{Поточна ринкова вартість облігації} \quad (19.2)$$

Дохід до терміну погашення – це зовнішня норма прибутку, що розраховується як відношення ціни, за яку придбана облігація, до майбутнього потоку виплат відсотків та номінальної вартості облігації:

$$R_{ob} = (C_{ob} + (H_{ob} - C_{ob})/n) / ((H_{ob} - C_{ob})/n), \quad (19.3)$$

де C_{ob} – річний відсоток по облігації; H_{ob} – номінальна вартість облігації; C_{ob} – поточна вартість облігації; N – кількість років до терміну погашення.

Якщо ціна облігації менша, ніж її номінальна вартість, то вона продається з дисконтом, що розраховується за формулою:

$$D = ((C - r_a) * N) / (N + r_a), \quad (19.4)$$

де C – купонний дохід; r_a – дохід від вкладень в альтернативний сектор (найчастіше це банківська ставка); N – номінальна вартість облігації.

Якщо ринкова ціна вище номінальної вартості облігації, то за цією ж формулою розраховується премія облігації.

Прибутковість облігації характеризується низкою параметрів, що залежать від умов, запропонованих емітентом. Для облігацій, погашуваних у кінці

терміну, на який вони випущені, прибутковість вимірюється купонною, поточною та повною прибутковістю.

Купонна прибутковість – це процентна ставка, означена на облігації і яку емітент зобов'язується сплатити за кожним купоном. Платежі за купонами можуть здійснюватися щорічно, щопівріччя, щоквартально.

Між курсовою вартістю та дохідністю до погашення облігації існують певні залежності: 1) ціна облігації та дохідність до погашення перебувають у зворотній залежності. При підвищенні дохідності ціна облігації падає, при зниженні – зростає; 2) якщо дохідність до погашення нижче купонного відсотку, то облігація продається з премією; 3) якщо дохідність до погашення вище купонного відсотку, облігація продається зі знижкою; 4) якщо дохідність до погашення дорівнює купонному відсотку, ціна облігації дорівнює номіналу.

Ціни облігацій визначаються п'ятьма основними моментами: рівнем позичкового відсотка; кредитним рейтингом емітента; строком до погашення; наявністю обкладеного або викупного фонду; умовами першочергового і наступного випуску облігацій. Облігації першого випуску мають вищу оцінку, ніж наступні.

З підвищенням позичкового відсотка ціни облігацій знижуються, і навпаки. Чим міцніше фінансове становище позичальника, тобто вищий його кредитний рейтинг, тим вигідніші умови, за яких робиться позика.

Економічним методом виявлення неправильного оцінювання облігації є метод оцінювання шляхом капіталізації доходу.

20. Методика оцінювання інвестиційних рішень

Методи оцінки інвестиційних проектів поділяють на дві групи. Перша включає методи, які ґрунтуються на обчисленні деяких спрощених показників і не враховують часовий чинник, а друга – методи, які враховують часовий чинник і базуються на дисконтуванні грошових потоків.

До першої групи належать методи, які визначають ефективність капіталовкладень з огляду на період окупності інвестицій (Payback Period, PP) та облікову ставку прибутку (Accounting Rate of Return, ARR).

До другої – методи, які базуються на обчисленні чистої приведеної вартості проекту (Net Present Value, NPV), чистої термінальної вартості (Net Terminal Value, NTV), внутрішньої ставки прибутку (Internal Rate of Return, IRR), модифікованої внутрішньої ставки прибутку (Modified Internal Rate of Return, MIRR), дисконтованого періоду окупності інвестицій (Discounted Payback Period, DPP) та індексу рентабельності інвестицій (Profitability Index, PI).

Період окупності інвестицій (PP) визначає період часу, необхідний для відшкодування початково вкладених у проект коштів, тобто мінімальний строк, необхідний для того, щоб надходження від реалізації проекту перевищили інвестовані в проект кошти.

Особливістю цього показника є те, що він не враховує надходження грошових коштів після настання періоду окупності, а також того, що кошти, які надійдуть від реалізації проекту через кілька років, не еквівалентні такій самій сумі коштів, вкладеній у проект на початку його реалізації.

Метод не розрізняє проекти з однаковими сумарними грошовими надходженнями, але різним їх розподілом у часі, хоча надходження коштів у початкові періоди є більш привабливим для підприємства.

Період окупності доцільно використовувати для оцінки інвестицій у випадках, коли підприємство має обмеження щодо необхідного періоду окупності або планує капіталовкладення в умовах нестабільної економічної ситуації та значних рівнів невизначеності щодо майбутнього розвитку подій на ринку, оскільки менший період окупності свідчитиме про меншу невизначеність і менші ризики невиконання проекту. Іншими словами, метод доцільно використовувати тоді, коли для підприємства визначальним є не прибутковість, а ліквідність проекту та спроможність швидко окупатися.

Облікова ставка прибутку (ARR) виступає певним аналогом коефіцієнта рентабельності інвестованого капіталу і дорівнює відношенню середньорічного чистого прибутку до середнього обсягу інвестицій, який визначається діленням початкової суми капітальних вкладень на 2.

Значення коефіцієнта не залежать від розподілу прибутку за окремими роками, а також від кількості років, необхідних для реалізації проекту, однак дають уявлення про середній рівень прибутковості інвестицій.

Чиста приведена вартість проекту (NPV) — інтегрований показник, який визначається як різниця між початковими вкладеннями в проект та дисконтованими чистими грошовими надходженнями від реалізації проекту:

$$NPV = -I + \sum_{i=1}^n \frac{ЧГП_i}{(1+k)^i} + \frac{ЛГП}{(1+k)^n}, \quad (20.1)$$

де I — початкові інвестиції; $ЧГП_i$ — чистий грошовий потік за i -й період; k — ставка дисконтування, що визначається вартістю фінансування проекту; $ЛГП$ — ліквідаційний грошовий потік; n — кількість періодів, які визначають строк реалізації проекту.

Оскільки початкові вкладення визначаються від'ємним початковим грошовим потоком (ПГП), чисту приведену вартість проекту можна визначити як суму початкового та дисконтованих грошових потоків за всі n періодів реалізації проекту:

$$NPV = ПГП + \sum_{i=1}^n \frac{ЧГП_i}{(1+k)^i} + \frac{ЛГП}{(1+k)^n}, \quad (20.2)$$

Ставка дисконтування може змінюватись за періодами, тоді:

$$NPV = ПГП + \sum_{i=1}^n \frac{ЧГП_i}{(1+k_i)^i} + \frac{ЛГП}{(1+k_n)^n}, \quad (20.3)$$

де k_i , k_n – ставки дисконтування відповідно за i -й та n -періоди.

Проект доцільно реалізувати, якщо NPV більше 0, і навпаки, він є неприйнятним для підприємства, якщо NPV менше 0. При $NPV=0$, реалізація проекту не принесе підприємству ні прибутків, ні збитків.

NPV – показник, який кількісно відображує зростання багатства акціонерів. Очікуване зростання підприємства та його ринкової вартості визначається сумарною NPV усіх реалізованих проектів. Чиста приведена вартість може бути більш чи менш чутливою до зміни ставки дисконтування. Так, чим більше надходження грошових коштів у початкові періоди порівняно з наступними, тим менш чутливою є NPV до зміни ставки дисконтування при звичайному грошовому потоці. Більш чутливими до зміни ставки дисконтування є проекти з тривалим строком реалізації та значними грошовими потоками наприкінці строку реалізації. У цілому величина NPV суттєво залежить від розміру ставки дисконтування. Тому важливо правильно оцінити вартість фінансування проекту для того, щоб результати оцінки мали практичну значущість.

6.3 ПРИКЛАДИ РОЗВ'ЯЗКІВ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ»

Задача 1

На основі даних Балансу (Ф. № 1) та Звіту про фінансові результати (Ф. № 2) здійснити оцінку ймовірності настання банкрутства на ПАТ «ТерА» за 2014-2015 роки (Додаток А) за моделлю Ліса.

Розв'язок:

Модель Ліса:

$$Z = 0,063 \times X_1 + 0,092 \times X_2 + 0,057 \times X_3 + 0,001 \times X_4; \quad (1.1)$$

де Z – рівень ризику банкрутства; 0,063; 0,092; 0,057; 0,001 – константи;

x_1 – відношення оборотного капіталу до всіх активів; $X_1 = \frac{\Phi.1p.1195}{\Phi.1p.1300}$.

x_2 – відношення прибутку від реалізації до всіх активів; $X_2 = \frac{\Phi.2p.2000}{\Phi.1p.1300}$.

x_3 – відношення нерозподіленого прибутку до всіх активів; $x_3 = \frac{\Phi.1p.1420}{\Phi.1p.1300}$.

x_4 – відношення власного капіталу до позичкового капіталу; $x_4 = \frac{\Phi.1p.1495}{\Phi.1p.1900}$.

Використовуючи дані досліджуваного підприємства, розраховуємо наступні фінансові показники:

1) відношення оборотного капіталу до всіх активів:

2014 р.:

$$x_1 = \frac{\Phi.1p.1195}{\Phi.1p.1300} = \frac{4707}{9053} = 0,52.$$

2015 р.:

$$x_1 = \frac{\Phi.1p.1195}{\Phi.1p.1300} = \frac{6276}{10205} = 0,61.$$

2) відношення прибутку від реалізації до всіх активів:

2014 р.:

$$x_2 = \frac{\Phi.2p.2000}{\Phi.1p.1300} = \frac{30419}{9053} = 3,36.$$

2015 р.:

$$x_2 = \frac{\Phi.2p.2000}{\Phi.1p.1300} = \frac{48041}{10205} = 4,71.$$

3) відношення нерозподіленого прибутку до всіх активів:

2014 р.:

$$x_3 = \frac{\Phi.1p.1420}{\Phi.1p.1300} = \frac{-2260}{9053} = -0,25.$$

2015 р.:

$$x_3 = \frac{\Phi.1p.1420}{\Phi.1p.1300} = \frac{-865}{10205} = -0,08.$$

4) відношення власного капіталу до позичкового капіталу:

2014 р.:

$$x_4 = \frac{\Phi.1p.1495}{\Phi.1p.1900} = \frac{3757}{9053} = 0,42.$$

2015 р.:

$$x_4 = \frac{\Phi.1p.1495}{\Phi.1p.1900} = \frac{5152}{10205} = 0,50.$$

Отримавши всі результати фінансових показників, розраховуємо ймовірність настання банкрутства досліджуваного підприємства:

2014 р.:

$$Z = 0,063 \times 0,52 + 0,092 \times 3,36 + 0,057 \times (-0,25) + 0,001 \times 0,42 = \\ = 0,03276 + 0,30912 - 0,01425 + 0,00042 = 0,33$$

2015 р.:

$$Z = 0,063 \times 0,61 + 0,092 \times 4,71 + 0,057 \times (-0,08) + 0,001 \times 0,50 = \\ = 0,03843 + 0,43332 - 0,00456 + 0,0005 = 0,47$$

Отримані результати фінансових показників переносимо в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Розрахунок ймовірності банкрутства підприємства за моделлю Ліса

Показники	2014 рік	2015 рік	Абсолютне відхилення, (+; -) 2015-2014рр.	Межі ймовірності банкрутства підприємства
X ₁	0,52	0,61	0,09	Мінімальне значення Z менше 0,037
X ₂	3,36	4,71	1,35	
X ₃	-0,25	-0,08	0,17	
X ₄	0,42	0,50	0,08	
Z	0,33	0,47	0,14	

Отримані результати свідчать проте, що ймовірність настання банкрутства на досліджуваному підприємстві є дуже малою, адже, отримані результати z-коефіцієнта є високими та значно більшими за встановлене граничне значення (0,037), та зростають протягом 2014-2015 років, дана тенденція є позитивною для діяльності даного підприємства.

Задача 2

На основі даних Балансу (Ф. № 1) та Звіту про фінансові результати (Ф. № 2) здійснити оцінку фінансових показників діяльності ПАТ «ТерА» протягом 2014-2015 років (Додаток А).

Розв'язок:

Рентабельність реалізації або комерційна рентабельність розраховується як відношення чистого прибутку (ЧП) до чистого доходу (ЧД) та характеризує рівень прибутку на 1 грн. реалізованої продукції.

Рентабельність реалізації залежить від структури реалізації та індивідуальної рентабельності окремих видів продукції.

Отже, розраховуємо рентабельність:

2014 р.:

$$P_K = \frac{\text{ЧП}}{\text{ЧД}} * 100\% = \frac{\text{Ф.2р.2350}}{\text{Ф.2р.2000}} * 100\% = \frac{-3657}{30419} * 100\% = -12,02\%$$

2015 р.:

$$P_K = \frac{\text{ЧП}}{\text{ЧД}} * 100\% = \frac{\text{Ф.2р.2350}}{\text{Ф.2р.2000}} * 100\% = \frac{1395}{48041} * 100\% = 2,90\%$$

Всі необхідні результати фінансових показників досліджуваного підприємства переносимо у табл. 2.1.

Оцінка зміни результатів фінансових показників діяльності підприємства

Показник	2014 рік	2015 рік	Абсолютне відхилення, (+; -) 2015-2014рр.
Рентабельність реалізації, %	-12,02%	2,90%	0,15%
Чистий прибуток (збиток), тис. грн., Ф.1 р.2350 (р.2355)	-3657	1395	5052

Дослідивши результати фінансових показників виявлено, що протягом 2014 р. вони мали від'ємні значення, у зв'язку з наявністю на досліджуваному підприємстві збитку на суму -3657 тис. грн.

Протягом 2015 р. виявлено, що результат рентабельності реалізації складав 2,90 %, тобто більше на 0,15 % за результат 2014 р. (-12,02 %), іншими словами, рівень прибутку на 1 грн. реалізованої продукції становив 2,90 %. Дана зміна є позитивною для діяльності досліджуваного підприємства, та пояснюється його прибутковістю протягом 2015 р. (1395 тис. грн.).

Задача 3

На основі даних Балансу (Ф. № 1) проаналізувати капітал ПАТ «ТерА» за 2014-2015 роки (Додаток А).

Розв'язок:

На основі даних Ф. № 1 заповнюємо табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Оцінка капіталу підприємства

Період	Постійний (довгостроковий) капітал		Змінний (короткостроковий) капітал
	Власний капітал Ф.1р.1495	Довгострокові зобов'язання Ф.1р.1595	Поточні зобов'язання Ф.1р.1695
2014 рік	3757	0	5296
2015 рік	5152	0	5053
Абсолютне відхилення, (+; -) 2015-2014рр.	1494	0	-243
Відносне відхилення, % 2015/2014рр.*100%-100%	37,13	0	-4,59

Проаналізувавши капітал досліджуваного підприємства виявлено, що протягом 2015 року сума власного капіталу зросла до 5152 тис. грн., тобто

збільшилася на 1494 тис. грн. (37,13 %) порівняно з 2014 роком (3757 тис. грн.); довгострокові зобов'язання дорівнюють нулю протягом 2014-2015 років; сума поточних зобов'язань за 2015 рік зменшилася до 5053 тис. грн., тобто скоротилася на -243 тис. грн. я(-4,59 %) відносно суми 2014 року (5296 тис. грн.).

Динаміка скорочення суми поточних зобов'язань за 2015 рік є позитивним аспектом для діяльності досліджуваного підприємства, а динаміка зростання суми власного капіталу – позитивною тенденцією для даного підприємства.

Задача 4

На основі даних Балансу (Ф. № 1) здійснити оцінку оборотності кредиторської заборгованості ПАТ «ТерА» за 2014-2015 роки (Додаток А).

Розв'язок:

Обчислюємо результати фінансових показників:

1. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, який показує, скільки разів виникає заборгованість та сплачується підприємством за період, що аналізується. Зростання цього коефіцієнта може відображати поліпшення платіжної дисципліни у відношеннях з постачальниками, бюджетом та іншими кредиторами чи (або) скорочення закупівель з відстроченням платежу (комерційного кредиту постачальників).

$$K_{окз} = \frac{\Phi.2p.2050}{\Phi.1p.1605 + p.1615}. \quad (4.1)$$

2014 р.:

$$K_{окз} = \frac{27641}{0 + 1816} = 15,22.$$

2015 р.:

$$K_{окз} = \frac{39971}{0 + 2639} = 15,15.$$

2. Тривалість оборотності кредиторської заборгованості (дні), який показує розрахункову кількість днів, необхідних, для погашення кредиту, отриманого від постачальників:

$$T_{окз} = \frac{360 \text{ днів}}{K_{окз}}. \quad (4.2)$$

2014 р.:

$$T_{окз} = \frac{360 \text{ днів}}{15,22} = 23 \text{ дні}.$$

2015 р.:

$$T_{окз} = \frac{360 \text{ днів}}{15,15} = 24 \text{ дні}.$$

Отримані результати фінансових показників вписуємо в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

**Оцінка зміни результатів оборотності кредиторської
заборгованості підприємства**

Показник	2014 рік	2015 рік	Абсолютне відхилення, (+; -) 2015-2014рр.
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	15,22	15,15	-0,07
Тривалість одного обороту кредиторської заборгованості, дні	23	24	1

Проаналізувавши результати фінансових показників виявлено, що значення коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості за 2015 рік скоротилося до 15,15, тобто на -0,07 порівняно з результатом 2014 року (15,22). Дана тенденція є негативною для діяльності досліджуваного підприємства, та свідчить про погіршення платіжної дисципліни підприємства.

Зростання тривалості одного обороту кредиторської заборгованості на досліджуваному підприємстві є негативним, адже, свідчить про збільшення розрахункової тривалості погашення кредиту.

Задача 5

На основі даних Балансу (Ф. № 1) та Звіту про фінансові результати (Ф. № 2) здійснити оцінку впливу оборотності оборотних активів на зміну прибутку від продажів ПАТ «ТерА» протягом 2014-2015 років (Додаток А).

Розв'язок:

Оцінку впливу факторів на зміну економічного результату, отриманого у зв'язку зі прискоренням (уповільненням) оборотності оборотних активів на певну кількість днів (вказати дні), здійснено на основі даних табл. 5.1.

Таблиця 5.1

**Оцінка впливу факторів на економічний результат від прискорення
(уповільнення) оборотності оборотних активів підприємства**

Показник	2015 рік	2014рік	Зміна (+; -) 2015-2014рр.
1. Виручка від продажу, тис. грн., (N), Ф.2, р.2000	48041	30419	17622

2. Середньорічні залишки оборотних активів, тис. грн., (E), Ф.1, р.1195	6276	4707	1569
3. Тривалість оборотності оборотних активів, дні	47,03	55,71	-8,68
4. Одноденний оборот, тис. грн. (п.1/360)	133,45	-	-
5. Економічний результат:	-	-	5978,56
5.1. Прискорення (-), уповільнення (+) оборотності, дні	-	-	-8,68
5.2. Сума вивільнених з обороту коштів за рахунок прискорення оборотності (-), тис. грн.	-	-	5978,56
5.3. Сума залучених в оборот коштів у зв'язку з уповільненням оборотності (+), тис. грн.	-	-	-

На зміну тривалості оборотності оборотних активів вплинули два фактори: середньорічні залишки оборотних активів (E) та виручка від продажів (N).

Розраховуємо вплив факторів E та N, використовуючи модель показника тривалості оборотності оборотних активів (L), в днях:

$$L = \frac{E}{N} \times 360. \quad (5.1)$$

2014 р.:

$$L = \frac{E}{N} \times 360 = \frac{4707}{30419} \times 360 = 55,71 \text{ дні}.$$

2015 р.:

$$L = \frac{E}{N} \times 360 = \frac{6276}{48041} \times 360 = 47,03 \text{ дні}.$$

Використовуючи прийом ланцюгових підстановок, розрахуємо вплив факторів E та N на зміну тривалості оборотності:

$$\begin{aligned} \Delta L(E)_0 &= \frac{E_1}{N_0} \times 360 - \frac{E_0}{N_0} \times 360 = \frac{6276}{30419} \times 360 - \frac{4707}{30419} \times 360 = 74,27 - 55,71 = \\ &= 18,56 \text{ днів} \times 133,45 = 2476,83 \text{ тис. грн.} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \Delta L(E)_1 &= \frac{E_1}{N_1} \times 360 - \frac{E_1}{N_0} \times 360 = \frac{6276}{48041} \times 360 - \frac{6276}{30419} \times 360 = 47,03 - 74,27 = \\ &= -27,24 \text{ днів} \times 133,45 = -3635,18 \text{ тис. грн.} \end{aligned}$$

Сукупний вплив двох факторів (E та N) на зміну економічного результату у зв'язку із прискоренням (уповільненням) оборотності оборотних коштів:

$$\Delta L(E)_0 - \Delta L(E)_1. \quad (5.2)$$

$$2343,38 - (-3635,18) = 5978,56 \text{ тис. грн.}$$

Провівши розрахунки виявлено, що тривалість оборотності оборотних активів на досліджуваному підприємстві протягом 2015 року скоротилася на - 8,68 дні, що свідчить про її прискореність.

Сукупний вплив факторів (Е та N) на зміну економічного результату в зв'язку із прискореністю оборотності оборотних активів на -8,68 днів становив 5978,56 тис. грн., тобто за рахунок збільшення суми оборотних активів на 1569 тис. грн. оборотність активів уповільнилася на 18,56 днів, у зв'язку з чим було залучено обігові кошти на суму 2476,83 тис. грн. В свою чергу, через збільшення обсягу продаж на 17622 тис. грн. пришвидшилася оборотність оборотних активів на -27,24 дні, і з обігу було вивільнено обігові кошти на суму -3635,18 тис. грн.

6.4 МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗКУ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ»

1. До показників, що характеризують майновий потенціал підприємства відносяться:

1.1 Коефіцієнт реальної вартості основних засобів:

$$K_{pvoz} = \frac{\Phi.1p.1010}{\Phi.1p.1300}. \quad (1.1)$$

Значення цього показника залежить від повноти використання виробничих потужностей підприємства: чим повніше реалізується потужність підприємства, тим нижчим, має бути значення даного коефіцієнта.

1.2 Коефіцієнт зносу основних засобів:

$$K_{зоз} = \frac{\Phi.1p.1012}{\Phi.1p.1011}. \quad (1.2)$$

Характеризує ту частку вартості основних засобів, яку списано на витрати виробництва в попередніх періодах. Збільшення коефіцієнта в динаміці є негативною тенденцією. Значення коефіцієнта зносу більше 50 %, вважається не бажаним.

1.3 Коефіцієнт придатності основних засобів:

$$K_{noz} = \frac{\Phi.1p.1010}{\Phi.1p.1011}. \quad (1.3)$$

Показує, яка частка основних засобів придатна для експлуатації в процесі здійснення господарської діяльності.

1.4 Частка основних засобів в активах:

$$\chi_{oz} = \frac{\Phi.1p.1010}{\Phi.1p.1300} \times 100\%. \quad (1.4)$$

Свідчить про частку фінансових ресурсів, що інвестовані в основні засоби. Надання інтерпретації результатам аналізу також залежить від сфери, в якій діє підприємство: для торгового бізнесу важливо формувати запаси товарів для забезпечення безперебійності роботи, відповідно, частка основних засобів у загальній сумі активів є низькою. Динаміка зменшення частки основних засобів протягом певного періоду є позитивною в умовах стабільного або зростаючого обсягу виробництва та свідчить про підлаштування підприємства під зниження місткості ринку, кризові процеси і т. д. У той же час, така динаміка є негативною в умовах зниження обсягу виробництва та свідчить про неконтрольовану втрату виробничого потенціалу. Збільшення частки основних засобів може розцінюватися як підвищення виробничого потенціалу підприємства.

1.5 Коефіцієнт оновлення основних засобів:

$$K_{ooz} = \frac{\Phi.1p.1011_{kp.4} - p.1011_{kp.3}}{\Phi.1p.1011_{kp.4}}. \quad (1.5)$$

Вказує на рівень фізичного та морального оновлення основних засобів підприємства. Позитивною тенденцією буде збільшення показника.

1.6 Частка довгострокових фінансових інвестицій в активах:

$$\chi_{d\phi i} = \frac{\Phi.1p.1030 + p.1035}{\Phi.1p.1300}. \quad (1.6)$$

Вказує на важливість вкладення інвестицій у фінансові активи підприємства (акції, облігації ін.). Висновки щодо доцільності вкладення коштів за цим напрямком слід робити на основі ефективності таких інвестицій. Тобто, збільшення частки довгострокових фінансових інвестицій є позитивним явищем,

якщо збільшується сума доходів від фінансових інвестицій, а рентабельність таких дій перевищує рентабельність основної діяльності підприємства.

1.7 Коефіцієнт мобільності активів:

$$K_{ma} = \frac{\Phi.1p.1195}{\Phi.1p.1095}. \quad (1.7)$$

Вказує на співвідношення оборотних та необоротних активів підприємства. Високе значення мобільності активів характерне для підприємств торгівельної, фінансової сфери, в той час, як у більшості промислових підприємств частка необоротних активів висока.

1.8 Коефіцієнт майна виробничого призначення:

$$K_{mvp} = \frac{\Phi.1p.1000 + p.1010 + p.1101 + p.1102}{p.1300}. \quad (1.8)$$

Характеризує частку засобів виробництва у вартості майна, рекомендоване значення більше 0,5.

1.9 Коефіцієнт постійності:

$$K_n = \frac{\Phi.1p.1095}{\Phi.1p.1300}. \quad (1.9)$$

Низький результат цього показника свідчить про незадовільний виробничий потенціал підприємства.

1.10 Коефіцієнт співвідношення оборотних та необоротних активів:

$$K_{она} = \frac{\Phi.1p.1195}{\Phi.1p.1095}. \quad (1.10)$$

Результат цього показника повинен збільшуватися, що дасть можливість підвищувати ліквідність балансу підприємства. Негативним є різка зміна результатів показника.

2. До показників, що характеризують ліквідність та платоспроможність підприємства відносяться:

2.1 Коефіцієнт абсолютної ліквідності:

$$K_{ал} = \frac{\Phi.1p.1160 + p.1165}{\Phi.1p.1695 + p.1700}. \quad (2.1)$$

Характеризує, яка частка короткострокових зобов'язань може бути, за необхідності, негайно погашена за рахунок наявних грошових коштів. Рекомендоване значення: 0,2-0,35.

2.2 Коефіцієнт проміжної ліквідності:

$$K_{прл} = \frac{\Phi.1p.1160 + p.1165 + p.(1120 + \dots + 1155)}{\Phi.1p.1695 + p.1700}. \quad (2.2)$$

Засвідчує потенційну здатність підприємства погасити свої поточні зобов'язання при умові отримання від дебіторів всієї суми короткострокової заборгованості. Рекомендоване значення: 0,7-0,8.

2.3 Коефіцієнт поточної ліквідності:

$$K_{пл} = \frac{\Phi.1p.1195 + p.1200}{\Phi.1p.1695 + p.1700}. \quad (2.3)$$

Характеризує достатність оборотних активів підприємства для погашення своїх боргів та показує, скільки грошових одиниць оборотних активів припадає на кожну грошову одиницю поточних зобов'язань. Рекомендоване значення: вище 1.

2.4 Показник покриття:

$$Пп = \frac{\Phi.1p.1195}{\Phi.1p.1695}. \quad (2.4)$$

Показує обсяг оборотних активів, що припадає на одиницю короткострокових зобов'язань. Рекомендоване значення: вище 1.

3. До показників, що характеризують фінансову стійкість підприємства відносяться:

3.1 Коефіцієнт фінансової незалежності (фінансової автономії):

$$K\phi_n = \frac{\Phi.1p.1195}{\Phi.1p.1900}. \quad (3.1)$$

Характеризує частку власного капіталу у загальній вартості авансованого капіталу (джерел фінансування) підприємства. Зростання результату означає підвищення фінансової стійкості підприємства та є позитивним моментом. Рекомендоване значення: вище 0,5.

3.2 Коефіцієнт фінансової залежності:

$$K\phi_z = \frac{\Phi.1p.1900}{\Phi.1p.1195}. \quad (3.2)$$

Є оберненим до коефіцієнта фінансової автономії. Зростання результату в динаміці свідчить про збільшення частки залучених коштів у фінансуванні підприємства. Якщо його значення знижується до 1, то це означає, що власники повністю фінансують своє підприємство. Рекомендоване значення: менше 2.

3.3 Коефіцієнт фінансового ризику (фінансового левериджу):

$$K\phi_p = \frac{\Phi.1p.(1595+1695+1700)}{\Phi.1p.1495}. \quad (3.3)$$

Характеризує величину залученого капіталу в розрахунку на 1 грн. власного капіталу. Чим вище його значення, тим вищий ризик вкладання капіталу в підприємство. Рекомендоване значення: менше 1.

3.4 Коефіцієнт концентрації позикового капіталу:

$$K\kappa_{пк} = \frac{\Phi.1p.(1595+1695+1700)}{\Phi.1p.1900}. \quad (3.4)$$

Показує частку залученого майна в активах підприємства та ступінь залежності підприємства від кредиторів. Зростання цього показника за часом, означає посилення залежності підприємства від зовнішніх інвесторів, що є негативною тенденцією. Рекомендоване значення: менше 1.

3.5 Коефіцієнт фінансової стабільності:

$$K\phi_c = \frac{\Phi.1p.1495}{\Phi.1p.(1595+1695+1700)}. \quad (3.5)$$

Характеризує покриття боргів власним капіталом. Рекомендоване значення: вище 1.

3.6 Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел:

$$K_{фнкд} = \frac{\Phi.1p.1495}{\Phi.1p.(1595+1495)}. \quad (3.6)$$

Показує відсоток власного капіталу в капіталізованих джерелах.

3.7 Коефіцієнт довгострокової заборгованості:

$$K_{дз} = \frac{\Phi.1p.1595}{\Phi.1p.(1595+1495)}. \quad (3.7)$$

Характеризує загальну капіталізацію підприємства (суму довгострокових зобов'язань та власного капіталу називають ще загальною капіталізацією підприємства). Показує відсоток довгострокових зобов'язань у капіталізованих джерелах. Підвищення результату свідчить, з одного боку, про посилення залежності від зовнішніх кредиторів, а з іншого – про ступінь фінансової надійності підприємства та довіри до нього банків та населення.

3.8 Коефіцієнт маневреності власного капіталу:

$$K_{мвк} = \frac{\Phi.1p.(1495+1595-1095)}{\Phi.1p.1495}. \quad (3.8)$$

Характеризує ступінь мобільності власного капіталу, тобто показує ту частину власного капіталу, яка знаходиться в обігу та використовується для фінансування поточної діяльності. Для забезпечення гнучкості при використанні власних коштів підприємства, результат коефіцієнта має бути досить високим. Позитивною тенденцією вважається невелике зростання його в динаміці.

3.9 Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами:

$$K_{звк} = \frac{\Phi.1p.(1495+1595-1095)}{\Phi.1p.1195}. \quad (3.9)$$

Характеризує здатність підприємства фінансувати оборотні активи за рахунок власних коштів. Нормативним значенням є 0,1 та вище. Рекомендоване

значення: вище 0,1. У випадку нижчого значення, необхідно залучати додаткові кошти для покриття розривів у платіжному календарі.

3.10 Коефіцієнт маневреності робочого капіталу:

$$K_{мрк} = \frac{\Phi.1p.(1101+1102+1103+1104)}{\Phi.1p.(1495+1595-1095)}. \quad (3.10)$$

Вказує на частину запасів підприємства, що фінансуються за рахунок власних обігових коштів. Здатність покривати обсяг запасів за рахунок власних коштів, свідчить про хороші перспективи розвитку підприємства, низьку потребу в додатковому залученні позикових коштів та потенційно низький обсяг фінансових витрат. Позитивним є зменшення значення показника.

3.11 Коефіцієнт маневреності власних обігових коштів:

$$K_{мвок} = \frac{\Phi.1p.1165}{\Phi.1p.(1495+1595-1095)}. \quad (3.11)$$

Вказує, яка частина власних обігових коштів перебуває у грошовій формі. Високе значення показника, свідчить про здатність швидко відповідати за своїми короткостроковими зобов'язаннями за рахунок власного капіталу.

3.12 Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами запасів:

$$K_{звоз} = \frac{\Phi.1p.(1495+1595-1095)}{\Phi.1p.(1101+1102+1103+1104)}. \quad (3.12)$$

Свідчить про рівень фінансування запасів за рахунок довгострокових джерел фінансових ресурсів. Позитивною динамікою є збільшення показника.

3.13 Коефіцієнт фінансової стійкості:

$$K_{фст} = \frac{\Phi.1p.1495 + p.1595}{\Phi.1p.1900}. \quad (3.13)$$

Дозволяє вказати, яка частина активів фінансується за рахунок довгострокових джерел фінансування – власного капіталу та довгострокових позикових фінансових ресурсів. Високе значення показника, свідчить про низький рівень ризику втрати платоспроможності та хороші перспективи функціонування підприємства. Зокрема, банкрутство в поточному році суб'єкту господарювання не загрожує. Рекомендоване значення: 0,7-0,9.

3.14 Коефіцієнт покриття запасів:

$$Knз = \frac{\Phi.1p.(1495+1595-1095) + p.(1600+1605+1615+1635)}{\Phi.1p.(1101+1102+1103+1104)}. \quad (3.14)$$

Вказує, на скільки запаси забезпечені нормативними джерелами фінансування запасів. Позитивною динамікою є підвищення значення цього коефіцієнту.

4. До показників, що характеризують ділову активність підприємства відносяться показники ефективності використання ресурсів підприємства (показники ділової активності, які виражаються в оцінці оборотності активів підприємства):

4.1 Коефіцієнт оборотності активів (трансформації):

$$Koa = \frac{\Phi.2p.2000}{\frac{\Phi.1p.1300_{гр.3} + p.1300_{гр.4}}{2}}. \quad (4.1)$$

Відображає швидкість обороту сукупного капіталу підприємства, тобто показує, скільки разів за аналізований період відбувається повний цикл виробництва й обігу, що приносить відповідний ефект у вигляді прибутку. Зростання оборотності активів оцінюється позитивно, за умови прибуткової діяльності підприємства.

4.2 Коефіцієнт оборотності оборотних активів:

$$Kooa = \frac{\Phi.2p.2000}{\frac{\Phi.1p.1195_{гр.3} + p.1195_{гр.4}}{2}}. \quad (4.2)$$

Характеризує суму доходу, яка отримується з кожної гривні оборотних активів, тобто ефективність використання оборотних ресурсів підприємства.

4.3 Коефіцієнт оборотності запасів:

$$Koz = \frac{\Phi.2.p.2050}{\frac{\Phi.1(p.1100 + p.1110)_{гр.3} + (p.1100 + p.1110)_{гр.4}}{2}}. \quad (4.3)$$

Дає можливість встановити швидкість обороту запасів для забезпечення виконання завдання з продажу готової продукції. Зростання оборотності запасів свідчить про ефективне та економне їх використання.

4.4 Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості:

$$Kod_3 = \frac{\Phi.2 p.2000}{\frac{\Phi.1(p.1120 + p.1155)_{zp.3} + (p.1120 + p.1155)_{zp.4}}{2}} \cdot \quad (4.4)$$

Показує швидкість обороту дебіторської заборгованості за аналізований період. Зростання цього коефіцієнта, свідчить про поліпшення платіжної дисципліни та (або) скорочення обсягів продажу продукції з відстроченням платежу за строками або за вартістю угод. Проблеми з цим елементом активів можуть свідчити про необхідність запровадження системи контролю дебіторської заборгованості.

4.5 Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості:

$$Kok_3 = \frac{\Phi.2 p.2050}{\frac{\Phi.2 p.(1605 - 1650 + 1690 + 1700)_{zp.3} + p.(1605 - 1650 + 1690 + 1700)_{zp.4}}{2}} \cdot \quad (4.5)$$

Показує, скільки разів виникає заборгованість та сплачується підприємством за період, що аналізується. Зростання цього коефіцієнта може відображати поліпшення платіжної дисципліни у відношеннях з постачальниками, бюджетом та іншими кредиторами чи (або) скорочення закупівель з відстроченням платежу (комерційного кредиту постачальників).

4.6 Тривалість оборотності активів, дні:

$$Toa = \frac{360 \text{ днів}}{Koa} \cdot \quad (4.6)$$

Характеризує кількість днів, яка необхідна для перетворення оборотних активів у грошову форму.

4.7 Тривалість оборотності оборотних активів, дні:

$$T_{ооа} = \frac{170 \cdot 360 \text{ днів}}{K_{ооа}}. \quad (4.7)$$

Характеризує кількість днів, яка необхідна для їх перетворення в грошову форму.

4.8 Тривалість оборотності запасів, дні:

$$T_{оз} = \frac{360 \text{ днів}}{K_{оз}}. \quad (4.8)$$

Показує, як часто обертаються запаси для забезпечення поточного обсягу реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

4.9 Тривалість оборотності дебіторської заборгованості, дні:

$$T_{одз} = \frac{360 \text{ днів}}{K_{одз}}. \quad (4.9)$$

Характеризує середній період погашення дебіторської заборгованості, тобто період, протягом якого дебіторська заборгованість перетворюється в грошові кошти; показує, скільки в середньому днів потрібно для отримання оплати за відвантажені товари, виконані роботи, надані послуги. Позитивно оцінюється зниження середньої тривалості обороту дебіторської заборгованості, і навпаки.

4.10 Тривалість оборотності кредиторської заборгованості, дні:

$$T_{окз} = \frac{360 \text{ днів}}{K_{окз}}. \quad (4.10)$$

Показує розрахункову кількість днів, необхідних, для погашення кредиту, отриманого від постачальників. Якщо, тривалість оборотності кредиторської заборгованості більша тривалості оборотності дебіторської заборгованості, то умови, на яких підприємство отримує поставки значно кращі, ніж умови, які надаються підприємством покупцям, і навпаки.

4.11 Тривалість виробничого циклу, дні:

$$T_{вц} = T_{оз}. \quad (4.11)$$

Період, протягом якого сировина та матеріали набувають форми готового товару. Позитивним є скорочення результату показника.

4.12 Тривалість операційного циклу, дні:

$$To_{\text{ц}} = To_{\text{з}} + To_{\text{дз}}. \quad (4.12)$$

Визначає, скільки днів необхідно для виробництва, продажу та оплати продукції підприємства або протягом якого періоду грошові кошти зв'язані у запасах. Кожне підприємство прагне до зменшення значення даного показника.

4.13 Тривалість фінансового циклу, дні:

$$T_{\text{фц}} = To_{\text{ц}} - To_{\text{кз}}. \quad (4.13)$$

Якщо значення додатне, то підприємство відчуває потребу в грошових коштах. Від'ємне значення свідчить, що підприємство має у безкоштовному користуванні чужі гроші.

4.14 Фондовіддача:

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{\Phi.2p.2000}{\Phi.1p.1010}. \quad (4.14)$$

Свідчить про ефективність використання основних засобів. Показник вказує на те, скільки послуг або товарів було надано чи виготовлено із залученням кожної гривні основних засобів. Нормативною тенденцією є висхідна динаміка показника.

4.15 Фондомісткість:

$$\Phi_{\text{м}} = \frac{\Phi.1p.1010}{\Phi.2p.2000}. \quad (4.15)$$

Є оберненим показником до фондівіддачі. Позитивною тенденцією є скорочення значень цього показника.

4.16 Коефіцієнт оборотності готової продукції:

$$K_{\text{огп}} = \frac{\Phi.2p.2000}{\Phi.1p.1103}. \quad (4.16)$$

Висока оборотність готової продукції вказує на ефективність збутової політики. Якщо, підприємство здатне реалізувати продукцію протягом короткого періоду часу, то це свідчить про ефективну політику взаємодії із покупцями, що призводить до мінімізації витрат на складування виготовлених товарів. Також висока оборотність може бути ознакою значного попиту на продукцію підприємства. Для цілей підвищення оборотності готової продукції можна, наприклад, укладенням та виконанням зовнішньоекономічного договору для продажу додаткових товарів підприємства зарубіжним клієнтам.

4.17 Коефіцієнт оборотності власного капіталу:

$$K_{овк} = \frac{\Phi.2p.2000}{\Phi.1p.1495}. \quad (4.17)$$

Вказує на ефективність використання капіталу власників та свідчить про його продуктивність. Значення показника означає суму товарів та послуг (без врахування ПДВ), що було виготовлено та вироблено на заучені кошти акціонерів. Позитивною динамікою є зростання значення коефіцієнту.

5. До показників, що характеризують ділову активність підприємства відносяться також показники власного капіталу підприємства, які дозволяють систематизувати інформацію про захищеність та ефективність використання власного капіталу на підприємстві:

5.1 Коефіцієнт захисту власного капіталу:

$$K_{звк} = \frac{\Phi.1p.1410 + p.1415}{\Phi.1p.1495}. \quad (5.1)$$

Демонструє частину власного капіталу, що виконує захисну функцію на підприємстві. Високе значення свідчить про значний резервний фонд та додатково вкладений капітал, що може бути використаним у випадку виникнення непередбачуваних процесів на підприємстві та погіршенні типу фінансової стійкості.

5.2 Коефіцієнт ризику власного капіталу:

$$K_{рвк} = \frac{\Phi.1p.(1495 - 1410 - 1415)}{\Phi.1p.(1410 + 1415)}. \quad (5.2)$$

Є свідченням рівня ризику втрати підприємством суми свого пайового капіталу та накопиченого нерозподіленого прибутку. У випадку відхилення від нормативного значення, знижується довіра до самого підприємства, адже, у випадку виникнення кризових ситуацій існує ризик неповернення коштів кредиторів. У випадку відхилення, доцільно працювати в напрямку збільшення пайового капіталу підприємства. Рекомендоване значення: від 5 і вище.

5.3 Коефіцієнт захисту пайового капіталу:

$$K_{зск} = \frac{\Phi.1p.1415}{\Phi.1p.1495}. \quad (5.3)$$

Вказує на захищеність пайового капіталу у випадку виникнення складних непередбачуваних ситуацій на підприємстві. Якщо значення показника низьке, наприклад дорівнює нулю, то це пряме порушення законодавства. Відповідно до діючого законодавства, коефіцієнт повинен бути не меншим 0,15. Якщо значення показника є нижчим, то рекомендовано протягом наступних років, відповідно до законодавства, кожен рік збільшувати резервний фонд на 5 %.

5.4 Коефіцієнт розвитку підприємства за рахунок самофінансування:

$$K_{pn} = \frac{\Phi.1p.(1415+1420)_{зр.4} - p.(1415+1420)_{зр.3}}{\Phi.2p.2350}. \quad (5.4)$$

Здатність підприємства розвиватися за рахунок проведення ефективної діяльності, що приносить значний прибуток. Низьке значення показника свідчить, що більшість прибутку підприємства було виведено з обороту, зокрема, для виплати дивідендів акціонерам.

5.5 Рентабельність власного капіталу, %:

$$P_{вк} = \frac{\Phi.2p.2350}{\frac{\Phi.2.p.2355}{\Phi.1.p.1495}} \times 100\%. \quad (5.5)$$

Дозволяє визначити ефективність власного капіталу підприємства, тобто коштів, що належать акціонерам. Зазвичай, високе значення показника є позитивним показником. У свою чергу, низьке значення, свідчить про неефективний рух капіталу на підприємстві, що призводить до зменшення його вартості. Позитивною тенденцією протягом декількох років є висхідна динаміка.

5.6 Оборотність власного капіталу:

$$O_{вк} = \frac{\Phi.2p.2000}{\Phi.1p.1495}. \quad (5.6)$$

Вказує скільки товарів та послуг підприємство змогло виробити на надати клієнтам у поточному році на кожну гривню вкладеного власного капіталу. Постійне підвищення інтенсивності використання власного капіталу є позитивною тенденцією.

5.7 Приріст власного капіталу, тис. грн.:

$$П_{вк} = \Phi.1p.1495_{гp.4} - p.1495_{гp.3}. \quad (5.7)$$

Збільшення суми власного капіталу є одним з ключових цільових показників роботи будь-якого комерційного підприємства. Тому, значний приріст власного капіталу може свідчити про ефективні дії менеджменту, продуману фінансову, комерційну, конкурентну, виробничу політику тощо.

5.8 Вартість власного капіталу (згідно прибуткового підходу):

$$B_{вк} = P_{вк}. \quad (5.8)$$

Прибутковий підхід оцінки вартості капіталу передбачає, що плата за його використання є сума прибутку, яке отримало підприємство. Адже, фактично вартість капіталу, що належить акціонерам, зросла на цю суму. Якщо вартість власного капіталу є високою, то підприємству доцільно залучати альтернативні джерела коштів – позикові.

6. До показників, що характеризують прибутковість підприємства відносяться:

6.1 Рентабельність активів (майна, сукупного капіталу), %:

$$P_a = \frac{\Phi.2p.2350}{\Phi.1p.1300}. \quad (6.1)$$

Характеризує, наскільки ефективно підприємство використовує свої активи для отримання прибутку, тобто показує, який прибуток приносить кожна гривня, вкладена в активи підприємства. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

6.2 Рентабельність власного капіталу, %:

$$P_{вк} = \frac{\Phi.2p.2350}{\Phi.1p.1495}. \quad (6.2)$$

Чиста рентабельність власного капіталу є головним інвестиційним показником, що характеризує норму прибутку на власний капітал. Такий показник найкраще визначає результативність діяльності підприємства, показуючи, скільки прибутку приносить кожна гривня власного капіталу. Рекомендоване значення: 0,13-0,24.

6.3 Рентабельність продукції, %:

$$P_{np} = \frac{\Phi.2p.2090}{\Phi.2p.2050}. \quad (6.3)$$

Показує, скільки отримано прибутку з кожної гривні, витраченої на виробництво. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

6.4 Валоварентабельність продажу, %:

$$BP_n = \frac{\Phi.2p.2090}{\Phi.2p.2000}. \quad (6.4)$$

Цей показник визначає рівень, на який підприємство може збільшити операційний прибуток, шляхом зниження адміністративних витрат та витрат на збут. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

6.5 Операційна рентабельність продажу, %:

$$OP_n = \frac{\Phi.2p.2190}{\Phi.2p.2000}. \quad (6.5)$$

Показує рентабельність підприємства після вирахування витрат на виробництво та збут продукції. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

6.6 Чиста рентабельність продажу (коефіцієнт рентабельності діяльності), %:

$$ЧP_n = \frac{\Phi.2p.2350}{\Phi.2p.2000}. \quad (6.6)$$

Показує, скільки чистого прибутку надходить підприємству в кожній гривні від продажу продукції, товарів, робіт, послуг. Даний коефіцієнт характеризує вплив структури капіталу та фінансування підприємства на його рентабельність. Позитивною динамікою є зростання значення показника.

6.5 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНІ РОЗРАХУНКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ»

Основна література:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: [Електронний ресурс]: Затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

2. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни / Г.М. Азаренков, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко. – К.: Знання-Прес, 2009. – 299 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/666-fnansi-pdprimstv-Azarenkova-gm.html>.

3. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: Навчальний посібник / О.Я. Базилінська. – 2-ге вид. – К.: ЦУЛ, 2011. – 328 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/pdf/80.pdf>.

4. Воронко О.С. Економічний аналіз: Навчальний посібник / О.С. Воронко, Н.П. Штепа. – Львів: «Новий Світ-2000», 2012. – 279 с.

5. Іванюта П.В. Управління ресурсами та витратами: Навчальний посібник / П.В. Іванюта, О.П. Лугівська. – К.: ЦУЛ, 2009. – 320 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ebooktime.net/book_106.html.

6. Карпенко О.В. Экономический механизм управления коммерческой деятельностью организаций: Монография / О.В. Карпенко, А.Н. Лебедев – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2014. – 180 с.

7. Карпенко О.В. Неповна собівартість: теорія і практика обліку, аналізу, контролю: Монографія / О.В. Карпенко, Г.О. Соболь – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. – 241 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/1912/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E%20%D0%A1%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D0%93..pdf>.

8. Косова Т.Д. Організація і методика економічного аналізу: Навчальний посібник / Т.Д. Косова, П.М. Сухарев, Л.О. Ващенко та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culonline.com.ua/Books/Organiz_i_metodika_ekonom_analizu_Kosova2012.pdf

9. Косова Т.Д. Фінансовий аналіз: Навчальний посібник / Т.Д. Косова. – К.: ЦУЛ, 2013. – 440 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cul.com.ua/preview/fin_anal_kosova.pdf.
10. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз: Підручник / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. – К.: ЦУЛ, 2008. – 392 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Kramarenko_Halyna/Finansovyi_analiz.pdf.
11. Прохар Н.В. Взаємозв'язок та відмінності обліку доходів, витрат і фінансових результатів відповідно до П(с)БО та податкового кодексу України: Монографія / Н.В. Прохар, Н.В. Хоменко. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2014. – С. 122-137.
12. Сіменко І.В. Аналіз господарської діяльності: Навчальний посібник / І.В. Сіменко, Т.Д. Косової. – К.: ЦУЛ, 2013. – 384 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culonline.com.ua/Books/analiz_gosp_dijaln_Kosova.pdf.
13. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський (фінансовий) облік, оподаткування і звітність: Підручник / Н.М. Ткаченко. – 6-те вид., доповн. і перероб. – К.: Алерта, 2013. – 982 с.
14. Шпанковська Н.Г. Аналіз господарської діяльності: теорія, методика, розбір конкретних ситуацій: Навчальний посібник / За ред. К.Ф. Ковальчука. – К.: ЦУЛ, 2012. – 328 с.
15. Ринок боргових цінних паперів в Україні: Монографія / За заг. ред. І.О. Лютого. – К.: ЦУЛ, 2008. – 432 с.
16. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз: Підручник / Ю.С. Цал-Цалко. К.: Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/pdf/89.pdf>.
17. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством: Навчальний посібник / А.Д. Чернявський. – К.: МАУП, 2006. – 256 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dut.edu.ua/uploads/1_920_18216339.pdf.

Додаткова література:

1. Багрова І.В. Міжнародна економічна діяльність України: Навчальний посібник / І.В. Багрова, О.О. Гетьман, В.Є. Власик / За ред. І.В. Багрової. – К.: ЦУЛ, 2004. – 384 с.
2. Благун І.Г. Фінанси: Навчальний посібник / І.Г. Благун, Р.С. Сорока, І.В. Єлейно. – Львів: Магнолія 2006, 2007. – 314 с.
3. Венгер В.В. Фінанси: Навчальний посібник / В.В. Венгер. – К.: ЦУЛ, 2009. – 432 с.
4. Карпенко О.В. Неповна собівартість: теорія і практика обліку, аналізу, контролю: Монографія / О.В. Карпенко, Г.О. Соболь – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. – 241 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dSPACE.puet.edu.ua/bitstream/123456789/1912/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD>

%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%2C%20%D0%A1%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D0%93..pdf.

5. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит: Теорія та практика: Навчальний посібник / Д.І. Коваленко, В.В. Венгер. –К.: ЦУЛ, 2013. – 578 с.

6. Науменкова С.В. Фінансовий ринок та інвестиції: Збірник тестових вправ і завдань / С.В. Науменкова, А.В. Андрєєв, Ф.О.Журавка. – К.: Знання, 2000. – 214 с.

7. Стратегічний аналіз: Навчальний посібник / Г. Давидов та ін. – К.: Знання, 2011. – 389 с.

8. Філіна Г.І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навчальний посібник / Г.І. Філіна – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 320 с.

9. Чорна Л.О. Економіка підприємства: Навчальний посібник / Л.О.Чорна, Н.В. Корж, І.В. Левицька. – Вінниця: Едельвейс і К, 2008. – 369 с.

7. ПЕРЕЛІК ДОДАТКОВИХ ЗАПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЕКЗАМЕНУ З ФАХУ

1. Охарактеризуйте поняття «фінансовий стан підприємства».
2. Які показники відображають прибутковість підприємства?
3. Що являє собою ліквідність для підприємства?
4. Які види фінансових ресурсів є на підприємстві?
5. Які фінансові показники діяльності підприємства свідчать про ймовірність настання фінансової кризи?
6. Що являє собою поняття «фінансова безпека підприємства»?
7. Для чого застосовується економічний аналіз діяльності підприємства?
8. Яка основна мета застосування управлінського аналізу?
9. Розкрийте суть поняття «ділова активність підприємства».
10. Пояснити взаємозв'язок між платоспроможністю та кредитоспроможністю підприємства.
11. Фінансові ресурси та їх класифікації.
12. Складові фінансової політики держави.
13. Складові фінансового механізму та їх характеристика.
14. Структура фінансової системи.
15. Організаційно-правова характеристика суб'єктів підприємницької діяльності.
16. Нематеріальні активи: суть, структура.
17. Необхідність та сутність нормування оборотних активів.
18. Показники оцінки фінансового стану підприємства.
19. Податкова політика і податкова система.
20. Класифікація фінансових ринків.
21. Характеристика кредитного характеру банкотної емісії НБУ.
22. Негативні та позитивні аспекти впливу політики монетаризму на стан економіки країни.
23. Роль міжнародного кредиту для країни-позичальника.
24. Причини та проблеми введення євро країнами-членами Європейського союзу.
25. Способи залучення комерційним банком фінансових ресурсів.
26. Порядок формування статутного капіталу АТ та ТзОВ.
27. Вплив розміщення оборотних коштів на фінансовий стан підприємства.
28. Мирова угода як інструмент судового врегулювання фінансової неспроможності підприємства.
29. Лізинг як спосіб кредитування підприємства.
30. Економічні фактори, що впливають на розмір прибутку.

ДОДАТКИ

Додаток А

			Коди
		Дата (рік, місяць, число)	01.01.2016
Підприємство	Публічне акціонерне товариство "ТерА"	за ЄДРПОУ	00375697
Територія		за КОАТУУ	6110100000
Організаційно-правова форма господарювання	Акціонерне товариство	за КОПФГ	230
Орган державного управління		за СПОДУ	
Вид економічної діяльності	Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання	за КВЕД	10.72
Середня кількість працівників ¹	193		
Одиниця виміру	тис.грн. без десяткового знака (окрім розділу IV Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма N 2), грошові показники якого наводяться в гривнях з копійками)		
Адреса, телефон	46006, м.Тернопіль, вул.Пирогова 11		
Складено (зробити позначку "v" у відповідній клітинці):			
за положеннями (стандартами бухгалтерського обліку)			
за міжнародними стандартами фінансової звітності			v

**Баланс (Звіт про фінансовий стан)
на 31.12.2015 р.**

Форма N 1 Код

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи:	1000	13	11
первісна вартість	1001	74	74
накопичена амортизація	1002	61	63
Незавершені капітальні інвестиції	1005	353	366
Основні засоби:	1010	3980	3552
первісна вартість	1011	13182	13583
знос	1012	9202	10031
Інвестиційна нерухомість:	1015	0	0
первісна вартість	1016	0	0
знос	1017	0	0
Довгострокові біологічні активи:	1020	0	0
первісна вартість	1021	0	0
накопичена амортизація	1022	0	0
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	0	0
інші фінансові інвестиції	1035	0	0
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	0	0
Відстрочені податкові активи	1045	0	0
Гудвіл	1050	0	0
Відстрочені аквізиційні витрати	1060	0	0
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065	0	0
Інші необоротні активи	1090	0	0

Усього за розділом I	1095	4346	3929
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	2720	4020
Виробничі запаси	1101	2121	3096
Незавершене виробництво	1102	0	0
Готова продукція	1103	595	924
Товари	1104	4	0
Поточні біологічні активи	1110	0	0
Депозити перестрахування	1115	0	0
Векселі одержані	1120	0	0
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	1679	1927
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	0	0
з бюджетом	1135	36	40
у тому числі з податку на прибуток	1136	0	0
з нарахованих доходів	1140	0	0
із внутрішніх розрахунків	1145	0	0
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	208	207
Поточні фінансові інвестиції	1160	0	0
Гроші та їх еквіваленти	1165	62	76
Готівка	1166	14	22
Рахунки в банках	1167	48	54
Витрати майбутніх періодів	1170	2	6
Частка перестраховика у страхових резервах	1180	0	0
у тому числі в: резервах довгострокових зобов'язань	1181	0	0
резервах збитків або резервах належних виплат	1182	0	0
резервах незароблених премій	1183	0	0
інших страхових резервах	1184	0	0
Інші оборотні активи	1190	0	0
Усього за розділом II	1195	4707	6276
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття			
Баланс	1300	9053	10205

Пасив	Код рядка	На початок звітної періоду	На кінець звітної періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	1750	1750
Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401	0	0
Капітал у дооцінках	1405	0	0
Додатковий капітал	1410	4217	4217
Емісійний дохід	1411	0	0
Накопичені курсові різниці	1412	0	0
Резервний капітал	1415	50	50
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	-2260	-865
Неоплачений капітал	1425	(0)	(0)
Вилучений капітал	1430	(0)	(0)
Інші резерви	1435	0	0

Усього за розділом I	1495	9757	5152
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	0	0
Пенсійні зобов'язання	1505	0	0
Довгострокові кредити банків	1510	0	0
Інші довгострокові зобов'язання	1515	0	0
Довгострокові забезпечення	1520	0	0
Довгострокові забезпечення витрат персоналу	1521	0	0
Цільове фінансування	1525	0	0
Благодійна допомога	1526	0	0
Страхові резерви, у тому числі:	1530	0	0
резерв довгострокових зобов'язань; (на початок звітнього періоду)	1531	0	0
резерв збитків або резерв належних виплат; (на початок звітнього періоду)	1532	0	0
резерв незароблених премій; (на початок звітнього періоду)	1533	0	0
інші страхові резерви; (на початок звітнього періоду)	1534	0	0
Інвестиційні контракти;	1535	0	0
Призовий фонд	1540	0	0
Резерв на виплату джек-поту	1545	0	0
Усього за розділом II	1595	0	0
III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Короткострокові кредити банків	1600	137	0
Векселі видані	1605	0	0
Поточна кредиторська заборгованість: за довгостроковими зобов'язаннями	1610	0	0
за товари, роботи, послуги	1615	1816	2639
за розрахунками з бюджетом	1620	149	271
за у тому числі з податку на прибуток	1621	0	0
за розрахунками зі страхування	1625	116	110
за розрахунками з оплати праці	1630	252	268
за одержаними авансами	1635	0	0
за розрахунками з учасниками	1640	0	0
із внутрішніх розрахунків	1645	0	0
за страховою діяльністю	1650	0	0
Поточні забезпечення	1660	233	323
Доходи майбутніх періодів	1665	0	0
Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1670	0	0
Інші поточні зобов'язання	1690	2593	1442
Усього за розділом III	1695	5296	5053
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	0	0
V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду	1800	0	0
Баланс	1900	9053	10205

Примітки: д/н

Керівник

Мамай Олександр Васильович

(підпис)

Головний бухгалтер

Кобилецька Галина Романівна

			Коди
		Дата (рік, місяць, число)	01.01.2016
Підприємство	Публічне акціонерне товариство "ТерА"	за ЄДРПОУ	00375697

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) за 2015 р.

I. Фінансові результати

Форма N 2 Код

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	48041	30419
Чисті зароблені страхові премії	2010	0	0
Премії підписані, валова сума	2011	0	0
Премії, передані у перестраховування	2012	0	0
Зміна резерву незароблених премій, валова сума	2013	0	0
Зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій	2014	0	0
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(39971)	(27641)
Чисті понесені збитки за страховими виплатами	2070	(0)	(0)
Валовий: прибуток	2090	8070	2778
збиток	2095	(0)	(0)
Дохід (витрати) від зміни у резервах довгострокових зобов'язань	2105	0	0
Дохід (витрати) від зміни інших страхових резервів	2110	0	0
Зміна інших страхових резервів, валова сума	2111	0	0
Зміна частки перестраховиків в інших страхових резервах	2112	0	0
Інші операційні доходи	2120	235	295
Дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2121	0	0
Дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2122	0	0
Адміністративні витрати	2130	(2074)	(1793)
Витрати на збут	2150	(3789)	(3672)
Інші операційні витрати	2180	(1016)	(1129)
Витрат від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2181	(0)	(0)
Витрат від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2182	(0)	(0)
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190	1426	0
збиток	2195	(0)	(3521)
Дохід від участі в капіталі	2200	0	0
Інші фінансові доходи	2220	0	0
Інші доходи	2240	0	0
Дохід від благодійної допомоги	2241	0	0
Фінансові витрати	2250	(31)	(0)
Втрати від участі в капіталі	2255	(0)	(0)
Інші витрати	2270	(0)	(136)

Прибуток (збиток) від впливу інфляції на монетарні статті	2275	0	0
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290	1395	0
збиток	2295	(0)	(3657)
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	0	0
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	0	0
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350	1395	0
збиток	2355	(0)	(3657)

II. Сукупний дохід

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	0	0
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	0	0
Накопичені курсові різниці	2410	0	0
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	0	0
Інший сукупний дохід	2445	0	0
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	0	0
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	0	0
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460	0	0
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465	1395	-3657

III. Елементи операційних витрат

Матеріальні затрати	2500	32404	20910
Витрати на оплату праці	2505	6755	6092
Відрахування на соціальні заходи	2510	2286	1500
Амортизація	2515	831	769
Інші операційні витрати	2520	4574	4964
Разом	2550	46850	34235

IV. Розрахунок показників прибутковості акцій

Середньорічна кількість простих акцій	2600	6998546	6998546
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605	6998546	6998546
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610	0.2	-0.52
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615	0.2	-0.52
Дивіденди на одну просту акцію	2650	0	0

Примітки: д/н

Керівник

Мамай Олександр Васильович

(підпис)

Головний бухгалтер

Кобилецька Галина Романівна

			Коди
		Дата (рік, місяць, число)	01.01.2015
Підприємство	Публічне акціонерне товариство "ТерА"	за ЄДРПОУ	00375697
Територія		за КОАТУУ	6110100000
Організаційно-правова форма господарювання	Акціонерне товариство	за КОПФГ	230
Орган державного управління		за СПОДУ	
Вид економічної діяльності	Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, тортів і тістечок тривалого зберігання	за КВЕД	10.72
Середня кількість працівників ¹	191		
Одиниця виміру	тис.грн. без десяткового знака (окрім розділу IV Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма N 2), грошові показники якого наводяться в гривнях з копійками)		
Адреса, телефон	46006, м.Тернопіль, вул. Пирогова 11, тел. (0352) 52-44-38		
Складено (зробити позначку "v" у відповідній клітинці):			
за положеннями (стандартами бухгалтерського обліку)			
за міжнародними стандартами фінансової звітності			v

**Баланс (Звіт про фінансовий стан)
на 31.12.2014 р.**

Форма N 1 Код

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи:	1000	139	13
первісна вартість	1001	196	74
накопичена амортизація	1002	57	61
Незавершені капітальні інвестиції	1005	353	353
Основні засоби:	1010	4573	3980
первісна вартість	1011	13010	13182
знос	1012	8437	9202
Інвестиційна нерухомість:	1015	0	0
первісна вартість	1016	0	0
знос	1017	0	0
Довгострокові біологічні активи:	1020	0	0
первісна вартість	1021	0	0
накопичена амортизація	1022	0	0
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	0	0
інші фінансові інвестиції	1035	0	0
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	0	0
Відстрочені податкові активи	1045	0	0
Гудвіл	1050	0	0
Відстрочені аквізиційні витрати	1060	0	0
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065	0	0
Інші необоротні активи	1090	0	0

Усього за розділом I	1095	5065	4346
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	2862	2720
Виробничі запаси	1101	2272	2121
Незавершене виробництво	1102	0	0
Готова продукція	1103	587	595
Товари	1104	3	4
Поточні біологічні активи	1110	0	0
Депозити перестрахування	1115	0	0
Векселі одержані	1120	0	0
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	1775	1679
Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	1130	0	0
з бюджетом	1135	34	36
у тому числі з податку на прибуток	1136	0	0
з нарахованих доходів	1140	0	0
із внутрішніх розрахунків	1145	0	0
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	818	208
Поточні фінансові інвестиції	1160	0	0
Гроші та їх еквіваленти	1165	154	62
Готівка	1166	2	14
Рахунки в банках	1167	152	48
Витрати майбутніх періодів	1170	2	2
Частка перестраховика у страхових резервах	1180	0	0
у тому числі в: резервах довгострокових зобов'язань	1181	0	0
резервах збитків або резервах належних виплат	1182	0	0
резервах незароблених премій	1183	0	0
інших страхових резервах	1184	0	0
Інші оборотні активи	1190	1	0
Усього за розділом II	1195	5646	4707
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200	0	0
Баланс	1300	10711	9053

Пасив	Код рядка	На початок звітної періоду	На кінець звітної періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	1750	1750
Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401	0	0
Капітал у дооцінках	1405	0	0
Додатковий капітал	1410	4217	4217
Емісійний дохід	1411	0	0
Накопичені курсові різниці	1412	0	0
Резервний капітал	1415	50	50
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	1397	-2260
Неоплачений капітал	1425	(0)	(0)
Вилучений капітал	1430	(0)	(0)
Інші резерви	1435	0	0
Усього за розділом I	1495	7414	3757

II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	0	0
Пенсійні зобов'язання	1505	0	0
Довгострокові кредити банків	1510	0	0
Інші довгострокові зобов'язання	1515	0	0
Довгострокові забезпечення	1520	0	0
Довгострокові забезпечення витрат персоналу	1521	0	0
Цільове фінансування	1525	0	0
Благодійна допомога	1526	0	0
Страхові резерви, у тому числі:	1530	0	0
резерв довгострокових зобов'язань; (на початок звітного періоду)	1531	0	0
резерв збитків або резерв належних виплат; (на початок звітного періоду)	1532	0	0
резерв незароблених премій; (на початок звітного періоду)	1533	0	0
інші страхові резерви; (на початок звітного періоду)	1534	0	0
Інвестиційні контракти;	1535	0	0
Призовий фонд	1540	0	0
Резерв на виплату джек-поту	1545	0	0
Усього за розділом II	1595	0	0
III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Короткострокові кредити банків	1600	0	137
Векселі видані	1605	0	0
Поточна кредиторська заборгованість: за довгостроковими зобов'язаннями	1610	0	0
за товари, роботи, послуги	1615	2285	1816
за розрахунками з бюджетом	1620	0	149
за у тому числі з податку на прибуток	1621	0	0
за розрахунками зі страхування	1625	81	116
за розрахунками з оплати праці	1630	177	252
за одержаними авансами	1635	0	0
за розрахунками з учасниками	1640	0	0
із внутрішніх розрахунків	1645	0	0
за страховою діяльністю	1650	0	0
Поточні забезпечення	1660	211	233
Доходи майбутніх періодів	1665	0	0
Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1670	0	0
Інші поточні зобов'язання	1690	543	2593
Усього за розділом III	1695	3297	5296
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	0	0
V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду	1800	0	0
Баланс	1900	10711	9053

Примітки: д/н

Керівник

Мамай Олександр Васильович

			Коди
		Дата (рік, місяць, число)	01.01.2015
Підприємство	Публічне акціонерне товариство "ТерА"	за ЄДРПОУ	00375697

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) за 2014 р.

І. Фінансові результати

Форма N 2   Код

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	30419	25854
Чисті зароблені страхові премії	2010	0	0
Премії підписані, валова сума	2011	0	0
Премії, передані у перестрахування	2012	0	0
Зміна резерву незароблених премій, валова сума	2013	0	0
Зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій	2014	0	0
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(27641)	(22030)
Чисті понесені збитки за страховими виплатами	2070	(0)	(0)
Валовий: прибуток	2090	2778	3824
збиток	2095	(0)	(0)
Дохід (витрати) від зміни у резервах довгострокових зобов'язань	2105	0	0
Дохід (витрати) від зміни інших страхових резервів	2110	0	0
Зміна інших страхових резервів, валова сума	2111	0	0
Зміна частки перестраховиків в інших страхових резервах	2112	0	0
Інші операційні доходи	2120	295	333
Дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2121	0	0
Дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2122	0	0
Адміністративні витрати	2130	(1793)	(1560)
Витрати на збут	2150	(3672)	(2931)
Інші операційні витрати	2180	(1129)	(253)
Витрат від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2181	(0)	(0)
Витрат від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2182	(0)	(0)
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190	0	0
збиток	2195	(3521)	(587)
Дохід від участі в капіталі	2200	0	0
Інші фінансові доходи	2220	0	0
Інші доходи	2240	0	0
Дохід від благодійної допомоги	2241	0	0
Фінансові витрати	2250	(0)	(38)
Втрати від участі в капіталі	2255	(0)	(0)
Інші витрати	2270	(136)	(0)

Прибуток (збиток) від впливу інфляції на монетарні статті	2275	0	0
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290	0	0
збиток	2295	(3657)	(625)
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	0	-6
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	0	0
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350	0	0
збиток	2355	(3657)	(631)

II. Сукупний дохід

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	0	0
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	0	0
Накопичені курсові різниці	2410	0	0
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	0	0
Інший сукупний дохід	2445	0	0
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	0	0
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	0	0
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460	0	0
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465	-3657	-631

III. Елементи операційних витрат

Матеріальні затрати	2500	20910	16210
Витрати на оплату праці	2505	6092	5271
Відрахування на соціальні заходи	2510	1500	1761
Амортизація	2515	769	1013
Інші операційні витрати	2520	4964	2509
Разом	2550	34235	26764

IV. Розрахунок показників прибутковості акцій

Середньорічна кількість простих акцій	2600	6998546	6998546
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605	6998546	6998546
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610	-0.52	-0.09
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615	-0.52	-0.09
Дивіденди на одну просту акцію	2650	0	0

Примітки: д/н

Керівник

Мамай Олександр Васильович

(підпис)

Головний бухгалтер

Кобилецька Галина Романівна